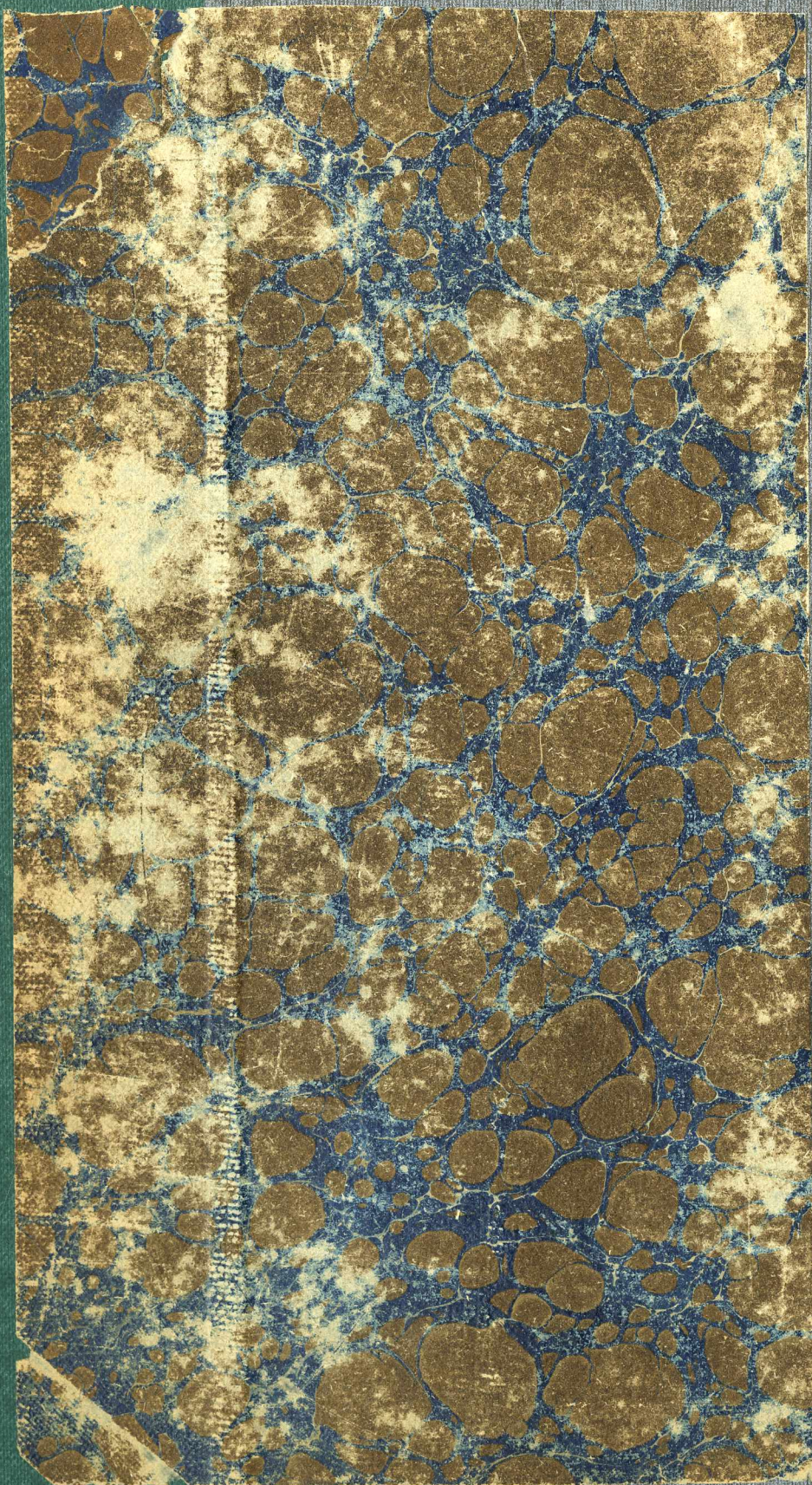

Politikai
röpiratok.

122.

A HATODIK
NAGY HATALOM

VAGY:

A MODERN SAJTÓ.

*Fel-ige : Ne nyulj darázs-fészekbe ; ha nyulsz,
markolj jól bele.
Üss, csak hallgass meg !*

LUKAS JÓZSEFTŐL.

A MAGYAR VISZONYOKRA VALÓ TEKINTETTEL

KÖZLI

TOMOR FERENC.

BUDAPEST.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS” INTÉZETBEN.

1877.

A HATOLIK

NAGY HATOLIM

1907

A MODERN SALT

THE HATOLIKS OF THE HATOLIKS
THE HATOLIKS OF THE HATOLIKS
THE HATOLIKS OF THE HATOLIKS

LUKAS JONASSTON

1

A HATOLIKS OF THE HATOLIKS

THE HATOLIKS OF THE HATOLIKS

BUDAPEST

THE HATOLIKS OF THE HATOLIKS

I.

A sajtó.

Ugy hiszem, nem szükséges hosszasan magyaráznom, melyik a 6-ik nagyhatalom. — Az öt első már régi dolog; ezek alatt jelenleg azon országokat értjük, melyek milliót meghaladó vagy megközelítő, és száz meg száz millió adóforintot elnyelő hadseregeket tartanak; ilyenek: Porosz-Németország, Osztrák-Magyarország, Orosz-Lengyelország, Francia- és Angolország. Ezek kegyelméből aztán vannak kisebb, másod-, harmad- stb. rendű hatalmak, mint a színházban a primadonnák és a primadonok mellett, másod-, harmad rendű énekesek egész a kardalosig. Mindezek fölött aztán áll a 6-ik nagyhatalom, melynek kegyelméből él ma már valamennyi nagy- és kishatalom. Ez a sajtó, melynek nincsenek ugyan öldöklő fegyverekkel, ágyukkal felszerelt hadseregei, de vannak betűi, melyeket millió és millió összetételben, millió és millió iv papíron naponként csatasíkra állít, és öl, vág, emel és sújt, egyeseket és országokat, fejedelmeket és közembereket, amint keze ügyébe esik; mert hiszen ki tagadhatja, hogy a betű öl, mint a példabeszéd mondja! Hogyan is emelkedhetett volna nem csak nagyhatalmi rangra, de sőt minden más nagyhatalmasság fölé a sajtó, ha nem öl, nem gyilkol vala? aminek valóságáról meggyőzni lesz feladata e könyvnek.

Hogy a sajtó roppant hatalom, azt ma már nem kell bizonyítgatni. Igaz, hogy kétféle hangnyomattal szokták ezt kimondani. Némelyek minden kigondolható tisztelettel szólnak róla; másoknál lehetetlen a megvetésnek bizonyos nemét nem érezni. Amazok a sajtót oly hatalmas folyamnak tartják, mely városokat és országokat köt össze, és közvetíti az emberiség eszméit; emezek úgy tekintik, mint nagyszerű városi csatorna-rendszert, mely az ivó vizet megrontja és kholerát szül.

A sajtó nyilván a sokszorosított ige. Az ige által teremttette Isten az embert; azután az ige épen testté vált és megváltotta az elesett embert. De az ige az az eszköz is egyszersmind, melyet a gonosz szellem az emberi nem elcsábítására legfőképen használ. Az ördög igéje által jött a világra a bűn, és a bűn által a halál. Azóta az ige, úgy a jó, mint a rossz folytonosan működik az emberiségben. A jó ige a lélekhez szól, a rossz a testhez; a jó ígét a kegyelem, a rosszat az érzékiség támogatja.

Az ördög atyja a hamis ígének, a hazugságnak, ama bűnnek, mely romboló hatásával minden más bűnét messze tulhaladja, mely egész nemzedéket elbódítván az igazat igaztalanná, az igaztalant igazzá, a jót gonosszá, a gonoszt jóvá varázsolhatja az elesett emberiség szemében. Ennél fogva nem csodálkozhatunk, ha a pokol egész erővel a hamis ígére veti magát. Tagadhatatlan, hogy az ember gyermekségétől fogva hajlandó a gonoszra: *nitimur in vetitum semper cupimusque negata*. Azt kérdezni, vajjon miért hat gyakrabban a hazugság mint az igazság, miért győz többször a bűn mint az erény, annyi volna, mint arról bölcselkedni, miért mondá az Ur Máté VII. 13. 14. „A szoros kapun menjete be: mert tágas a kapu és széles az út, mely a veszedelemre viszen, és sokan vannak, kik azon bemennek. Mely szoros a kapu és keskeny az út, mely az életre viszen, és kevesen vannak, kik azt megtalálják.”

Gyakran vitatták már a kérdést, vajjon a könyvnyomás föltalálása hasznot hajtott-e többet az emberi-

ségnek vagy kárt; és sokan vannak, kik ez utóbbit állítják. Minden adomány, még ami közvetlenül az égből származik is, elfajul, mihelyt az ember kezébe kerül; és mennél nagyobb, mennél becsesebb és mennél inkább van hivatva a jó támogatására: annál könnyebben válik visszaélés eszközévé ama titokteljes végzetnél fogva, mely az emberiségen kezdettől fogva uralkodik. Magával a vallással is hányszor történtek visszaélések!

Még aki nem a sz. irás álláspontján áll is, hasonló következtetésre kell jutnia a tapasztalat után, hogy t. i. az emberi természet a rosszra hajlik; hogy tehát a gonosz ige könnyebben és gyakrabban hat, mint a jó. Miután pedig az ige a sajtóbar a végtelen sokszorosítás eszközét nyerte; befogta a gőzerőt, hogy országokat benyargaljon, megnyergelte a villámot, hogy a távolság nagyságát kinevesse: mily beláthatatlanná lett ezáltal hatása! A nyelv, e kis darab husz nagy kárt okozhat; mily károkat okozhat a millió nyelvű sajtó, amint az a mai hirlapirodalomban kialakult! — Ezer nyelv nem hathat oly mélyen, mint ezer hirlapszám mert az ezer nyelv nem vág össze oly meglepőleg, nem lép föl egyidejűleg és nem működik minden oldalon egészen ugyanazon terv szerint.

De talán azt vethetnék ellenem, hogy nem csak a gonosz sajtó használhatja a modern értelemben vett igét, hanem a jó is teheti azt? Amily biztosan és sikeresen hat a gonosz sajtó a rombolásban és ártásban: épen úgy hathatna a jó sajtó a javításban és helyreigazításban. Igen; ezt teheti, kell is tennie, de a jelzett tény-állás mellett hatásköre mindig csak korlátolt lesz. Kisértsétek csak meg, állítsatok egy tanodába egy jó érzelmű, nyájas, gondos tanítót, ki a tanulókat komolyan, szeretettel és nyomatékosan óvja minden rendetlenségtől; a mellé küldjétek egy másikat, egy kellő tekintélyvel dicsekvő férfit, ki az előbbi tanítót mint mogorva jött-mentet híreszteli el a tanítványok előtt, mint olyant, ki az ifjuság minden

mozdulatát, természetes élénkségét és vidámságának nyilvánulását rosztalja; továbbá az engedelmességet és szófogadást mint alkalmatlan kényszert ecseteli és azt az örömet, melyet egy be vert ablak csöreje okoz, elmagasztalja, hogy csak az irigység tilthatja meg, hogy a gyermek a mellette bekében elhaladókat ne boszantsa, gunyolja; hogy a kerítésen át ne vesse magát, a gyümölcsfát le ne pusztítsa, stb; s hogy az ilyesmi semmi egyéb, mint az ifjuság szabad, zavartalan, erőteljes fejlődésének bizonyítéka. — Melyik tanító fog nagyobb figyelemben részesülni legalább a tanulók többsége előtt, s melyik gyönyörködhetik előbb tanainak gyakorlati alkalmazásában? Így vagyunk azzal a tetszéssel is, melyre egy részről a jó, más részről a gonosz sajtó számíthat.

Nem csak a kutba vethet egy bolond oly nagy követ, melyet tiz okos sem huzhat ki, hanem a sajtóba is. Ezen kívül, kellenetlen foglalkozás az, hogy az ember örökké csak a méregkeverő után leselkedjék, hogy ellenmérget adjon be, mihelyt észre veszi, hogy valaki a mérget elnyelte; és mindig csak annak helyre hozásán fáradozzék, amit a pajkosság összekuszált. Mily zavart s romlott lehet utóljára is az olyan gyomor, mely százszor vett mérget és ellenmérget! Az oly ember, ki az igazat tisztán felfogja és a jót önként cselekszi, mindig igen kevés volt.

A tömeg tehát mindig az oly lapokhoz fog szítani, melyek kényének, vad hajlamainak, irigységének leginkább kedveznek; a legszentebbet a legvakmerőbben piszkolják; ami legmagasabban áll, legmélyebben sárba rántják, gyanúsításokat a legügyesebben terjesztenek, botrányban bővelkednek, mindenféle mende-mondát föltálatnak, gyűlölt személyiségeket költenek; és mindezt mentül szemtelenebbül üzik, annál kedvesebb; ez mulattat, oktat, mindent napfényre hoz, felvilágosít, az előítéleteket megszünteti, és jól tart szabadelvűséggel. Állítsatok ezek ellen más lapokat, melyek a tévelyt higgadtan ostromozzák, a nap hőseinek ellenmondásait

kiderítik, a közvéleményt szellemesen és a lehető legvonzóbb előadásban helyes irányba terelni iparkodnak; közönségök ugyan lesz azoknak is, de aránylag nagyon csekély, s többnyire olyanokból fog állni, akik a jó lapok irányával már előlegesen is egyet értenek. Ajáljatok azonban a nagyobb tömegnek egy ily lapot, sőt tukmáljátok rá egyesekre, vonakodni fognak tőle; és inkább fordulnak némi költséggel oly laphoz, mely valamely előttök igen vonzó tárgyat, oly kiválólag elragadó alakban tartalmaz, mint sem hogy amazt ingyen olvasnák. És ha mindjárt olvasnák is, azért csalhatatlan tekintély még is csak amaz lesz előttök, és annak ferdítései, gyanúsításai okvetlenül nagyobb hitelre találnak nála, mint ennek igazsága, helyre igazítása és oktatása. Az ember ítélete mindig arra az oldalra hajlik; melyen vágyai vannak.

Ez eset áll azon félműveltek és feltudósok nagy számáról, kik a közönséges parasztok és az uri rend között foglalnak helyet, azon kézművesekről, kik itt ott megfordultak, és látták, hogy mint forog a világ azon szatócsokról és kalmársegédekről, kik mezővároskaikban kereskedőkké minősítik magokat; azon írkok és alsó rendű hivatalnokokról, kik egykor egy fél évig valahol hires legények voltak; azon gyárvezetők-ről, kik magokat kormányzóknak képzelik; vendéglő-sökről, kik borozó és söröző vendégeiknek országvilág boldogító eszme hulladékait estenkint felsöpörgetik és alkalmilag mint új sütetet föltaálják. Azért a kisvárosi kávéházakban és olyan korcsmákban, hol a föntebb említett nevezetességek rendszeren estenkint találkoznak, gyakran ugyan több lap van, de szabályszerűen mindannyi egy fajta; olyat, mely a mély műveltségű vendég uraknak véleményét megingathatná; mely a haladásról való mély okoskodásukat megzavarhatná, a vendéglős vendége iránti tekintetből vagy azon álláspontnál fogva nem tarthat, melyet a korszellem magaslátán ő maga elfoglal. — Azon törekvés tehát, hogy a gonosz hirlapok ellen jók állíttassanak, igen tiszteletre

méltó lesz ugyan mindig, de valami hathatós eredményt tőle aligha várhatunk.

Bizonyos, hogy végre is az igazság győz, de csak mivel azt egy fensőbb lény védi, és mivel annak győzelme az ő világrendjének tervében rejlik; az ember a hazugság iránt fogékonyabb, mint az igazság iránt; annak eléje siet, vagy a sötét hatalmaktól annak bűvkörébe vonatik; ezt azonban, még ha mennyei világosságban tündöklük is, még sem látja. A jó sajtó tehát magában véve sohasem lesz elegendő azon rosznak orvoslására, melyet a gonosz sajtó terjeszt.

Az imént kifejtett nézet ellen háromféle vélemény nyilvánul. Sokan vannak ugyanis, kik azt hiszik, hogy az igazság harca a tévelylyel, amint azt a sajtó jelenleg folytatja, nagy haladás és vívmány; mert csak ez által tűnik ki a cáfolhatatlan, tiszta igazság. Az összeütközésből, mondják, gyújtó szikrák lövelnek szét. Ők az igazságot és tévelyt szükségszerű viszonyos tényezőknek tekintik és azt hiszik, hogy a keselyű és galamb között közben járól szerepelhetnek. Ezek tehát az arany közép ut emberei, kik előtt az igazság és tévely pusztá alkatrészek, melyekből tetszésök szerint egy-egy adagot bele vetnek gyakorlatuk görebébe és oly folyadékot főznek belőle, mely vérszegénység és vérbőség ellen egyaránt használ. Már az efféle embereknek joguk van elavultan gondolkodni, azért az ily véleményekért nem kell boszankodni.

Vannak tovább emberek, és ezek a nép legjavából valók, kiknek szívét nagyon nyomja a jó sajtónak hátramaradása, és kik el nem hihetik, hogy e körülményt a dolog természete és nem a véletlen szüli. Ily értelmű lelkes fölhívást adott ki 1866. Molitor Németországban. Molitor így kiált föl többi között: „Rajta! alapítsunk nagy hatalmat a jó sajtóból! Tehetség kell hozzá? Hisz az van bennünk!” Szavai nyomtalanul hangzottak el. Meinhold Vilmos jól eltalálta e pár versben:

Mig a hó fekete, a föld fehér nem lesz :
A csahos csöcselék addig okos nem lesz.

A nemes pomerániai látnoknak azért volt igazsága, mert szavai az Isten ígében alapszanak: infinitus est numerus stultorum: (az ostobák száma végetlen.) És a tömegre mindig csak számítania kellene a hatalmas sajtónak; mert tömeges előfizetés nélkül a legjobb sajtó sem nagy hatalom.

Lukas, és kik vele egy értelműek, keresztény álláspontot foglal, mert az az ő meggyőződésök. De maga a szabadelvűség, mely az eredeti bűnt, és az abból eredt romlását az emberi természetnek tagadja, abban egyetért velünk, hogy a mai sajtó nagyobb részt romlott és romboló; csak hogy azt hiszi, hogy annak nem kellene úgy lenni, és hogy másképp is lehetne. A szabadelvűség álláspontján természetesen lehetséges a jó sajtó nagy hatalmiságának álma: de a tapasztalat azt tanítja, hogy ez álom is csak hab. Az emberiség jóságában való hit alapján a szabadelvűség az általános versenyt természeti törvénynek hirdeti, és az eredmény egy részről a nagy tőke, másrészt a tömeges szegénység. E hitben hirdette Schiller a színpadot erkölcsképző intézménynek, és erre alapította egész aesthetikai rendszerét, és e színpad a mai műveltségnek már már szégyenfoltja gyanánt tekinthető. Épen e hitben működik a mi sajtónk is — és gyümölcseit szeminkkel látjuk. Wuttke, kinek igazságszeretetét talán senki sem vonja kétségbe, fájdalom szintén szabadelvű állásponton áll. Ő a sajtó elvetemültségéről egy derék könyvet irt, de aztán arra az eredményre jutott, hogy minden jó lenne, ha a kormány és tökepénzesek helyett, kik jelenleg a sajtó urai, az irodalmárok volnának azok. De hát az államférfiak és tökepénzesek nem szintén emberek? Vagy miért volnának jobbak az irodalmárok? Majd alább megismerkedünk velök.

Állítsuk föl a kérdést még egyszer. A sajtóról van szó, amint az létezik és természetes alapokon fejlődik, eltekintve annak külső hatásától. A népről azt

teszik föl, hogy az magától is ragaszkodik a jóhoz, és elutasítja a roszt; azt hiszik, hogy a sajtó képes a roszt féken tartani. De ugyan hol kísérlették még meg a lopásnak adakozás által való kiirtását? hol vetettek valaha buzát a gaz közé, hogy azt elnyomják? Az apostolok ugyan megtérítették a világot, de nem a bölcsesség ígéjével, hanem a szt. Lélek segélyével. Képzhetetlen, hogy a társadalom tekintély nélkül főnállhasson, minden köteléknek föl kellene bomolnia és a barbárságnak bekövetkeznie. A régi bölcselők és vallásalapítók mind ez igazságra alapították rendszereiket: a teremtésben rend uralkodik, mondának ők, következésképen rendezőnek is kell lennie, és az — Isten! Az új tudomány azt tartja, hogy a jó rend már magában a természetben rejlik Isten nélkül is; ebből aztán természetesen foly az a vélemény, hogy a sajtó világában is minden szépen fejlődhetik külső tekintély nélkül is. Most már látjuk, mennyire elfajzik e modern alkotás. De mi mindent kell naponkint hallanunk! A nép egészséges esze meghiusítja a rossz kormányok szándékait; a nép egészséges esze elutasítja a botrány-lapokat, és nem engedi magát azoktól tévutra vezetetni; a nép egészséges esze fölsegíti a jó lapokat; igen, igen, a nép egészséges esze, mi mindent tehetne, ha ugyan egészséges volna! Mindez koldus beszéd. Nitimur in vetitum semper cupimusque negata. Azt ugyan mondják, hogy egy bolond százat csinál, de hogy egy okos százat csinálna, azt még senki sem hallotta; azért a bölcsök többnyire egyedül járnak, mert senki sem akarja őket követni.

Másik oka annak, hogy a jó sajtó hatása sem oly általánossá sem oly fogamatossá nem lehet, mint a gonosz sajtóé, azon természetes korlátokban rejlik, melyeket az maga körül vonni tartozik; s melyeket ez ismerni nem akar, sőt lényéhez és céljához képest egyenesen elvet; szülője és szülötte levén a rosznak, a gonosz sajtó előtt nincs tilos eszköz, nincs illem-érzet, nincs korlát. Nem csak a tömeg gyöngeségeire, hiszékenysé-

gére, ítélthiányára, hanem szenvedélyeire, sőt vétkeire is alapíthatja üzelmeit. A gonosz sajtó előtt nincs alanyi, nines tárgyi igazság; amazt mindenkép víja, leginkább pedig a gúny, a dölyf, a vakmerőség mérges nyilaival; emezt mint lealázó bilincset elveti magától. Mennél mélyebb gyökereket vert valamely igazság, mennél inkább elágazott, mennél inkább van hivatva, hogy az embereket összefűzze, a szenvedélyeket fékezze, a szilajságot szelidítse: annál gyakrabbak, annál élesebbek, annál dühösebbek ellene a támadások; annál inkább megfelelőbbek azon sátáni vonásnak, mely az isteni mellett minden ember keblében szunyadoz. Maga a hazugság a meztelen, száraz, öntudatos hazugság hasonlókép hatalmas eszközei közé tartozik a gonosz sajtónak. Háborut indít, melyben egyik fél mindent megenged magának, amit különben a népjog elvet; míg a másiknak belső erkölcsi kényszerrel fogva szigorúan ahhoz kell alkalmazkodnia. Mert oly eszközökhöz a jó sajtó nem nyulhat a nélkül, hogy azzal önmagát el ne ítélje. Ez nem nyujthat a tömegnek oly lakomát, azért az oda megy, ahol naponkint olyant készítenek neki. A becsületes sajtó nem vetemedhetik a közönséges érzék csiklandásra, azért a tömeg oda csöpdül, ahol efféle vágyait kielégítik. Nem ereszkedhetik utcagyermekféle civakodásba, azért a botránykedvelő nézők a szinkör körül csoportosulnak, hol hasonló előadások tartatnak.

A német katolikusok trieri egyetemes gyűlésén 1865. szeptemberben, Birle Ágost úr, az „Augsburger Postzeitug“ szerkesztője azt az indítványt tette, hogy a tücat számra főnálló sajtó-irodák (l. alább Press-Bureau) mintájára egy hasonnemű katolikus intézetet kellene állítani. Indítványa támogatása végett ecsetelte az ellenfél, különösen az „Erlanger antographisten Correspondenz“-üzelmeit, miképen létesítik azok pártközönyeikben az egységet egyenlő cikkek által; mi által adják saját pártvéleményeiknek a közvélemény látszatát, miképen gyanusítják a katolikus egyházat irányzatos hazugságaikkal; miképen készítik elő a célba vett hadjáratot hamis hírek terjesztése által; miképen nyuj-

togatják csápjaikat minden alkalommal, hogy az ellenfélt zaklassák. s. t. b. Ez ellen tehát egy kath. sajtó-irodát kell állítani majnai Frankfurtban. Ez indítvány általános ellenzésre talált; többen felszólaltak ellene, köztök Lukas is, úgy hogy az indítvány már a bizottságban megbukott. Ellenben megállapítottatott, hogy a szabadelvű sajtó-intézeteknek mind ama felhordott műveletei erkölcstelenek, következésképen ránk katholikuskokra nézve haszna vehetetlenek. A mi lapjaink nem szorulnak pártfegyelemre, mert mi nem vagyunk párt, a mi szabványaink a katolikus elvekben találhatók. Az irányzatos hazugságoknak rendre utasítása, cáfolása minden esetre gyorsabban történhetik valamely alkalmas hirlap útján, mint ha annak a sajtó-irodán át kellene vándorolnia. Ily intézmény hazugságok gyártására igen alkalmas, de azok cáfolására nem az. A hazugság az első benyomás hatását vallja és ez döntő; az utólagos helyre igazítás ezzel szemben hátrányban van; sokszor már tekintetbe sem jő, minden esetre pedig a közvéleményt már bizonyos irányban elfoglalva találja.

Ha a hazugságot valamely ügyes nyelv terjeszti, az bizonynyal nagyon veszélyes; sokkal kártékonyabb pedig, ha azt egy ügyes lap hordja szét. Amannak mérgét rend szerént keresnie kell az embernek, emez fölkeresi az embert, utána sompolyog a legutolsó gunyhóig, s ha ki az utcán halad, utját állja minden utcaszegleten, („fris Március!“) Korán reggel tiszteleg neki a kávénál, este a félmeszely bornál, melylyel baráti körben üdíti magát; ott lappang minden családi körben, minden háló és öltöző szobában, az apjok íróasztalán, az anyjok varró gépén és minden nyilvános gyülekezés helyén; ott találjátok a miniszter asztalán, ott a pap breviáriuma mellett, ott a proletárok zsebében. Dologtevő napon üditőül, vásár- és ünnepnapokon pedig mint tulajdonkép eme napokra szánt tápszerűl szürcsölik. Napról-napra méreg, új alakban ugyan, de ugyanazon méreg. Így gyülemlik meg testünkben a méreg, aztán csodáljuk, ha az ily test a méregtől rángatózásba esik! A mi sajtónk el van tökéelve, hogy a népeket egy min-

den isteni és emberi rend ellen dühöngő örületre és iszonyú válsággal végződő forradalomra bódítsa. Megdöbbentőleg hasonlít a termékeny paradicsombeli fa leveleihez, melyről a romlás kiindult vagy a felkésző örökzöldhöz, mely az ördög kertjében tenyészik.

Molitor, ki a modern sajtó befolyását páratlanul tudja méltányolni, így ecseteli annak gyümölcseit. Mi mindent nem hozott létre e sajtó napjainkban! Nem oly bűvész-e ez, kinek varázs vesszeje mindent végre hajt. Vagy legalább szemfényvesztő, ki mellett e mesterségnek minden nagy mestere Cagliostrotól fogva Boskoig kontár inas gyerek? Nem sikerült-e e sajtónak a koronákat a fölizgatott tömegek törékeny játékszerévé tenni? Nem sikerült-e neki a népek társadalmi nyomorát és sokszoros anyagi bukását az ipar haladásának tarka rongyaival tele aggatnia, melyek alatt a kroesusi oligarchák kapzsisága és szívtelen kincsszomja rejtezik? Nem bérmalta-e a korlátlan önkényt általános szavazattá (suffrage universel); nem bujtatta-e az országrablást a nemzetiségek egyesülésének álcájába? Nem gyermek játék-e ennek, a leggazdagabb államot vagyon-bukottnak nyilvánítania; és a legkoldusabbnak kétes pénzműveleteit a hallgatag, de bölcs államháztartás titokteljes dicsfényébe burkolnia. Nem fajult-e e sajtó a legképtelebb rege-költővé, ki a történelmet a hazugság és rágalom lomtárává tette? Nem alázott-e le minden tekintélyt, midőn nemcsak az emberi törvények járma ellenében függetlennek nyilvánította a csőcselék nyakát, hanem általában minden isteni törvény gyámsága alól fölszabadította az emberi nemet. És utóljára mit tett az egyházzal? Annak intézményeivel? Annak áldásos kegyzsereivel? Annak két ezer éves népnevelő hatásával? Nincs az a gyalázat, melyet a sajtó a nemzetek eme nagy tanító mesterén el nem követett. Oly sok nemzedék anyjának és dajkájának eszményi képét sárba taposta, és torzképpé tette, melytől a 19. század hazug műveltsége borzalommal és undorral, megvetéssel és káromlással fordul el! Valóbau nagy eredmény! Vagy nem megdöbbentő eredmény az, mely az egész művelt

világ ismeretét és öntudatát tévutra vezeti és megfer-
tőzteti, mely a földi társadalom folyását annyira kiveti
a rendes kerékvágásból, hogy a hová tekintünk, min-
denütt tarthatatlanságot, kétségbeesett lemondást, ro-
mokat és pusztulást látunk.“ (Molitor, die Grossmacht
der Presse S. 8. 9).

Nagy Isten! Nem gondolja valaki e sorok olvastára,
hogy bennök Trója pusztulása van a jelen társadalomra
átfordítva. Nagyszerű eredmények, de mind nemleges
természetűek! nagyszerű hatalom, de a pokol hatalma!

Hogy némi fogalmunk legyen a hirlapirodalom
áradatáról, tekintsük meg néhány ország ármutatóját:
Franciaországban 1865-ben megjelent 1098 féle politikai
és nem politikai lap. 1866 januárban 1637. 1867. janu-
árban már 1771. Azóta bizonyosan megkétszereződtek
ama számok. — A naponkint megjelenő politikai sajtó
az 1866-iki francia „Kék könyv“ szerint 350,000 pél-
dányban nyomtatott, a nem politikai naponkint 800,000
példányban. (Mennyi hazugságot hordhatott szét ez óri-
ási papírtömeg!) Minthogy Franciaország lakóinak szá-
ma kerek számmal 37 millió, e szerint minden 20 ezer
lélekre jutott egy hirlap. — Sveicban ugyanazon idő-
ben minden 6000 lélekre esett egy hirlap.

Hát Németország! Az termel ám még sok ezeret!
Wittig: 1867-i hirlap jegyzéke szerint a szak és mu-
lattató lapok száma körülbelül 1200, a politikai, hiva-
talos és helyi lapoké körülbelül 1400, összesen 2600
féle hirlap; de csak körülbelül; mert bármily szorgal-
masan és ügyesen volt is ama jegyzék készítve, azért
még sem teljes, és igényt sem tartott arra, hogy teljes-
nek higgyék. Lukas a föntebbi évi lapok számát 4000-
nél többre teszi, mit annál valószínűbbnek vehetünk,
mert Wittig jegyzékéből Ausztria és Magyarország,
Luxenburg és Sveic ki van hagyva.

Nálunk, magyaroknál, 1876-ikban megindult össze-
szesen 317 féle hirlap és folyóirat; melyből a magyar
korona alattvalóit 15 millióra véve, minden 4735 lélekre
esett egy hirlap. Mondja aztán valaki, hogy hátra va-

gyunk! Mikor hirlap dolgában már a hiresen iskolázott Sveicot is meghaladtuk!

Valami goromba német könnyebb áttekintés végett így osztályozta a német hirlapokat: sajt-, piszok- és kutya-lap. Lukas a jó hangzás kedvéért megmarad a régi felosztásnál, mely szerint vannak: élc-, mulattató-, szak- és politikai lapok, melyek között az élc- és mulattató lapok kisebb számmal vannak, sokkal több a szaklap, min nem is lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy még a süketnémáknak és gyermekkerteknek is saját lapjaik vannak; e mellett van: pósta, biztosítás, fényképirók, gázvilágítás, tűzoltó, kivándorlók, vasutak, pálinkafőzők, szeszgyárosok, serfőzők, komlótermesztők, asztalosok, kerékgyártók, festők, timárok, szabók stb. lapja. Az előfizetők száma itt-ott jellemző a „bölcselek nemzetére“; mert míg a „Literarische Centralblatt“ („Központi irodalmi figyelő“) csak 1000 előfizetőig vitte, addig a serfőzők lapja 1200, a levélbélyeggyűjtők tára 1400 előfizetőnek örvend.

A magyar hirlapokat (bele értve természetesen az idegen nyelveken megjelenőket is,) akár politikaiak, akár élc, akár irodalmi, akár szaklapok, föllehet osztani szabadelvű, szabadelvűbb és legszabadelvűbb lapokra és hazaárulók lapjaira, ez utóbbiak alatt értve az ördög és az ugynevezett szabadelvűség kegyelméből a konservatív, különösen pedig a katolikus lapokat, melyeknek pártolói a szabadelvűség vívmányaival már egészen torkig vannak.

A keresztes hadjáratok korából beszélnek, hogy az általános lelkesedés még a gyermekvilágot is annyira megragadta, hogy egész csapatokban indultak a sz. föld megszábadítására. Bujjanak el egész lelkesedésöikkel! Most a hirlapírás fogta el a gyermekvilágot, s nem válik ez nagyobb dicsőségére? Wuttke egy „Leipziger Journalról“ emlékezik, melyet 14 éves gyerkőc szerkesztett, még pedig, mint mondja, nem ügyetlenül. Anyyira már mi is vittük, hála az üzérkedés szellemének, hogy 8—10—12 éves gyermekek számára többrendbeli

lapot adnak ki a nagy gyermekek, és, amint látszik számításuk nem csalt, mert nem csak meg nem buknak, sőt évről évre szaporodnak. Persze a bölcs szülők más mulatságot nem találnak satnya ivadékuk számára, ne hogy a szoba gőzben magokra és cselédre hagyva unatkozzanak a szegénykéek. Aztán panaszkodnak, bámulnak, hogy gyermekeik az iskolai komoly munkától iszonyodnak! — No de vigasztalódjunk, ha nincs is még gyermekszerkesztőnk, van elég gyerek, — fene-gyerek/hirlapirónk, kikről azonban már nem merném mondani, amit Wuttke a 14 éves szerkesztőről, hogy t. i. ügyesen irnak; hogy helyesen gondolkodjanak is, azt koruknál fogva kívánni is nagy méltatlanság volna!

Wuttke ki a leipzigi irodalmi társaságnak 20 évig volt elnöke, így ír erre vonatkozólag: „Igen sok derék, tiszteletre méltó férfit ismertem az irodalmárok között; férfiakat, kik legjobb belátásuk és lelkiismeretök szerint inkább az ügyért, mint a nyomoru zsoldért szakadatlanul munkálkodtak s nagy nélkülözések közt munkálkodtak; de van az irodalmárok közt nagy sereg semmirekellő gaz is, és ez az, mi nagy mértékben leverő; az erkölcsileg romlott, haszontalanok száma ijesztő fokra emelkedett. A német napi sajtóban borzasztó elfajulás észlelhető, és az erkölcsi érzék szomorú eltompulása hatalmasodott el tényezőin.“

II.

Az irodalmárok.

Dumas Sándor, a nagy vitéz, hirlapjának első számát következő beszélgetéssel ékesítette:

- Tehát folytatni fogja ön emlékiratait?
- Igen.
- Roszul cselekszi.

— Miért?

— Mivel sok oly ténnyt leplez le, melyet jobb lenne titokban hagyni.

— Nézetem szerint semminek sem kell titokban maradni. A jó lépjen a világ elé, hogy tapsot arasson; a rosszat pedig napvilágra kell hozni, hogy kipisszegjék.

— Igen, de ön nem csak tényeket támad meg emlékirataiban, hanem embereket is.

— Az ember atyja cselekedeteinek; és az atya felelős gyermekeiért.

Ez elvek ugyan egész terjedelmökben helytelenek; és ha e fejezetben csak a katolikus erkölcstan határai közt vesszük alkalmazásba; láthatják az irodalmár urak, hogy a kiméletet nem saját elveiknek köszönhetik.

A fontos állomásokra derék férfiak kellene: senki sem tesz tolvajt kincstárnokká, fegyencet királyi hercegek nevelőjévé; vakot hajókormányossá, valamint kecskét kertészsé. Minthogy a sajtó egyike a legfontosabb emeltyűknek; azt hinné az ember, hogy az csupa kipróbált, edzett kezek között van. Mint ujdonságok közlője az hirlapíró történelem-író, mint politikus népszónok; mint ilyeneknek nagy felelősség nehezedik lelkükre, azért a népek legjavából kellene kikerülniök. S ugyan milyenek valóságban?

A népek a különféle iparágakat nem egyenlő mértékben művelik; földirati fekvés, talaj, történelem és véletlen egyes tárgyakra irányozza tevékenységök folyamát a nélkül, hogy a többt egészen művelés nélkül hagynák. Franciaországnak megvan Lyona, Angolország Manchestere, Németországnak van Leipzigja, azaz: Franciaország kiválólág műveli a selymet, Angolország a gyapotot, Németország a papírt. „Mindenesetre jellemző a németekre nézve, hogy valami természeti központtá semmiben sem birtak válni, mint a firkálásban. — A gyárvárosok azonban a proletárság meleg ágyai; és ha a munkás proletárság nyugtalan éjekeket okoz szomszédainknak a Rajnán és Csatornán túl; ugyan azt teszük Németországra nézve a szellemi proletárok. Németország több szellemi terméket létesít, mint amenny-

nyit maga megemészthetne, és megfizethetne, (L. Riehl. „Die Bürgerliche Gesellschaft.“) és a tulenyészet állandó és folytonos emelkedésben van. Ebben rejlik Németország társadalmának tulajdonképen való veszélye. Egész világ remeg a negyedik rend csoportjaitól, és Németország szellemi proletárai igazi harcos egyháza (ecclesia militans) a negyedik rendnek. A német munkás proletárság nagyban és egészben még épen nem emelkedett társadalmi állásának világostudatára. A szellemi proletárság ellenben tudja és érzi, hogy ő negyedik rend, és terjeszti a régi társadalmi renddel való egyezkedés eszmejét gyakorlatban és elméletben.

Amint más országokban az iparnak tulságos emelkedése, úgy Németországban a tulságos szellemi haladás szülte a negyedik rendet. Nem lehet és nem is szükség tagadni, hogy a hitujítás nagy szellemi mozgalmat idézett elő. Amennyiben a súlypontot a tettből a szóba, a kedélyből az észbe, a hitből a vizsgálódásba helyezte át: alkotója lett ama kritikának, mely a „német tudomány“ lényegének látszik. Ennyiben a hitujítás tagadhatatlanul anyja annak a „német tudománynak“, melylyel ugyan katolikus tudósokat is hallunk kérkedni, minek azonban csak protestans ajkon van értelme. A hitujítóknak nem szándékukban, hanem elvökben rejlett az, hogy a hitet kritikával, a papot mesterrel pótolják. És ez elv önként kezdett csirázni, és megtermette azt az országos iskolaszédelgést, mely épen most siet tetőpontja felé, és melylyel már senki sem akar dacolni. Tudósokból álló népet akarnak csinálni és nevelnek szellemi proletár népet. A kormányok egy részt remegnek a proletárságtól, más részt valóságos iskoladühbe vannak esve. Bátran ki lehetne hirdetni a hirlapokban: „100,000 frt jutalom annak, ki a „Bayerische Zeitung“ oly számát tudja fölmutatni, melyben az iskoladüh jelei nem mutatkoznak.“ Jellemző a német viszonyokra nézve, hogy a porosz tanügyi miniszter az 1876-iki párisi világkiállításra mint a német ipar koronáját és virágját nem tudott valami külömbet küldeni, mint egy teljesen fölszerelt iskola-épü-

let mintáját. (Nojszen majmolták aztán a bécsi tárlaton!) E szerint lehetetlen, hogy a szellemi munkások tultermelése és azzal együtt a szellemi proletárság is ne szaporodjék. A hitujítás új ösvényeket tört a német tudománynak és ez ösvények újabb időben nem csak nagyon népesek, hanem épenséggel csöcselékeseek. Nem irigyelhetik tehát más népek a németeknek, hogy szellemi proletárságuk felülhaladja az ő anyagi proletárságukat. Mert az ember sokkal könnyebben megbolondul a sok tanulástól, mint megbetegszik a kézi munkától; és épen a szellemi proletárság leggonoszabb kóranyagokat szül.

Ami társadalmi mozgalom Németországban újabb időben történt a negyedik rend értelmében: az mind a szellemi proletárságból indult ki. Korunk államszervezetének borzasztó gúnyja, ha az ember meggondolja, hogy 1848-ban épen a tanultak elégedetlenkedtek, míg a parasztok nyugodtak voltak, és alig lehetne csipősebb epigrammát írni a német iskoladühről, mint ha a bukott iskolázott emberek középszámát kitapogatónk, kiket állami tudományos egyetemek évenként a társadalom elleni harcra előkészítenek. Franciaországban csak nem rég éltünk ehhez hasonlót, habár más téren t. i. a munkás proletárokn. Mennél többet bajlódik az állam mint állam a kenyértelen munkásokkal; annál jobban szaporodnak proletárjai és annál veszélyesebbek.

Mióta a korszellem az értelmiséget emelte a trónra, azóta mindazon kis és nagy emberek, kik az értelmiséget kenyérkeresetökké tették, azt gondolják, hogy nekik legalább is bársony vánkosen kell ülniök, mit ha el nem érhetnek, készek a torlaszokra kapaszkodni. A szellemi proletárság minden rendből szedi ujoncait. Nemcsak bukott szabók, mint Weitling, hanem bukott grófok is, mint St. Simon, megkísérlik még a szellemi proletárságot: miután t. i. a proletárság egyéb fajain már keresztül estek, irodalmárokká lesznek. Mondhatni, hogy az irodalmárság Németországban mintegy 56 éves; mert akkor kezdte a művelteknek egy nagy osztálya az irodalmárságot anyagi léte alapjául tekinteni. Nagy apáink korában még vajmi csekély pénzt lehetett könyv-

és ujságírással keresni; és ha valami szerencsétlen diák a könyvtárosok napszámába vetődött, annál a rongyos könyvek és padlásszoba bizonynyal magától értetődött. Az időszaki sajtó tulajdonképeni korszaka a német szabadság harccal kezdődött, s midőn a juliusi forradalom a szellemeket újból fölzaklatta, egész erővel beütött a hirlap-irodalom is. Még nem volt önálló hatalom, de már egy sereg hirlapíró küzdött az önálló hatalomért, és számuk évről évre szaporodott. Nálunk e kór csak 1861. óta harapódzott el a föntebbi értelemben. Tulajdonképen megfordítva kellene lenni; előbb hirlap-olvasónak kellene mutatkozni, aztán a kielégítésnek; első a kereslet, azután a kínálat. Az irodalmárság tehát Németországban társadalmi kora-született volt, és az irodalmárság által világra jött a modern hirlapirodalom korcsszülettte. Az iskoladüh sorvasztó lázba ejtette a társadalmat, és annak rázása rendetlenséget idézett elő a társadalom szervezetében.

A szellemi munkának tulbecsülése épen társadalmi betegség. A mai állam szabályozza a társadalom minden tényezőjét és azt akarja, hogy az iskola és iroda tegye annak diszitémnyét. A német szabadság harcok óta a nap hősei hivatalnokok, írók, hangversenyzők és énekesnők voltak. Mindenki a tanulásnak esett; az asszonyok könyvet himeznek és fonnak, a gyermekek babásdít és irodalmasdít játszanak. Az irodalmi donquixottérozás dicsvágya igen jelentékeny jellemvonása korunknak. A kézműves, kinek azelőtt legnagyobb büszkesége volt, ha fiát és unokáját a maga mesterségére kitaníthatta, most azt hiszi, hogy nem adhat fiának jobb ajánló levelet, mint ha őt taníttatja, sokszor akár tanul a fickó, akár nem. Szegény özvegyasszonyok éheznek, koldulnak, csak hogy gyermekeiket a szellemi proletárságra fölnevelhessék, kiképeztessék. Mintha csak fél ember volna az olyan, aki néhány évig Ollendorfort és Buttmant (francia és angol nyelvtant) nem tanult, hogy aztán elfelejthesse. Igen, elfelejthesse, mert a tanulásvágy távolról sem oly nagy ám a németeknél sem, mint a tanításvágy. — Igaz, hogy az egyszeri német

halálos ágyán arra kérte feleségét, hogy a Conversations lexikon legújabb kiadványát koporsójába tegye, hogy tanulmányait a magasságban is folytathassa, hanem az is csak „egyszeri ember” volt.

Korunk e beteges hangulatában elkerülhetetlenné vált az irodalmárság idétlen keletkezése. Aki aratni akart a nélkül, hogy vetett volna, irodalmárrá lett. A fél készütségű tanuló mint irodalmár épenséggel előlegezett magának oly hivatást, oly létet, mely őt törvényesen csak további, sok évi fanyar munka után illette volna meg. Ama veszélyes elv, mely szerént tanítva tanulunk, számtalan fél érett irodalmárnak adott lételt. Innen a hasonlatosság a jó naspolya és a rossz irodalmár között, hogy mind kettő, mikor épen fél érett, akkor már rothadásnak is indult.

Mind ezen állítások nem önkényesek, hanem a pusztá valóságból folyó gondolkodástani következtetések.

„Irodalmárainknak, mondja Lukas, legnagyobb részét bukott langelmék teszik; vagy olyanok, kik már az iskolapadokon kirugtak, vagy olyanok, kiknek fiatal életpályáját a sors az egyenes útból kizökkentette. Közönségesen az első eset áll. Aki utána néz, tapasztalhatja, hogy a szerkesztők három negyed része semmiféle szaktudományt sem végzett, sőt sokan azon nagy ajtóig sem jutottak, amely mindenre, a bölcseletre nyílik, hanem már a gimnáziumban hátat fordítottak a küzdelemnek. Egyiket holmi diák szerelmi kaland hozta összeütközésbe az igazgatósággal, és ő engedett a hatalomnak. Mások pénz dolgában jutottak zátonyra, s theologiai, jogi, orvosi reményeiket kihányván hajóikból, a hírlapírói vizekre kanyarodtak, hol a hajók csekélyebb vizállás mellett is könnyebben evezhetnek. Sok más veszély van még, mi által az ifjú ember a rendes tanulmányozás rögzös útjáról lefordul s a hírlapírás pocsolyájába dől. Mind e mellett még lehetséges, hogy az élet iskolájában tovább képzik magokat, s helylyel közzel igen derék emberekké válnak, de a legnagyobb rész a pocsolyából a gyepre vánszorog és onnan tovább tüskén bokron keresztül.

Girardin egykor így nyilatkozott az efféle emberekéről: „Az időszaki és napi sajtó Párisban nagy számú fiatal egyénekből, az egyetemi nevelés áldozataiból szedi ujoncait, kik ha az egyetemi padokat elhagyják, semmi biztos jövőt sem látnak magok előtt; és kétségbe esve önmagokon s kénytelenítve életök föntartásaért dolgozni, saját epéjökből készítenek valami mindennapi kenyérfélét, és puska gyanánt forgatják a tollat, míg vele irodalmi nevet vagy irodalmi hatalmat nem vivnak magoknak, mely nekik az irodalom vásárján némi értéket kölcsönöz.“ Igaz, hogy nem minden irodalmár ilyen fajta; vannak köztök kitűnő férfiak, kik bár mely pályának diszére válnának, de Lukas az általános szabályról, nem a kivételekről beszél.

Amit az iskola nem szolgáltat, szolgáltatja a szinpad. A közönség elkölti az oly lapokat is, melyeket egykori kardalnokok, betűszedők szerkesztenek. Könyvkötők, néptanítók és más tudós pályák hasonlóképen kiadják a magok jutalékát. Szóval az egész szellemi proletárság képviselve van az irodalmárok közt, mely proletárság pedig Riehl szerint áll: hivatalnokproletárságból, tanítóproletárságból, örökös szász predikátorjelöltekből, nálunk örökös jogászokból, éhenkórász egyetemi magántanárokból, mindennemű művészből, utazó virtuózokból, le egész a vándor színészig, sípládásig és kötél tánccosig. A t. közönség véteknek tartaná a mindeneket ítélő szerkesztőség, vagy a jól értesült levelezők körében ilyen potentátot csak gyanítani is; csak mikor ez urak egymásra förmednek, mi néha-néha megtörténik, csak akkor jutnak effélék a tisztelt nyilvánosság elé.

Egy hírneves hesseni lap szerkesztője elcsapott bérkocsis volt! Néha a rendőrség lebbenti föl a titok fátyolát. 1866. Schlägel Max nevű irodalmár ült fölségsértés miatt a vádlottak padján. A minösítvényi táblázatból a következők tűntek ki: Schlägel, 26 éves, müncheni születés, volt közlegény és hadnagy, mint ilyen mintegy 15,000 frtnyi vagyonát elverte, és legalább még annyi adósságot csinált. Egy tanu őt könnyelmű adós-

ságcsinálónak mondja. Mint hadnagy lemondott s mint közember visszaállt ezredébe. Hasznavehetetlensége miatt elbocsáttatván, Párisba ment, majd Münchenben szerkesztette egy ideig a szemérmetlen „Rundschau“ című lapot; később egy új lapnak, a „Lucifernek“ próbaszámát adta ki, mely őt a vádlottak padjára juttatá; és onnan, minthogy magát épen oly aljasan mint gyáván védelmezte, 6 havi várfogságra. 1867. ugyanez irodalmár egész banda pajtással állt ugyancsak az esküdtszék előtt s kapott 8 havi várfogságot. És ily emberek ítélnének nyilvánosan Isten és világ fölött! kiált föl az én németem.

Mikor 1865. a porosz alkotmányharc szélében dühöngött Bismark ellen és különösen a „Volkszeitung“ szidta a „vér és vas“ minisztert: ekkor a „Nordd. Allg. Ztg.“ B. lapja bátorságot vett magának a „Volkszeitung“ szerkesztőségét zsoldos irodalmi tolvajbandának nevezni. A bókot dühösen, de hallgatva zsebre dugták. Hasonló bókokat nekem is volt már szerencsém budapesti német újságíróknak szeme közé vágni. Ezek is zsebre rakták. Nem nagyon érzékeny fajta. Így tehát az időszaki sajtó jó részt a legelvetemültebb egyének kezében van, kik vallásilag, erkölcsileg és szellemileg és vagyoniilag tönkre téve semmi másra sem fordíthatják üzelmeiket, mint zavarra, fölbomlásra, felforgatásra. Városokat, tartományokat lehetne felhozni, melyek évekig türtek, vettek, olvastak oly lapokat, melyeknek szerkesztőit, munkatársait nagyobb részt megvetették, s kiknek elveit mint visszásakat, veszélyeseket, sőt átkosakat és eszeveszetteket utálták.

Az irodalmár anyagi helyzete többnyire igen nyomorúságos. Az irodalmárság már nem tisztség, hanem üzlet, és a szabad verseny, e természeti törvény, mint a szabadelvű gazdaságtan nevezi, mindenütt száz meg száz ezer koldust teremt, mint egyetlen egy milliomosnak kíséretét. Minthogy az iskoláztatás dühe fölös számmal termeli az irodalmárokat, az írói munkaerő kínálatának nagyobbnak kell lenni, mint a kereslet, és ez lenyomja az árakat. Wuttke kimutatta, hogy egy

könyv birálatának tiszteletdíja 1 tallér. Egy favágó egy öl fa vágásaért kap szintén 1—1¹/₃ tallért; de ez minden esetre könnyebben végez, és hamarább, mint amaz csak átolvassa is a könyvet, mely néha több kötetből áll. Ha aztán a birálat készen van, melyik hirlap veszi föl, természetesen fizetésért, mert mint kegyes adományt mindent szívesen fogadnak mindenütt. Nálunk könyveket nem bírálnak, vagy ha igen, nem olvassák át, csak itt ott bele néz, vagy legfőlebb az előszót olvassa el a bíráló, s az író vallási, politikai, vagy társadalmi álláspontja szerint lerántatik, vagy fölmagasztaltatik láttatlanban. Legjobb esetben a birálatot megirhatja önmaga s valami pajtása által becsempészheti valamely lapba.

Más áru, pl. novella, avatott politikai levelezés, vonzó vezércikk, napi ujdonság valamivel jobban fizetetik, de mily hamar kimerül e mellett a legmélyebb szellemi tőke is! Ki sokat ír, kénytelen tintájába sok vizet önteni, s a vizenyős cikket ki veszi meg utójárá is? A malom ugyan örölhet naponkint, de a fej, ha valaki hasonlót kísértene meg, csak nyomoruságos korpával szolgálhat. A gyomor azonban éjjel, nappal öröl, és nem csak a férfié, hanem sokszor a feleségé és gyermekeké is. Így mennél jobban szorítja a szegény irodalmárt a nyomor, és mennél inkább gyöngülnek termékei: annál többet kell termelnie, hogy a föld hátán megállhasson; annál hitványabb föltételeket kénytelen elfogadni a könyvkereskedőtől, az ujság kiadójától, s gyakran kimondhatatlan megaláztatásoknak kell magát alávetnie. Ily körülmények között aztán nem csoda, ha a szív is örölni kezd.

!!!
Az éhes irodalmár elkezdí szívében az egyházat, államot, társadalmat marcangolni, kommunistává lesz, még pedig nem keresztény értelemben. Egy hivatal nélkül való irodalmár olyan, mint nyakkötő nélkül való eb. Gyakran megesik, hogy a szegény szív önmagát emészti föl és a kisajtott irodalmár élte virágjában pusztul el. Egy angol gyáros egykor úgy nyilatkozott, hogy amely munkása 36 éves korában el nem hal, azt elkergeti, mint ki kötelességét nem teljesítette. A sajtóüzlet tö-

zsérei hasonló elvek szerint bánnak munkásaikkal, ha bár talán nem nyilvánítják.

Számalomra méltó, mennyire elviseli a sajtó tanítványait, míg végre a kórház vagy az irgalmas nővér fogadja be az üldözött vadat. Nevezetes osztálya az irodalmárságnak a helyi hírek gyűjtője. A fővárosi járdát néhány szegény ördög tartja használatban, kik egész nap az utcán nyargalóznak, hogy ujdonságokat hajhászszanak. Megkérdik az uralkodó fejedelem kapusát, vajjon nincs-e ő kegyelmének náthája; a rendőr szolgát, vajjon a múlt éjjel nem loptak-e; a parasztot, vajjon tehene nem ellett-e két fejű, vagy két farku borjut. Ha ilyesmi fordul elő, ennél nagyobb szerencse nem érheti irodalmárunkat, mert mindez esemény egy-egy tizenöt sornyi érdekes cikk anyagául szolgálhat; ami tizenkét hirlap számára kellőleg kikészítve, egy-egy sort krajcárjával díjazva: tesz 3 frtot egy napra. Akkor aztán vidám estét csap a levelező úr, ha netán a jó lelkű szerkesztőnél felesége meg nem előzte és a tisztelet díjt előle ki nem kérte. — Vannak néma személyek is, kik a hirlapoknál mint felelős szerkesztők szerepelnek s mint a vád alá helyezendő cikkek szerzői jelentkeznek, s jó fizetésért egyszer kétszer évenként bezáratják magokat más ember helyett. Némely, kiváló francia szerkesztőségénél az ily fogságbüntetés valamilyik, nagy családdal terhelt segédszerkesztő jutalomdíja szokott lenni. Hasonló eset történt már nálunk is, hol a vétkes cikkért egy favágót ítéltek el a szerző helyett.

Ime néhány pillantás az irodalmár világba, ama körökbe, melyek a sajtó nagy hatalmiságát képviselik. Persze nem minden szerkesztő, novella író, levelező van ily pénzügyi zavarokban, aki képes több különféle színezetű, elvű lapot szolgálni, akinek a gyomra beveszi, hogy tisztes dolgokat, személyeket a nyilvános botrány piacára hurcoljon prózában vagy versben, szóban vagy rajzban; akinek kiválólag jó hegyes tolla, esze és szerencséje van; itt, ott az olyan még zöld ágra is juthat; de egészben véve szükségét szenvedő irodalmároknak semmi hiány sincs. Ezt azonban irataik-

ból ki nem olvashatni. Beszédök úgy hangzik, mint oly embereké, kik érzik hatalmokat. „Csak a lumpok szerények,” mondja Goethe, és az irodalmárok ezt gyakorlatilag bizonyítják. Nemzeteket, népeket vesznek nagy kegyesen pártfogásuk alá, Egy francia író pl. így irt, persze 1870. előtt: „A német nép méltó rokonszenvünkre.” Egy másik: „A moldva-oláhok tudják, hogy mi barátaik vagyunk.” A francia nép pedig azt sem tudja, hogy Moldva Oláhország létezik. Egy harmadik a szép Itália fölött terjeszti ki szárnyait: „Italia jól ismerheti vonzalmunkat, melylyel iránta viseltetünk. Negyediknek ez mind kevés, ő az egész világ ügyeit rendezi, királyokat tesz le, s királyokat juttat koronához. I. Napoleon, ki minden fényt maga köré iparkodott gyűjteni, joggal sietett a toll férfait császári udvari szolgálivá kinevezni. — Mikor ő felsége, Ferenc József királyunk, még mint császár másod ízben utazta be hazánkat, kíséretében volt egy francia levelező, ki csak úgy nyögött az érdem rendek alatt. A mi irodalmáraink még nem emelkedtek annyira, de már udvarképesek.

Szóval a hiuság mindenütt kikandikál az irodalmárságból. Nem gondolható nagyobb gúny, mint az az előkelő hang, mely az irodalmároknál divatozik. Ha az ember vizsgálja azt az írás modort, mely a szalon nyelvével dobálódzik, s az előkelők nézeteit mint vele született, természetes tulajdonát negélyezi; azt hinné, hogy irodalmáraink mind kockás padlón nőttek fel, s ha egy polgár durván gyalult deszka padlójára kellene lépniök, azonnal orrukra buknának. Mindemellett az irodalmár rend szerént egészen szegény fickó, kinek elég nehezére esett azon társadalmi réteg szólamait, melyben felnőtt, amaz előkelő-félekkel fölcserélnie. Ez épen a proletárság jellemvonása: Elégületlenség saját állásával és kapaszkodás egy magasabbnak szokásai után.

Azonban meg kell vallani, hogy eme hiuság még erénynek mondható ahhoz a nyerseséghez, durvasághoz képest, mely újabb időben itt ott a kifejezésekben is elharapódzott. Mióta a hirlap-irodalom annyira elter-

jedt, nincs olyan namcsak életpálya, de még műveltségi fok sem, melynek rovására valami lapocska nem üzérkednék. Vannak e szerint oly emberek számára szánt lapok, kik a hajós legényekkel, sőtörökkel, csatornatisztítókkal, házi szolgálkkal egyenlő műveltségi fokon állanak. Minden számuk egy egy szemetes kocsija az aljasságoknak. A tudatlanság baromiségét csak durvaságuk mulja fölül. A levelező irálya valódi istálló illattal jelenik meg; helyes írásról, szókötésről szó sincs, csak bög, és e bögés igazán állatias. Ha a litvániai bivalok beszélnek a farkasokkal, csak ily nyelven társaloghatnának egymással. Ezek az úgynevezett irodalmi suhancok, kik hébe korban nálunk is megkisértik szerencséjüket t. i. magyarul, mert németül még virágzással is dicsekedhetnek.

A hiúság, előkelőség egyik jele a német irodalmároknál, hogy alig van lapjok, melynek szerkesztője legalább is nem bölcséleti tudor, dr. Philosophiae. Ámbár a sok német egyetem közöl egyik sem tud előléptetésről; a lángész magában hordja a tudori oklevelet. A legtöbb dr.-rel pompázó irodalmár még azt a 100 frtot sem fizette le, amennyibe a tudori cím kerül pl. a jénai, tübingeni stb. doktorgyárakban. Így szerepelt egy nálunk is igen olvasott bécsi lap szerkesztője is évek óta dr. Landsteiner név alatt, míg a törvényszék előtt ki nem sült, hogy ő kegyelme se nem doktor, se nem Landsteiner, hanem Schnutti és semmi. De azért Schnutti ur továbbra is csak megmaradt a dr. Landsteiner névénél, megtagadván becsületes nevét mindörökre. Nálunk a dr. cím eddig még nem nagyon volt kapós sem pénzért, sem tudományért, hanem az újabb doktorátusi rendszer mellett remélhető, hogy egy pár évtized múlva nem lesz magyar irodalmi főnök, ki e diszes cím nélkül hirdessen előfizetést valami szükségét pótló lapra, amely szükségről persze legfőlebb az ő zsebe tud valamit.

Uracok, grófok, hercegek szeretnek verekedni, azaz: párvialozni, ez már az előkelőséghez tartozik; egy kis karcolat az orron a férfi bátorság ezüst pró-

bája gyanánt tekintetik. Minthogy az igazi proletárság mindenben a magasabb osztályokat majmolja, főleg pedig azoknak gyarlóságait: könnyen elgondolható, hogy az irodalmárok is, mint a szellem szegény lovagai igen veszekedők. A papíron évről-évre viaskodnak csőrükkel és karmukkal; időnkint tehát a tollat kardnak kell föl váltani, hogy a közönség előtt tekintélyt szerezzenek. Rosz nyelvek persze azt fecsegik, hogy az irodalmár-viadalok éppen nem gyilkos természetűek.

Az idősb Dumas Sándor igen sokszor vívott, és mégis természetes halállal mult ki, meg sem ölt senkit.

Egyszer Jules Janinnal szállt sikra. Dumas a kardot választja. „Az lehetetlen, mond az ellenfél; mert én egy titkos szurást tudok, melylyel önt egy pillanat alatt leteríthetném. Én csupán nagylelkűségből a pisztolyt választom.

„Oh, oh! Pisztolyt! kiált föl Dumas, ön bolond, kedves Janin úr! Én egy szunyogot lelövök 40 lépésnyiről, ön pedig nagyobb egy szunyognál.

Ennek következtében aztán összeölelkeztek, mint két jó testvér, kiknek mindig szeretni, becsülni kellett volna egymást.

Egy másik alkalommal úgy egyezett meg ellenfelével, hogy nem fognak találni, csak úgy színleg vívnak. Kardot rántanak. Dumas rettenthetetlen! ellenfele ovatos! „Védje magát, az ördögbe! kiált egyszer Dumas, különben nagyon könnyen elbánom önnel!“ — A másik pillanatban már: „Ah!“ kiált föl, és fegyvere kihull kezéből. Ellenfele könnyű sebet adott vállára, hogy a szájhóst megtanítsa. „No, mit mivel ön? kérdi Dumas, megfeledezve magáról, ez az egyezség ellen volt.“

Mind ez apró hiuságok csak megbocsáthatók volnának irodalmár uraiméknak; de ez mind csak füstjea keblökben duló becsvágy emésztő tüzének. Aki legkönnyebb és legrövidebb uton politikai befolyást akar szerezni, irodalmárrá lesz; valamint az, ki a művész világban szerepet szeretne játszani, de érzimagában, hogy a művészet nemtője nem mosolygott bölcsőjére, műítészsze lesz, és ítéletet tart egy ország, egy világrész művé-

szei, de csak élő művészei fölött; mint nem rég egy Párisba vetődött magyar fiatal ember tett, ki talán soha egy ecsetet sem mosott ki, pálcát tört minden honi művészünk fölött, így remélvén aesthetikai tanszéket vivni ki magának a magy. kir. egyetemben, hol már mások hasonló uton jutottak tisztességes kenyérkeresethez. Minden bukott lángész, ki hiába reménykedett „királyi kenyér, — nálunk állami szolgálat — élvezetére szert tenni, legkönnyebben remél boszut állhatni, ha az irodalmárok közé áll. Ott foglal állást a napi sajtóban és onnan izen háborut a világnak.

Az irodalmárság sajátos kovását, (assa foetidáját) teszik a zsidók, mely a tömegbe vetve elősegíti a rothadást. Mózesről elpártoltak, a kereszténységet nem fogadták el; így az ő véleményeiknek csak egyetlen vezérsillaga maradt, — az arany borjú — A keresztény irodalmárnak, még ha a kereszténységgel külsőleg szakított is, ezred-éves keresztény műveltség következtében, még is marad valami megszokott illem-érzék vérében; az arany borjúnak nincs szemérme, nincs embersége. A becsületezék alszik a zsidóban, mint a paraszt a prédikáció alatt. A zsidó szelleme inkább hajlik a szétszedésre, mint az összetetésre, a szétbontás könnyebben esik neki, mint az összerakás, az ő ereje a tagadásban áll, mert ebben gyakorolja magát már 1800 esztendeje. E kétkedési hajlam fejt meg a zsidó csekély alkotó erejét; aki nagyon szeret tagadni, nem szeret alkotni, az csak bírál, (kritizál.) Innen a mai sajtó a zsidóra nézve lekaszált rét; mert amint láttuk, a sajtónak minden hatása nemleges. A zsidóban sok szellem, esprit van, a szónak francia értelmében, amennyiben e szellem az uralkodó gondolatoknak vig mestere, udvari bolondja. E hajlamot fejlesztik és ápolják a talmudtanulmányok: Saphir a talmudból tanulta szójátékait. A genius messze látó, alkotó pillantása hiányzik nála, de van élce és egybevető tehetsége: e furfangos, ravasz és csempesz cselédjei az értelemnek. Az egybevetés uralkodik a pillanaton, s következképen a sajtón is, amennyiben a pillanatnak semmi sem zsák-

mánya annyira, mint a sajtó. A zsidó politikus azért űz mindig tünéleny alkalomszerű politikát, mert nagy elvek, valamint a látnoki tehetség hiányzik nála. Azért is oly ügyes a „minépünk“ az emberi szellem kis iparüzletében; ügyes színész, ügyes zenész, ügyes bankár, ügyes kalmár, ügyes hirlapíró. A zsidónak minden emancipatio mellett sinez hazája, nincs otthona; akár hol szülte anyja a világra, nem volt alatta honi föld; mert Ahasverus országról országra bujdosik, mióta az ellankadt Üdvözítőtől a pihenő helyet szívtelenül megtagadta. A nemzetiség értelmének a zsidó keblében nyoma sincs; Portugalliában nem portugál, Törökországban nem török, Lengyelországban nem lengyel, Németországban nem német; mindenütt zsidó, telivér zsidó, és minden nemzet iránt egyenlőképen érez. Vallás, haza, király, minden — a zsidónak csak annyit ér, amennyi hasznát veheti. Ez utóbbi pontot Lukás. „Die Verjudung des christlichen Staates“¹⁾ c. munkából kölcsönözte, és azt jegyzi meg róla, hogy az alkalmasint zsidó tollból eredt, miből láthatni, mily eszközökhöz képes nyulni egy zsidó. Mért nem? Ha a Barátfülek stb. írója lehetett katolikus ember, ki műveltségét a barátoknak köszönhette, mi nem lehetséges mai napság, csak a szabadelvűség nagyobb dicsőségére szolgáljon. — A zsidó, végzi szavait Lukás, száműzött a vallásból, a társadalomból és államból, azért találjuk a zsidó irodalmárt mindenütt első sorban ott, ahol a világosságot el oltják és a tüzet szítják. A zsidók képviselik az irodalmárságot a negyedik rend minden következményével együtt, és a zsidó irodalmárok száma már legio. Ilyenek a sajtó gyármunkásai; a gyártulajdonosok kissé mások!

¹⁾ Leipzig Heinrich Matthes.

III.

A sajtó-üzlet.

Kein Geld, kein Kiel.
Bismarck.

Korunk irodalmársága az ipar és kereskedelemmel egy rovatba tartozik. Vannak könyvkereskedők, van könyvvásár. Az irodalmi termékek emelkedése és esése a kínálat és keveslet közti ingadozástól függ. Az irodalmi kis iparral az irodalmi gyárak állnak szemben: a munkások gazdagítják a gyár részvényeseit; az újságírók az újság tulajdonosokat. A büszke emberi elme a napi sajtó által a tőke szolgálatába állt és szolgálja annak.]

Kevés hirlap kivételével, melyek többnyire tudományos szaklapok, az egész sajtó pénzért szolgál. A lapok kisebb részét fölülről, nagyobb részét alulról fizetik. Az előbbiekhöz tartoznak a minden néven nevezendő hivatalos és félhivatalos lapok, és olyanok, melyek kisebb pártoknak közlönyei; — az utóbbiak egész serege a tömeg szükségletére, gyarlóságaira és szenvedélyeire építi üzletét. E mellett azonban vannak oly hivatalos közlönyök, melyek a tömeget is felhasználják, valamint oly néplapok, melyek segélyt, (subventiót) is elfogadnak. Jól szervezett államban mindennek összevágónak kell lenni. — A hirlapok tehát részént nyereségért dolgoznak, részint hogy a néptömeget megdolgozzák; első esetben a pénz cél, másodikban eszköz a célra. — Gazdag emberek, nyomdatulajdonos üzérek, részvénytársulatok azért alapítják a hirlapokat, hogy legyen fejős tehenök, mely őket tejjel, vajjal és túróval ellássa.

Ha valahol politikai párt merül föl, mely elég nagy számúnak látszik arra, hogy a szükséges előfizetőkét szolgáltatassa; azonnal ajánlanak rendelkezésére hirlapot. Vagy valamely új vallásfelekezet képviseli a

kellő darabszámot, bizonyosan nem fog hiányzani ember, aki annak számára és bőrére lapot alapítson. És mindegyik a „jó ügyért“ alapítja lapját, és mindegyik számít a párt vagy felekezet részvételére.“

Aztán ha a vállalat kifizeti magát, akkor a „jó ügy kedvéért“ fölhasználják, ha pedig ki nem fizeti magát: akkor a manó elviheti a vállalatot a „jó ügygyel“ egyetemben.

Csak elvétele alapítanak lapot egyes férfiak, vagy pártok pénzbeli áldozatokkal elvért, eszmeért; ezek arra számítanak, hogy evés közben jön az étvágy, és remélik, hogy kicsinyenkint nevelnek magoknak közönséget. Ily lapok azonban nem állhatnak fön soká ez állapotban, hanem vagy jövedelmezni kezdenek, vagy összemennek; de semmi esetre sem tartoznak azok közé, melyek a sajtó nagy hatalmiságát teszik. Valamint mindenféle színű, mindenféle fokú és izű likórt készítenek: úgy hirlapot is, amint a közönség izlése kívánja.

Nagy hálával semmi esetre sem tartozik a közönség az ujság író urak gyártmányaért; mert hisz az egész üzlet, és aki ügyesen viszi, jó kamatokat huz belőle. Vannak nyomdai készítmények, melyekre nézve e kifejezés „szellemi termék“ valóságos gúny. Ha az irodalmár uraknak jövedelmezőbb kilátásaik volnának, bizonyosan más üzletet kezdenének.

Azon jelentékeny költségeknél fogva, melyekbe egy naponként megjelenő hirlap kerül, és azon meglehetősen üzleti tőke mellett, melyet az igényel: elkerülhetlenné lett, hogy a napi sajtó a pénzhatalom kezeibe ne jusson, minthogy a muzsák mindenütt szegények sőt sokszor koldusok. Az irodalmárok, kik az ujságot írják, csak igen ritkán tulajdonosai is annak; a tulajdonosok az alapítók, (Gründer) az irodalmárok csak napszámosok. — Az alapítókra nézve az ujság első sorban üzlet; és minthogy azok határoznak fölötte, ennél fogva mindenben az üzleti tekintet irány-adó, melynek minden egyéb alá van rendelve. Nálunk erre az Athe-

naeum kiadó társulat szolgáltat példát, hol Deák és Tisza párti lapok ugyanazon nyomda főstékből kerülnek ki. S a melyiknek pártja kormányra jut, az lesz kormánylappá, míg a másik ellenzékké. Ki ne emlékeznék a „Hon“-ra, mint volt ellenzéki lapra? Minden üzletnek oda kell törekednie, hogy termékeit a lehető legolcsóbban állítsa ki; már pedig a szedés, nyomás, papir és posta költségek meg lehetőségen egyformák; következtetésképen csak a napszámosok, vagyis az irodalmárok díjain lehet valamit megtakarítani. Ennél fogva a sajtó és más gyári üzlet között tökéletes hasonlóság létezik: Ökör szánt a lónak, a munkások éhen halnak, a munkaadók zsirjokba fulnak.

A hirlap kiadás még mindig a legjövedelmezőbb üzletek közé számítható, és a Zangok, Veron-ok és Greeley-k száma, kik a sajtó által milliomosakká lettek, nem csekély.

Németországban Zang ura bécsi „Presse“ volt tulajdonosa híresedett el. Ez most milliomos, és a császári város leggazdagabb emberei egyikenek tartatik. Zang úr 1848. előtt sütő mester volt Párisban, neve még most is ott diszlik a butikjain a Richelieu utcában, mint „bécsi szarvas (Kipfel) és perec“ sütőé, az új tulajdonos nem tartotta tanácsosnak a cég megváltoztatását. Alig ütött ki 1848-ban a bécsi forradalom, Zang ur azonnal cserben hagyta a perec sütést, sietett Bécsbe és ott elkezdett a sajtóban szerepelni. Üzletébe csaknem kizárólag zsidókat alkalmazott; fő szerkesztő, segéd szerkesztő, és a többi irkász mind zsidó volt. Zang ur megértette kora szavát és üzletét a szerént alkalmazta. Minden nyegleség, (sarlatánság) mozgásba tétetett, és a legaljasabb megvesztegetés is tárt karokra talált. És Zang ur milliomossá lett. Lám, mily hálásak a „jog, igazság és szabadság“ az ő lovagjaik iránt! („Recht, Wahrheit und Freiheit“ volt a cégére Zang úr „Pressé“-jének.) Azonban Zang úr zsidai egészen másképp, mondhatni igen gonoszul viselték magokat az ő gyár-urok iránt. Egy szép reggel föllázdak Zang úr ellen, mint ki valódi Zange (harapó

fogó) és alapították magok kezére a „Neue freie Presse“-t. Ezt a „Neue freie Presse“-t a bélyegilleték kimutatása szerint 1867-ben már 17,000 példányban nyomták, a Zang-féle vén „Pressé“-t már csak 16,000-ben. Mielőtt ez a verseny keletkezett, volt oly folyam is, mely Zang úr zsebébe nem kevesebb, mint 200,000 frt tiszta jövedelmet csöpögtetett. Ekkor azonban boszuságában eladta ujságát bizonyos nemes Geitler lovag úrnak és pedig kerek szám egy millió frtéért o. é.

Párisban dr. Veron a francia Zang. Egykor csodátévő doktor, a Regnauld-féle mellcukorkák föltalálója, azután a sajtó által milliomossá lett a nélkül, hogy csak egy pillanatra is megszűnt volna a nyelvtannal, helyesírással hadi lábon állani, mi épen nem ritkaság az irodalmár uraknál. Sőt még 6 kötet emlékiratot is szült a világra, hanem persze a szülői fájdalmakat mások állották ki helyette, kiknek különösen hálás gyomruk vala. Mikor még sebész volt, nem egyszer hibázta el az ért, melyet meg kell vala vágnia, hogy a szenvedő emberiség vérét lecsapolja; de mikor a sajtó által a közönség arany erébe kezdett vágni, sokkal jobban talált. — Dr. Veron a „Revue de Paris“ (párisi szemlét) alapította és szemlétjét a radikális ellenzék mindkét szárnyával nyitotta meg. Felbízattva aztán Thiers urtól, ki egy miniszteri jégzajlás alkalmával tárcáját vesztette vala, megvette Veron úr a Constitutionelle c. hirlapot, épen mikor az aszkóiban már-már kimulandó vala. Thiers száz ezer frankot kölcsönzött neki, hogy a lap rendelkezésére álljon. A kis miniszter minden reggel, míg szakállát borotválja vala, mondatolá (diktálá) a napi vezércikk irányát, ezt azután Veron úr cipelte gyárába, t. i. a Const. szerkesztőségébe, hol a nyers anyag kikészítésén számos munkás izzadott. Mikor aztán Thiers úr megint a husos fazék mellé jutott, hálátlanul viselte magát. Veron ugyanis valami állást kért tőle, mely neki tekintélyt adna; a miniszter hátat fordít és így szól: „Ön lehetlent kíván!“ — Képzelméleti, mily haszontalan ember lehetett Veron úr! — Veron úr erre, hogy mérgét kiönthesse, nem habozott, hanem kitűzte

a socialismus zászlaját. Megvette ugyanis Sue Eugén „Bolygó zsidó“ című regényét, mi által hirlapjának előfizetői mesés számra emelkedtek, Veron úr pedig ezért a kis socialis bűnért zsebre rakott 7—800,000 frankot. E botrányos regény ugyan egész Franciaországot megmérgezte, de mit törődik azzal egy üzér? A mérget megvették, izlett nekik, most már keringelhetnek tőle, mint a kerge birka. Igaz, hogy egy nagy egyházi rendet csúfosan bemázolt rágalmaival; de hisz ott van — Veron úr szerint — a sajtó e rend számára is, hogy magát ismét fehérre mossa, — tegye. Mindenki a maga üzlete után él úgy, amint lehet.

Amerikának is meg van a maga Zangja, kit ott Greeley Horacenak hínak, a „Tribune“ c. hirlap alapítója. Midőn Greeley 1841. apr. 10-én lapjának első számát kiadta, 1000 dollárt kölcsönzött rá. Az első heti kiadások mindössze 525 dollára rugtak, 1867-ben csak a telegrammok, melyeket a lap egyetlen egy nap kapott, 1500 dollárra emelkedtek. 1846-ban részvénytársulat vette át a Tribünet, kibocsátottak 100 részvényt 1000 dollárjával, a mondott 1867. évben már egy egy részvény 6000—6500 fot. dollárt képviselt. 1865. évben az osztalék 165.000 dollárt tett, melyből egy-egy részvényre 1650 dollár jutott. — A múlt évtizedben összegyűjtötte Greeley vezércikkeit, melyeket az amerikai polgárháborúról a Tribune számára írt, kiadta „Americans Conflict“, Amerikai háború c. alatt. A példányok száma meghaladta a 200,000-t és a szerző kapott érte 59,000 dollárnyi tiszteletdíjt. Rendes évi jövedelme Greeley urnak amaz években 40,000 dollárt mindent bizonynyal kitett. E lapból háromféle kiadás jelenik meg, egy naponkint, egy félhetenkint, egy pedig hetenkint. Az elsőből 40—50.000, a másodikból 30.000 és a heti kiadványból 100.000 példány. Azonban van oly lap Amerikában, mely még e számokat is meghaladja. — A „Tribune“ az északi államok radikális köztársasági pártjának közlönye, melyen az utósó polgárháborúban kiontott vér szárad, — de mit törődik ily csekélységekkel a sajtó ipar-üzlete!

Igaz, nem minden hirlap teszi Kroezussá tulajdonosát, de ez így van minden gyárüzletre nézve, melyek közül egyik nagyban, másik kicsinyben termel. Egyik aztán virágzik, másik tengődik, a harmadik bukik; de egészben véve a sajtó üzlet még mindig elég vigan éli világát és szó sincs arról, hogy az irodalmárok fölmondják a munkát. — Az emberi szellem gyármunkássá lett!

Nem akarom a t. közönséget egy-egy lapnak évi költségvetésével untatni, még csak pár érdekes példát hozok föl Angolországból, hol minden nagyban mén; következésképen a sajtó üzlet is. A „Times“ számai minden tekintetben mesések! A Walter család, az óriási lap tulajdonosa, milliókkal számítja a sterlingek fontjait. Ha egy leányt kiházásit, mi néha megtörténik, mennyasszonyi hozományul egy oldal hirdetményt kap, azaz: egy oldalhirdetménynek jövedelmét. Lehet képzelni mennyit jövedelmez a lap! A berlini „Kladderadatsch“ évenként 55.000 tallért jövedelmez tulajdonosának — A berlini „Volkszeitung“ minden olcsósága mellett is 50.000 tallért, valamint a „Vossische Zeitung“ hasonló összegecskét biztosít a Vost örökösöknek.

Amint látjuk, egy sajtó-üzlet alapításához épen nem kívántatik tudományos képzettség, csak tőke kell hozzá. Mire valók volnának az irodalmi munkások? Azt gondolja valaki, hogy egy üvegkereskedés tulajdonosa, ki iparkiallításon kitüntetésben részesül pompás edényeiért, tudna csak egy gyógyszeres üvegcsét is fujni, vagy egy palack dugaszt kiköszörülni? Épen *Land jelt
volenszág* abban rejlik a mindenható tőke varázs hatalma, hogy semmit sem termel és mindent fölemészt. Így egy sajtó, üzleti vállalkozónak is csak egy kis üzleti ismeretének kell lenni, hogy megítélhesse, vajjon a termelendő cikknek akad-e vevője, vagy nem. E szempontból fogadja föl munkásait. Tehát itt is tökéletes hasonlóság van egy sajtó üzlet, és más gyár ipar között. — Egy porcelán gyárban pl. vannak, festők, rajzolók, aranyozók üzletvivők, könyvvivők, stb. kiket meglehetősen fizetnek, úgy hogy ezek idővel némi jólétre, talán épen

önálló üzletre vergődnek; de a közönséges agyaghor-
dók, kerékforgatók örökre csak máról holnapra élnek.
Egy jövedelmező sajtó-üzletben is vannak itt ott tisztes-
ségesen fizetett szerkesztők, pl. a „Times“ főszerkesz-
tője 4.000 frt Sterling, vagyis 40.000 frtot huz: míg a
közönséges ujdondászok soha sem jutnak zöld ágra.
Oh a gyárosok kemény szivűek, lelketlenek! Wuttke
beszéli, hogy bizonyos sajtó-üzlet egy írodalmárnak 1
pfenninget fizetett soronkint. — Természetesen, rosszul
fizetni, a jó jövedelmet besöpörni, ez az életszabálya
minden jövedelmező üzletnek.

Tagadja, akinek tetszik, hogy a sajtó nem pusztá
üzlet dolga. Ám értsük meg, mit akar e tétel mondani.
Az ujságnak vagy hirlapnak, nem az értelmiség ad
irányt, hanem az érdek. Az irodalmároknak azon alap-
hang szerint kell hangversenyöket lejátszani, melyet
nekik a kiadó ad. A tárgy változatai önálló szerzemény-
nek látszanak, és pedig mind a pénz csengése szerint
hangolvák. A tulajdonos talán tudatlan fickó; mit tesz
az? Akinek pénze van, eszének is kell lenni, mert a
zsebében egy sereg főt hord, mely mind ő helyette gon-
dolkozik. A hirlapok kiadói és szerkesztői kénytelenek
nem csak megcsonkító és elcsavaró vizsgálatot (censu-
rát) kikötni munkatársaik felfogadásakor, hanem még
saját tollukat is bilincsekbe verni: az önállóságról való
lemondás elengedethetetlen. Lehet-e ennél lealázóbb szol-
gaság az emberi szellemre nézve? Aki meg nem akar
hunyászkodni, mehet, szerkesztőket és levelezőket fel-
mondásra szegődtetnek. — A sajtó a sokszorosított ige.
Az ige már gyakran vált tüzlánggá, mely országokat,
népeket elhamvasztott; két élű fegyverré, mely a lel-
ket megvérezte; az ige már sokszor volt mennydörgés,
mely iszonyt és rettegést terjesztett, valamint enyhítő
balzsam is a fájó sebekekre; de csereberélő zsibárosok rongy-
papírává a sajtó által lett. Az ördög csak megmérgezte
az igét, a sajtó áruba bocsátja.

Minden jövedelmező üzlet versenyt von maga után
és a sajtó-üzletben a verseny nyomasztóvá lett. Német-
országban 1867-ben 1200 könyvkereskedő volt, s majd

mindegyiknek megvan a maga hirlapja már csak az irodalmi vállalatokra nézve nélkülözhetetlen hirdetmények végett is. Mások azért alapítanak hirlapot, mert más szolid üzletbe vágni nem képesek. Minden kis mező városnak megvan a maga lapja; középszerű, mintegy 10,000 lakosu városnak már kettő is egy konzervatív, egy szabadelvű, vagy egyházi és politikai; mert e szerint oszlik meg a lakosság érzelme és e szerint üzérkednek a vállalkozók; fővárosok százával termelik a hirlapot. Az ember élni akar és ahol egyik másik némi sikert mutathat föl, megkísérli a harmadik, negyedik is. E verseny természetesen az erők végtelen elforgácsolását vonja maga után, ez megrontja az árut, meg a munkásokat.

A vállalkozó gondoskodik, hogy hirlapja amennyire lehet, omnibussá legyen; az irodalmároknak kötelességök ahhoz alkalmazkodni, mert a verseny szorítja őket. A Timesben pl. következő tételt vettek a programmba: „az alakításra kiváló gondot kell fordítani; gyors felfogás és éles ítélő tehetség többet ér, mint az elvek szilárdsága.“ Egy szabadelvű lapban mi akadályozhatná pl. hogy Istent és az ő szentjeit jól megrostálják; hisz a mennyei lakók nem fizetnek elő; de a burokráciát megtámadni nem szabad! Miért nem? Azért, mert a burokrácia dölyfös! Igen jól van, hát ott van más hirlap; — igen, de a burokrácia nálunk vásárolja rovatos papirjait, mi évenként 10,000 frtot hoz a konyhára, érti ön, irkász ur? — De már egy néplapban le lehet rántani a kormányt, és minden egyéb hatóságot, elüljáróságot; mert a hivatalnokok csak kis számmal előfizetnek, és papirjokat másutt vásárolják. A népet azonban, ha még oly részeges, ostoba és féktelen is, kimélni kell, mert a „nép“ előfizetők! Így van ez kevés változattal mindenütt; ez épen az üzlet! A pénztárcának nincs szemérme. A becsület? — hangzatos, üres szó! Szeretet? kellemes képtelenség! Önfeláldozás? tévely, mely egy boldogabb korból maradt ránk! Hazafiság? hősi gyöngeség! Önzetlenség? — merő bitangság! Éljen az önérdek! Ez a jelen kor Is-

tene és vallása! Mi van ezen kívül a földön valami kézzel fogható? Legfőlebb a nyomor és szükség. Éljen a pénz! Kamatszelvény az uralkodó plánéta.

Ha az üzlet valamely tárgyat keze közé kaparít, az bizonyosan csak hamar hamisítás alá esik. A bor, melyet iszunk, spiritus szagu, vagy felényiben víz, a sör föleresztett szirup; a selyem indiai pamut; a hirdett porosz szén helyett kovácsi szenet kapunk. A gyógyszerek, amennyiben a rendőrség figyelmét kikerülhetik, hamisítvák, mint ezt az ugynevett tiltott orvosságok elemzése bizonyítja. Egyszer egy ily tiltott szert kértem bizonyos gyógyszerertárban, a segéd ur, vagy hogyan tisztelik, szemembe mosolygott, mintha azt mondta volna, hogy okosabb embernek gondolt volna, semhogy olyasmit vásároljak. Azóta elment minden kedvem attól a hirdapokban fönkürtölt mindenféle csodaszertől, mely a hirdetmény szerint mind csalhatatlan. Így pl. az is, mely szakállt, bajuszt, s a kopasz fejen haját növeszt. Ha ez is csalhatatlan, akkor a tenyerünkön is ki kellene tőle a szőrnek nőni. Akinek tetszik, kísérelje meg. Így vagyunk az igazsággal is, mióta az ige az üzérkedés zsákmányává lett: általános hamisítás, az igazi a hamisítottal ki nem állhatja a versenyt; csak egyes szellemi aristokraták becsülik még az igaz szót.

A sajtó a tőkepénz tulajdonába ment át, következőképen magával hordja annak minden bűnét is. A nagy hirdapok a kozmopolita pénz vállalatai, végeredményben a pénzintézeteké, a tőzsde farkasaié.

Eddig még csak egy fajtát ismertük meg az irodalmi gyároknak, t. i. a szerkesztőségeket különféle munkatársaikkal és levelezőikkel; de vannak még másféle tőzsérletek is. Ilyenek mindenekelőtt a könyomatú levelezések; mert nem csak a kiadók üzik ám nagyban az üzletet, hanem a levelezők is. Egy irodalmár, ha a levelezésből akar élni, kénytelen több hirdap számára szállítani áruit; mert egy lap ritkán ad oly tiszteletdíjt, melyből élni lehetne. Igen,

de naponkint több különböző tartalmu levelet írni igen nehéz, és az anyag sem futja ki; ugyan azon közleményt pedig többször leírni nagyon fárasztó és unalmas. Hogyan segít hát magán az élelmes üzér? Egy badeni irodalmár, dr. Singer, a harmincas években könyomattal sokszorozta közleményeit és pompás üzletet csinált, 21 lap tartotta és fizette leveleit. Ekképen dr. Singer ugyanazt tette a sajtóval, mit Shakspere a Sz. Iván éji álomban a színművel; bevitte a komédiát a komédiába. Valamint a Sz. Iván éji álomban magok a színészek a színpadon egy más színműnek nézőivé lettek: úgy a hírlapok is, míg a nagy közönséghez beszélnék, addig magok is közönségévé váltak a hátuk mögött lappangó könyomatú és hírlapoknak, melyek a nagy közönség közé nem jutnak, hanem csak a szerkesztőségi irodákba, melyeknek hírlapjai sokban csak amazok lenyomatai. Mások ez új üzletet kibővítették; fölfogadtak egykét irkász legényt, kik az ujdonságokat fölszaglálták és összehordták; így lett a levelezőből hivatalszoba, a kézműiparból gyártelep. A verseny ugyan itt sem maradt el, hanem az üzlet azért virágzik, noha ma már igen sok ily könyomatú hirgyár van.

E könyomatú levelezések a sajtónak hatalmas központosítását szülték: ezek által egy ujdonság, egy hazugság, egy jó vagy rossz eszme száz meg száz lapba bele kerül. Egy ily központi közlöny fontossága a napnál világosabb; és aki tehette és teheti, iparkodik is azt fölhasználni. Politikai és társadalmi hatalmak, tekintélyek, államférfiak, tőkepénzesek nagy összegeket áldoznak, hogy ez egyetemes hirgyárakat magoknak lekötelezzék, jól tudván, hogy szóval fogják az embert is, nem csak a madarat. Tehát egy üzlet-ággal ismét több, s ami több, egy sajtó-üzlettel; hogy a mi népünk azonnal ott termett, azt mondani sem kell. A könyomatú ujság irkászat kiválólag zsidók kezében van, akik pedig rossz üzletre nem igen szoktak seregelni. Ma már Budapesten is több ilyen őslap létezik. Innen van, hogy ugyanazon hírek egyszerre jelennek meg mindazon la-

pokban, melyek ez ős forrással üzleti viszonyban állnak.

Amint láttuk, e könyomatú hirgyárak le felé, t. i. a tömegben nem nyeréskedhetnek; tehát föl felé kellett szerencsét próbálniok. Így jutott ez üzlet-ág különféle kormányok, hatalmas pártok, vagy társulatok szolgásgába. Így történt, hogy a szerkesztőségek sok ily levelezést, ujdonságot, hazugságot, kacsát most már ingyen kapnak, helyökbe küldik, csak hogy közöljék azokat. Így találták föl a bölcsek követ: s habár vasból nem lehet is aranyat csinálni, de szóból igen. Ilyen forrásokból csörgedeznek, áradoznak hirlapjaink vizei!

De még a könyomatú hirgyár sem minden! Némely lap áttolja fölvenni az oly közleményt, mely egyszerre husz más lapban megjelenik. A hirlapok irányukra, modorukra, irányukra nézve végtelenül elütnek egymástól, már az irányra való tekintetnél fogva is kénytelenek e könyomatú közlemények gyártói lehetőleg pártatlanok lenni. Éltető elemök az ujdonság, az okoskodás, pártszinezet annál kevesebb szerkesztőségbe juttathatná ezeket, mennél kirivóbb volna pártszinezetök. Igaz, hogy az ujdonságba is lehet némi irányzatosságot csuztatni, miért is a nap hősei, az uralkodó pártok méltányolják is azokat, de még sem nélkülözhetik teljesen az okoskodást, e végre tehát egy más közegről kellett gondoskodni; így keletkeztek a kormányok keblében az úgy nevezett sajtó osztályok. Legelsőben is a porosz kormány szervezett ilyet, a többiek aztán utánozták. Egy irodalmár, kit a kormány a szükséges pénz eszközökkel ellát, fölbérel egy sereg irodalmi éhen kórászt, kik 15,30 tallérnyi havi zsoldért kötelezik magokat, hogy a kormány érdekében irt közleményeiket mindazon hirlapokba becsempészik, melyek azokat hasábjaikba fölvenni készek. E közleményeket aztán minden egyes lap szelleméhez alkalmazkazzák. A szerkesztőségek sokszor nem is tudják, miféle szolgálatban áll az ő bécsi, berlini vagy pesti levelezőjük, egészen föggetlennek tartják őt; némelyek tudják, de azt gondolják, hogy e sajtószolgák jól értesültek, ha

már a minisztériumtól nyerik a sugalmazást. Megengedik nekik, hogy közleményeikért „kezeskedhes-senek”; ha különben a bábuk oly ügyetlen ugrásokat nem tesznek, hogy bugyogójok alól kilássék a drót, melynél fogva táncoltatják őket. A sajtó osztályok tulajdonkép a „független” lapok számára vannak fölállítva.

Végezetül még egy sajtó-üzletet kell megemlítenünk; a telegráfügynökségeket. Ezek ugyanazon szerepet játszák a telegráfon, melyet a könyomatu hircyárok a levelezés által. A telegrammnak drágasága már eleve a pénzhatalom kezébe szolgáltatva ez ügynökségeket; és valóban e mai napig a kormányok és zsidók uralkodnak fölöttök. Londonban a Reuter és Scharfféle, Párisban a Havas-Büllier, Berlinben a Wolfféle és Bécsben a Correspondenzbureau. Ez ügynökségek minden nagyobb udvarnál, börzénél, tengeri kikötőnél tartanak ügynököket, és mivel a költségek miatt csak fontos híreket táviratoznak, következésképen csak is fontos egyéniségeket alkalmaznak ügynököknek. Közöséges irodalmárok számára csak a városi járda, meg a városi pletyka áll nyitva. Telegráfi ügynökségeket e szerint csak milliomosok alapíthatnak. Mily jelentősége van egy ily üzletnek az egész sajtóvilágra, könnyen belátható.

A hírek, melyek a villám hátán nyargalnak, ütnek is mint a villám. A tulajdonképeni tudósítás, a levél, az előre küldött telegramm mellett egy utó-irat jelentéktelenségére süllyed. Már most, minthogy minden telegráf-ügynökség miniszterek és tőzsérek kezei közt van: könnyen felfogható, mily ürnek kell sokszor egy távirat és az igazság közt lenni!

A leggonoszabb hirben álló telegráf-ügynökség a turini Stefanié. Ez teljesen az olasz minisztériumtól függ, fütyül vagy hallgat, amily hangjegyet az tart eléje és páratlan szemtelenséggel szórja világba hazugságait. Csak a pápa közelgő halálával hányszor bolondította a világot! A párisi lapok kinyomatják; e csatornán át foly aztán a zavaros víz a német lapokba,

meg a mieinkbe. Sokszor a levelek — földerítik a hazugságot; — de nagy későn, akkorra a világ már el is feledte a hazugságot, mely melegében megtette a hatást.

Az 1862. augusztusban Catania városa azt üzente egy küldöttség által Garibaldinak, hogy örömmel fogják őt fogadni; a Stefani ügynökség pedig ezt telegráfozta egész Európának: Catania tudtára adta Garibaldinak, hogy az ő városukban pártolókra ne számítsen. Mit használ, ha hetek mulva a hazugság kiviláglik? Ily nyilatkozatokat többé már senki sem olvas. — Stefani uram annyira megy, hogy sokszor egészen ellenkezőjét telegráfozza annak, amit az olasz parlamentben beszélnek.

Ezek a sajtó gyárai, gyárosai és gyármunkásai; az egész — a pénz körül forog. Egy rész a tömeg agyagföldét furja, hogy forrást találjon, mások az esővizet fogják föl, mely felülről hull; mindnyájan pénzt keresnek. Mind e mellett nincs a világon semmi oly önzetlen, oly független, mint a sajtó; napról-napra áldozatról beszélnek, melyet ők a közjónak tesznek, és találhatnak elbűvölt vevőkre, és haszonnal készítik cikkeiket. — A hirlapok első rendü értékpapírok, habár értékök csak egy napra szól is.

III.

Sajtó-üzleti morál.

Az emberek legnagyobb részének fogalma sincs arról, miképen készül egy hirlap. Csakhogy minden reggel megkapja kávéjához a maga zsemléjét melegen, hirlapját azon nedvesen: azután épen oly kevéssé törődik az egyik, valamint a másik gyártásával.

Ha a közönség ismerné a sajtó titkait: akkor azonnal megtörnének annak hatalma.

A mi napi sajtónk úgy viselkedik mint minden jog és erkölcs legfőbb őre. Itélő széke elé idéz pápát

és császárt, igazságszolgáltatást és közigazgatást és hangos torokkal hirdeti fölséges fölügyeleti jogát. Sekrestyét és irodát, háló termek és szinfalak titkait egyaránt fenyeget kiméletlen világával.

Egy ily mindeneket ítélő sajtótól csak jogosan megvárhatnók, hogy ő maga egyenes uton járjon; mert aki ördögöt akar üzni, annak magának tisztának kell lennie. Minthogy azonban ez nem áll; azért a sajtó nemhogy elüzné az ördögöt, még inkább mérgesebbé teszi.

A legegyszerűbb ember is, ki a hirlapokról semmit sem tud, azt mégis tudja, hogy hazudnak.

Volt idő, mikor mindaz, ami nyomtatványban megjelent, úgy tekintetett, mint igaz, mint való. Csak mióta a hirlapok úgy elszaporodtak, azóta jött divatba ez a közmondás: „hazudik, mintha írásból olvasná.“

Hogyan is lehetne ez másképen! „Aki sokat beszél, — mondja a magyar példabeszéd — vagy sokat tud, vagy sokat hazudik.“ Gondoljunk csak arra a 16—20 hasábra, melyet egy hirlapnak naponként be kell töltenie, és könnyen megfoghatóvá lesz, hogy biz ott a tiszta borral együtt sok seprő is keresztül csuszik. Hazudnak öntudatosan és öntudatlanul, gonoszságból, tréfából és szükségből.

Igen, hisz az megeshetik bár kin, sőt még a hirlapon is, hogy téved, vagy valamit félre ért; no de az ilyesmit nem is számítjuk be; itt csak a hazugságról fogunk emlékezni. Egy volt szerkesztő így nyilatkozott egykor. „A lapok fele hazudik, másik felét rászedik.“ — És — teszi hozzá Wuttke — egy tapasztalt ember sem tagadhatja ezt, ha becsületes akar lenni, bár mily szégyenítőnek lássék is e vallomás.

Nézzük sorra e nyomtatott hazugságokat.

Egyik sajátságos faja a hirlapi hazugságoknak az úgy nevezett „k a c s a.“ Valamint Noe apánk, hogy megtudja, vajjon a víz-özön apadt-e, hollót bocsátott ki a bárkából: úgy az ujság-írók, mikor valami titkot akarnak kitudni, kibocsátanak egy k a c s á t; azaz: vakme-

rőn szélnek eresztenek valamely állítást, mint a „legmegbízhatóbb forrásból“ valót és várják, várják, nem jön-e rá cáfolat, igaz nyelven meghazudtolás, diákul dementi: ha igen, akkor magából a cáfolatból iparkodnak kiokoskodni, vajjon honnan fuj a szél.

A politikai lapok, és ezek teszik a többséget, kiválólág a diplomaciával, vagyis a nemzetközi kormányzattal szeretnek foglalkozni, annak a sakkhuzásait tárgyalják szívesen.

A jelenlegi diplomacia, ha vegyészetiileg szétoldjuk, a következő alap-elemekből áll: képmutatásból, színlésből, ál-orcásdiból, tévutra vezetésből, tagadásból és hazugságból. Ily vegy-elemekből vevén okoskodásait, vezér cikkeit, már csak tárgyánál fogva is nagyon csalékony jószágnak kell a sajtónak lennie; alanyilag már ismerjük, miféle egyének fáradoznak annak létre hozásában. E pont igazolásaul elég legyen utalnom az épen most forrásban levő keleti, vagyis török kérdésre, mely napról napra jelentékeny helyet foglal el politikai lapjainkban már évek óta, és még Isten tudja, meddig tartand még így? Kisérlje meg valaki, olvassa csak egy hétig azt a mindenféle változatot, melyet ez ügyben Európa minden nyelvű és minden színezetű lapja nyújt: aztán kérdezze meg magától, mennyivel tud többet a keleti kérdésről, mint mikor semmit sem tudott; illetőleg semmit sem olvasott, és remélem, elmegy az étvágya a keleti csemegettől.

De térjünk ezen hadi cselektől az egyszerű hazugsághoz.

Már maga a keltezés, a dátum is hazug a hirlapok homlokán; mert rendesen egy nappal előbbre szól, hogy a vidéki olvasót elbolondítsa, mintha a régi pástétomot épen most huznák ki a kemencéből.

Továbbá, igen sok hirlap ad eredeti leveleket Moszkauból, Madridból, Párisból, Peckingből; holott általában azt lehet mondani, hogy azoknak 90 százaléka Németországban készül. Hja a németek igen tudós emberek, azt is tudják, amit soha sem láttak.

A szerkesztő irodában készítenek mindenhonnan

keltezett levelezéseket és az olvasó nem győzi bámulni a hirlapnak messze ágazó összeköttetéseit, és a munka-társak sokaságát. — Ujabb időben az is divatba jött, hogy a levelező más helyről keltezi közleményeit. Ezt a névtelenség megőrzése tekintetéből lehetne ugyan menteni; de visszaélések történnek vele. Így pl. Boroszlóban még csak az ujabb időben valódi műhely állta fönn, melyben lengyel híreket kovácsoltak: és Európa ily közleményekből olvasta Lengyelország közvéleményét.

Mig a hazugság a maga meztelenségében lép föl, csak addig állhat meg, míg az igazság közelébe nem jut. De van a hazugságnak oly neme, mely nagyon veszedelmes és épen ez garázdálkodik a sajtóban leginkább.

T. i. nem hazudnak egyenesen, kereken, hanem csak úgy, hogy egy nyolcad rész igazat vegyítenek egy font hazugság közé. És a morzsányi igaz aztán elég arra, hogy a sajtó bíróság előtt úgy elcsűrjék és csavarják a dolgot, hogy az jó lélekkel megadhatja a fölmentést.

Egy neme a hirlapi hazugságnak az úgy nevezett hűhó, vagyis a reclame; mely szó eléggé mutatja, hogy ez az üzlet francia származásu; megkülönböztendő a közönséges nyeglesétől (Marktschreierei), mert ez sapkában, amaz finom köcsög kalapban (Cylinderben) jelenik meg; a) nyegleség a hirdetmények rovatában, a hűhó belül a hasábokon szerepel.

Lássuk előbb a nyegleség példányait. „N o c h n i e d a g e w e s e n !“ Ezt még magyarul sehol sem olvastam jól fordítva; pedig ha tudnák a szédelő (Schwindler) urak, mily szépen, mily kábítólag, vakítólag, bolondítólag ki lehet ezt magyarul fejezni, soha sem hirdetnének németül! Az utókor — már t. i. a szédelgők utókora — kedvéért jegyezzük föl e nagy jelentésű szavakat magyarul; „S z e m n e m l á t t a , f ü l n e m h a l l o t t a !“ Pl. „S z e m n e m l á t t a , f ü l n e m h a l l o t t a — b a l h a p o r !“ — Ilyenek továbbá:

„Végleges eladás, gyári áron alul; vagy: ötven percenttel olcsóbban!“ Ennek a magyar nevei nem kevesebbé furcsán hangzanak. — Hát ez: „Száz arany egy poloskáért!“ de azért a poloskahad egy szemmel sem kevesbedett Budapesten. Én pedig száz arany nélkül is megmondom, mivel lehet ezeket az illatos éji lovagokat emberségre tanítani. Tessék az ágyakat úgy helyezni, hogy ablak és ajtó közé essenek, aztán reggelenként jó keményen szellőztetni; mert, úgy látszik, ő kegyelmők a léghezmozgás iránt igen érzékeny. — Aztán, a pörkölt kávé gőzét sem igen szeretik, ami meg paraszt izlésöket tanúsítja. — Egy másik: „Száz ezer forint annak, aki bebizonyítja, hogy a mi olajunktól nem a legsűrűbb haj-erdő nőtt legyen kopasz fején.“ — De azért a kopasz fejek egyáltalában nem hogy fogynának, sőt napról-napra szaporodnak; — talán a megnehezült élethetési gondok miatt; talán más miatt. — Vagy mit szólunk a sok „olcsó pénz“, „billiges Geld“, „olcsóbb mint másutt“-féle hirdetményekhez? — Azt hinné az ember, hogy ily sok „olcsó pénz“ mellett az uzsorát nálunk még nevérről sem ismerik; pedig, az igazat megvallva, olcsó pénz ma már még a jótékonyosság címe alatt alakult pénzintézetektől sem kapható. — Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy az annyira gunyolt papi pénzek csakugyan olcsók; legalább a katolikus káptalanok kezelése alatt levő pénzek még maig is 5—6 százalékos kamatra kaphatók.

Hát ez mi? — Doktor ur! Kegyed zagyvaléka (mixturája) halottaimból támasztott föl engem! küldjön, kérem, még négy üveggel azonnal!“ És az emberek azért csak halnak annak rendje, módja szerint. „Nincs többé tyukszem!“ „Nincs többé fogfájás!“ Nincs többé köszvény! Nincs többé nehéz nyavalya stb. stb. minden nap olvasható nagy hangú hirdetmények! Sőt még ilyen is van a világon, nem! itt Budapesten! „Nincs többé ostoba gyermek! Nálam a gyermek se meg nem beteg-

*A modern
szépség, vagy
a poloska irtás
maga kényes.*

szik se meg nem hall! stb. stb. Ki nem ismeri mindezen gyönyörű hirdetményeket, ki nem nevetett már rajtok. Vagy hányan tettek kísérletet vagy egyikkel, vagy másikkal. Még csak azt nem ígérték, hogy a kihullott fogok helyett újakat növesztenek; de még ezt is megérhetjük, mert a tudomány halad, és halad vele a szédelgés, vagy saját nevén: az ámitás, bolondítás.

Mindezen hirdetmények tartalma csaknem kivétel nélkül rút ámitás, de azért alig van hirlap, mely azokat visszautasítaná, mert hiszen megfizetnek érte, és a hirdetmények rovata sem leges t ér.

Botrányos könyveket, képeket, költeményeket, történelmeket minden tartózkodás nélkül eldicsérnek a hirdetmények között, jöllehet a lap belső rovatain ova-
kodnának azt csak megemlíteni is. Még nem oly nagy ideje mult, t. i. a szédelgés fénykorában, midőn hasonló tömeges kép- és könyvhirdetmények nálunk is olvashatók valának úgy magyar, mint német hirlapokban. Persze, hogy a rendőrségnek föl ne tűnjék, a legbecsesebb könyvek címei közé szokták azokat rejteni; mintha mai világban kellene valamit rejtegetni a rendőrség előtt! mikor Európa nagy városaiban — nálunk is csaknem rendőri felügyelet alatt készítik a legbotrányosabb regényeket — az életben, nyílt ajtóknál, nyílt helyiségekben! Az újabb időben a „Pester Lloyd“ hirdetményei közt láttam ily könyvhirdetményt néhány hét előtt. — A „Pester Journalok“ hirdetményei közt csaknem naponkint olvashatók még ezeknél szebbek is; házassági ajánlatok, légyottak, (rendes vous-k,) csábító szerelmi nyilatkozatok stb. címe alatt. És ezeket a Journalokat minden fővárosi sörházban, kis és nagy korcsmában olvassák még gyermekek is, fiúk és leányok egyaránt. Sőt még a legelőkelőbb kasinókban is, hol egy-egy komoly lapot párt szempontból leszavaznak, holmi Journaloknak nem szabad hiányzani!

Nagyon hibáznak, akik ily hirdetményeket ártatlanoknak hisznek, mert ha ez állna, már rég kimentek volna a divatból. Igaz, hogy az ily nyeglékhez nem járulnak napkeleti bölcsek, de napnyugati bolon-

dok annál nagyobb számmal, hogy azoknak előbb aranyukat, később mirhájokat áldozzák; a tömjén már a hirdetésményekre elfüstölgött.

Azonban a közönség egy részéhez ily hirdetésményekkel nem férhetni; az ilyenek számára a spiritust rafinírozni, finomítani kellett. Azon voltak tehát az illetők, hogy áruikat, könyveiket, művészi képeiket magában a hirlapban is szerepeltessék; ahol aztán a közönség úgy tekinti a magasztalást, mint egy jól értesült, részrehajlatlan harmadik személy véleményét. És mennél többször történik ez, annál hathatósabb; ezt nevezik *reclame*-nak. — Ezt egyszer másszor megtehetni egy-egy munkatárs hozzájárulásával, de többnyire meg kell nyerni az ügynek a lap tulajdonosát, szerkesztőjét is, ez pedig már költségbe kerül, de a vállalkozó szellem nem riad vissza ily csekélyiségektől.

A „*reclame*“ a legjövedelmezőbb hirlapi cikk, melyért nemhogy fizetni kellene, hanem még azért fizetnek, hogy fölvegyék. Pl. ha valamely bankár, vagy bank kölcsönt akar kötni, első gondja, a nagy lapoknak ingyen részvényeket küldeni, hogy azok a közönséget megdolgozzák. Így mikor Rothschild az északi vasutat (Nordbahn) átvette, valóságos díjjegyzéket (tariffát) állapítottak meg a hirlapok számára. Egy jelentésért az ujdonságok, vagy vegyesek között, öt részvény; egy tudósításért az értekezések között, husz részvény; egy vezér cikkért ötven részvény. — Dr. Veron, a francia rang, maga szabta meg az árt és százötven részvényt követelt Rotschildtól. (Mily szerénység!) Rotschildék le szállították száz huszra. Meg is adták az árát! Veron ur menydörögni kezdett lapjának Olympusáról, Rotschild mint istenfélő ember megértette a magas szót, és sietett a levont negyven részvényt nyel megen gesztelni a haragos Jupitert. — Ugyanez alkalommal még más, sokkal egyszerűbb, de szájas embereket is iparkodtak legkenyerezni, így a többi között egy trombita készítő Rotschild meghítt ebédre, s annak asztal kendője alá is csusztatott egy két részvényt. A konc

megtette hatását! Az eredmény fényesen ütött ki. A részvények drágán elkeltek, de csakhamar irtózatosan leestek; a magas bank fél milliárddal retirált, miből az oroszlan részt természetesen Rotschild huzta; a kis részvényesek valamennyen tönkre jutottak. A sajtó lármájára ezer meg ezer vigyázatlan béka bele ugrott a nyereszkedés posványába; a gólya, a posványok királya, mind elnyelte irgalmatlanul. Mit törődik azzal a sajtó, vigyázzon mindenki, — ő ártatlan ettől a vértől, vagy veritéktől.

Mikor az osztrák hitelintézetet alapították, bizonyos Richter ur, az igazgató tanács megbízásából, beállt a vén „Presse-nél társ tulajdonosnak a már ismert Zang ur mellé. Hozománya 160,000 fr. volt; a társ tulajdonosság másfél évig tartott és 1858-ban ért véget, mikor aztán Richter ur felmondott, és visszakapta 160 ezer frját ötös kamatjával együtt; igen, de ott hagyta Zang urnak minden nyereségét, melyet azon idő alatt a „Presse“ hajtott. — Kérdés már most, mire kapta Zang ur a borzasztó összeget? Erre a következő feleletet adják a tények: 1. A hitel részvényeket 200 frtjával bocsátották ki. 2. Akik e részvényeket ö z ö n é v e l összevásárolták, minden áron föl akarták csigázni azok értékét, és csakugyan egész 400 frtig emelkedtek. 3. Ezen fölcsigázásban a „k ö z v é l e m é n y n e k,“ vagyis a sajtónak kellett segédkezni, és az ujság olvasók fejét tele kiabálni, hogy ezek meg ezek a papírok igen jók, igen jövedelmezők. 4. Tény, hogy a közönség borzasztó mód vette azokat a jó papírokat; és épen oly borzasztó mód vesztett, valamint az eladók borzasztó nyereséget raktak zsebre. — Oh erről a Zang urról még sok ily borzasztó dolgot jegyeztek föl a krónikások. — Ha csak egy ilyen Zang volna a világon, vagy legalább az Osztrák és Magyar birodalomban!

Hát nálunk talán nem így alapították ezelőtt 5—6 éve azt a sok minden néven nevezendő takarékpénztárt, biztosító intézetet, melyek nagy részét már föl-emésztette az igazgatás, a nagy fénynyel berendezett

üzleti helyiség és a regiment számra felfogadott hivatalnok; más rész pedig még tengődik ugyan, de korán sem a részvényesek pénzeinek megmentéseért ám, hanem hogy, amig lehet, föntartsák az intézetet és annak uri személyzetét; a részvényeseknek aztán beszámolnak a pusztá papírral, amivel néhány napig gyujtogathatják — pipájokat. De azért mentsen az Isten, hogy valamely felsőbb hatóság fáradságot vegyen magának betekinteni a fosztogatók szabadalmazott barlangjaiba.

Azonban nemcsak a börzék, hanem egyéb iparüzletek is fölfogják már a *reclame* becsét; és akinek épen részvényei nincsenek, ad más fajta papírt, sőt az aranyt és ezüstöt nem vetik meg a toll hatalmasságai. Ily nagyban azonban csak az üzlet-világ fő rangú képviselői üzik a játékot, az alsóbb körökben más módok uralkodnak. Így pl. egy kereskedelmi cég szorgalmasan hirdetteti áruit, ami évenként tekintélyes összeget emészt föl; de ennek fejében, magától értetődik, hogy az illető lap hasábjai is barátságosan viselkednek a cég iránt; mert ellenkező esetben a hirdetményeket azonnal megvonnák a laptól, mely a cégről kedvezőtlen véleményt kockáztatna.

Más kereskedelmi cég előfizet 20—30—50 példányra a nélkül, hogy a lapból egyetlen egy példánynál többet követelne, vagy talán azt is elengedi. Igen természetes, hogy ha a lap az ily cég érdekeit megtámadni merészkednék: akkor a cég is megszüntetné előfizetéseit. — Egy szóval: ezer meg ezerféle üzleti tekintet gyakorol befolyást a sajtó ítéletére. Dicséret és gáncs az értelmiség serpenyőjéből az üzérkedés serpenyőjébe estek.

Legnagyobb szükségök van a reclamera a színészeknek, és minden nemű és faju vándor művészeknek; azért ezeket legérzékenyebben is megsarcolják. — Panorámák, viaszok alakok csarnokai, majom színházak tulajdonosai, lovagló művész bandák, hangversenyzők és énekesnők fölmennek egyenesen a szerkesztőségekbe, szép szót, tüzes pillantásokat, gyakran forró könyveket,

ezzel együtt azonban néhány szabad belépti jegyet is adnak, hogy a közvélemény gyártóit magoknak lekötelezzék. Mindezek úgy is csak a kisebb lapoknál találunk bemenetelt, a nagy lapok nem ereszkednek le ennyire. A magasabb körökben ez pénzbe kerül, sok pénzbe!

Dawison, noha első rangú művész volt, mégis sok ezer tallérjába került, hogy csupa pajkosságból le ne rántsák. A Patti-féle hangversenyek óriási összegeket nyeltek el, míg tömeges látogatásra tehettek szert. — Van az irodalmároknak egy alacson osztálya, mely a szegény színészek és énekesnők vérén élösködik. Ezek az úgynevezett műtészek, műbirák. Ha valamely csinos hölgyecske azt akarja, hogy mint furiát ne mutassák be a közönségnek, fizetnie kell; ha valamely énekes mint utcai kurjongató fickó nem akar kipelengéztetni, fizetnie kell. Ha pedig fizetett: akkor meg lehet győződve, hogy a műzsák és gráciák közé sorolattik. Ez a reclame!

Hát a közönségnek, kérdi valaki, nincs véleménye, ítélő tehetsége? „A közönség — mondá Goethe — örökös gyermek: és minthogy az okos gyermekek meg sem öregednek, hacsak örökké nem élnek; ebből lehet következtetést vonni a közönség ítéletére.

Hát magok a szegény irodalmárok! Azoknak van legnagyobb szükségök a reclamera, ő nekik pedig pénzők nincs! Mit kell itt cselekedni? Itt azt gondolhatná valaki, hogy a varju a varju szemét ki nem ássa! Nagy tévedés! — Eldöntetlen kérdés, vajjon a kakaók gyűlölik-e egymást jobban, vagy az irodalmárok. Először is, ők fél tudósok, már pedig a tudósok egyetértése ismeretes; másodszor a szükség uszítja őket egymásra; harmadszor nem kell feledni a pártállást!

Hisz már láttuk, hogy az irodalmárok szeretnek veszekedni, párbajt vívni; ez mindannyiszor csak következménye a megelőző tollharcoknak. Semmi sem könnyebb, írja a komikai irodalom történelmében bizonyos Flögel, mint az átmenet a gunyról (szatíráról) a verekedésre, minthogy ez utóbbi sem egyéb, mint nyer-

sebb és keményebb kifejezése a szatírának. Ha már most valamely könyv megjelen, már Scylla és Charybdis között lebeg: vagy agyon hallgatják t. i. vagy agyon gyalázzák? Már Schiller és Goethe kénytelenek voltak munkáikat magok megbírálni és elhíresztelni; de mit tehet egy ember oly sok ellen! Azért az irodalmárok találékony serege segített magán; biztosító intézetet alapítottak, melynek címe: hir-név biztosítás; a részvények ára; kölcsönösség. Összeállnak a pajtások, eldicsérik egymást kölcsönösen, dicsérik derűre, borúra. Mint minden oly társulatnál, mely kölcsönösségre van alapítva, úgy itt is a haszon a tömeges részvéttől függ. Akinek sok pajtása van, bátran kiállithat az irodalmi vásárra; ha mindjárt csak polvát termelt is, a szél, melyet a pajtások csapnak, azt is szét hordja. A reclame győz, nem az irodalmi derékség. Természetes, vannak kivételek is, de mi csak az általános divatról beszélünk.

Ily irodalmi társulat a legujabb időben, azaz: mióta magunk gazdái vagyunk, Budapesten is alakult még pedig több is; de egy különösen kitűnt catilina vakmerőségével. — Tagjai hirlap-írók, még pedig nem is a nagyobb fejűek közül valók ám, és — sajnos — nagy részben tanárok, az igaz, hogy ezek sem tartoznak a legnagyobb fejűek közé. Mint mondják, rendes összejöveteleket tartottak, és ítéletet hoztak nem ám az irodalmi termékek, hanem pusztán azok szerzői ellen. Jaj volt annak, akire e cimbora had kimondta a halált! Mert bár meg nem bicskázta is, de megbélyegezte úgy hogy egy ember-kor nem lesz elég a jó hir-névén, érdemén, képességén éjtett csorbának kiköszörlésére. Neki estek ők minisztériumnak, akadémiának egyetemnek, mindennek, ahol csak valami koncot remélhettek; mert tudni kell, hogy kevesebbel ki sem lehetett volna őket elégíteni, mint egy kis miniszteri tanácsossággal, egyetemi tanársággal; — az akadémiai tagságot csak úgy tekintették, mint oly lépcsőt, melyen arazokra, vagy talán még főlebb is fölkapaszkodhatnak. Egy Eötvös, egy Pauler nevével csak úgy

lapdázta s nem egyszer packázta. Hogy kellőleg megítélhessük őket, legyen elég egy esetet említenem. Egyikök minden áron szeretett volna egyetemi tanárrá lenni, megjegyzendő, hogy még gimnáziumra sem volt képesítve és máig sincs! Az egyetemi tanárságra első lépés a magán tanárság, hogy ezt elnyerhesse, beadott valamiféle dolgozatot, melyet azonban az illető egyetemi tanár, ki annak bírálatával megbízott, nagyon gyarlónak talált. A mi kedves cimboránk élt a gyanuperrel, azért jónak látta a bíráló urnak pártfogásaért személyesen is könyörögni; minthogy az egyetemi kar rendesen a megbízott tanár véleménye szerint szokott határozni. A bíráló ur azonban többi között azt találta a cimborától kérdezni, mit tud a kérdéses tudományból, micsoda forrásokból merítette tudományát? Erre a mi kedves cimboránk — dicséretes őszinteséggel megvallotta, hogy biz ő csak annyit tud abból a tudományból, melyből egyetemi előadásokat ohajtana tartania, amennyit a gimnáziumban tanult; hanem majd neki fekszik, ha megválasztják. Ez uttal természetesen a cimborára nem érte célját, hogy azután mi történt vele, majd a későbbi krónika elfogja regélni; regélni, mondom, mert a többi a hallottak után épen oly hihetőnek látszanék, ha való nem volna, mint akár mely őriásokról szóló rege.

S ne gondolja t. közönség, hogy csak ez egy példánnyal tudok szolgálni! Oh dehogy! Igen sok hasonlót mutathatnék föl, de hagyjunk máskorra is a csemegeből.

Jelenleg csak azt jegyezzük meg, hogy e cimborára hadnak fő szabálya volt, hogy minden derék, becsületes tudóst, tanárt, aki csak utjokban állott, vagy akiről csak gyaníthaták, hogy veszélyes versenytársuk lehet, valamennyi, rendelkezésök alatt álló hirlapban, magyarban, németben, egyaránt lerántsák, irodalmi termékeit a legszemtelenebb ferdítésekkel tönkre verjék. És rendelkezésükre állott a fővárosi sajtónak legnagyobb része és áll maiglan. Ma már oly lapba is becsempészték magokat, ahol még ezelőtt pár éve ellenök

lehetett sikra szállani. Kisebb irodalmi jelenségek ellen csak egyenkint léptek ki, amint a szerepkiosztás hozta magával. Nagyobb tekintélyek ellen azonban minden lapban egyszerre fújták a támadót, nem tekintve még a legilletékesebb bírálók ellenvéleményére sem. Így pl. Az akadémia egy nagy munkát, egy egész tevékeny élet becses gyümölcsét, mely maig is egyedül áll a magyar irodalomban, és melyet az ország minden tájáról párt és felekezet nélkül örömmel üdvözlöttek a tanférfiak, mit számos levéllel igazolhatnék és remélem, egykor igazolni fog, aki a derék tudós papirjait örökölni fogja; egy 130 ives nagy munkát, mondom, az akadémia méltónak ítelt a 200 aranyos nagy jutalomra. És mit tett a nevezett cimboraság? Neki esett az akadémiának, hogy merte az ő bejegyzése nélkül azt a munkát kitüntetni! Neki esett boldogult Eötvösnek, hogy merte annak a koszorúzott munkának íróját egyetemi tanárrá kinevezni. És mindezt valamennyi magyar és német úgy nevezett liberalis lap hasábjain megtürték a névleges és valóságos szerkesztő urak egyaránt. Ellenvéleményt nem türték, nem adtak! Egyik lapnak országos, sőt mondhatnók, világhírű szerkesztőjéhez én vittem egy ellenbírálatot, mely az ő kritikusanak minden, de minden állítását tönkretette, annak gonosz akarató ferdítéseit betűről betűre kimutatta; és mit gondol a t. közönség, mily választ valék szerencsés kapni világhírű koszorús írónktól én, aki egyszer másszor szintén dolgoztam egyik másik lapjába ingyen? Hát sem többet, sem kevesebbet mint ezt: Csak nem kívánhatja, hogy munkatársamat hagyjam ledorongolni a magam lapjában. Vigye más laphoz. Hiába mondtam én, hogy az oly munkatárs, ki szándékosan ferdít, hazudik, elcsapni való! Nem ért semmit! Utóbb is kegyelemből vették föl egy másik lapnál — pénzért! Ilyen igazságot szolgáltat a mostani sajtó morál?

De lássuk már, hogyan szoktak elbánni a hirlapok általában az új könyvekkel? A szerző beküld egy-egy példányt a szerkesztőségeknek, hogy azt legalább meg-

emlitsék és bár ne tennének egyebet! No de ők tu'ságos szivesek, még többet is tesznek. Ha a beküldött munkát valamely hozzá értő munkatársuknak adják ki bírálás végett, akkor az nagy szerencse! de közönségesen minden új irodalmi terméket egyetlen egy ember bírál, akinek rovatába tartozik. Theologia, mathezis, költemény és természettan, nyelvészet és irodalom, történet, bölcsélet, géptan, szóval a világnak minden kigondolható tudománya és művészete az egy ember kezébe kerül és ez az egy darab ember megbírálja mind, és napról-napra képes megbírálni egy új művet, néha többet is persze, mert ez az ő rovatába vág, és őt azért fizetik. Hogy ez már nem reclame, hanem igazi szédelgés (Schwindel), úgy hiszem, nem kell bővebben indokolni.

Egyik sajtóságos neme a reclame-nak a negyedéves reclame, mikor az előfizetések szoktak történni. Ilyenkor a lapok hangos cikkekkel, apró botrányokkal, fényes ígéretekkel szokták csalogatni az előfizetőket. Vészterhes harci föllegeket idéznek elő, melyek azonban az előfizetés után rendesen nyom nélkül eltűnnek. Ez különben ismert dolog.

Ha a sajtó kezelőinek a becsületesség iránt annyi érzékők volna, hogy aki őket a hazugság kinyomtatására fölhasználni merészkedik, jól nyakszirton ütnék: akkor csak hamar visszatérne az a boldog kor, midőn az emberek állításaikat azzal szokták erősíteni, hogy azt nyomtatványból, könyvből olvasták; most azonban már minden sült paraszt tudja, hogy a papir türelmes. Igazi szerencse, hogy a papírt rongyból készítik, minden más anyagért kár lenne, ha annyi hiábavalóságot nyomnának rá.

A sajtó kevés kivétellel szakadatlanul a személyeskedés terén kalózol. Rágalmazás, becstelenítés, árulkodás borzasztó használatban van a napi irodalomban. E bűnök értelme korunkban már csaknem végképen kiveszett: azért nem lesz fölösleges ezekről néhány szóval emlékeznünk.

Rágalmazni tesz, felebarátjának oly hibát vagy vétket tulajdonítani, melyet ő el nem követett; vagy hibáit nagyobbítani. Vajjon teszi-e ezt a sajtó? Oh igen, némely része egyenesen ebből tengődik, és mihelyt ezzel fölhangyna, azonnal bezárhatná a boltot. Azt mondhatná valaki, hogy ez nema sajtó hibája, hanem az embereké, a sajtó csak visszatükrüzi azokat. Nem úgy van; mert eltekintve attól, hogy amit egyes ember kis körben hazudik, rágalmaz, a sajtó ezerszeres nyelve által hallatlan arányban terjed szét: a sajtó már természeténél fogva hajlandó a rágalmazásra. A hírlapok eleme az újdonság, mennél gyorsabban hozhatnak valamit, annál jobb. Egy érdekes adomát, egy csipős szót, egy kis pikantériát, mint mondani szokták, egy kényes kalandot, gonosz tettet, melyet egy-egy hírlap adott, azonnal lenyomnak a többi lapban, le kell nyomni, ha a korral haladni akarnak. Néhány nap múlva kiderül, hogy az egész nem egyéb rossz akaratú ámtásnál, mit előre lehetett látni, sőt gyanították is, lelkiismeretes lapok épenséggel kérdés jelet is csusztattak melléje, de mégis mindig ragad valami az emberre, a helyreigazítás pecsét tisztítója után legalább egy kis sárga folt. A hírlapok nem várhatnak, míg valamely tény világosan ki nem derül, ők adják, amint a hír szárnyain repül, és ez elég erkölcstelen rágalmazás. Mindenünk tudja, hogyan szokott a hír szájról szájra nőni. De korunk a rágalmazásnak e nemét már alig érzi. Az első benyomás hatása marad, a helyreigazítást aztán már alig olvassák, sokszor pedig épen ki sem adják. Alig hihető, mily kevéssé törődik a közönség a helyreigazítással.

Nézzük a becstelenítést. Becstelenítésnek nevezzük, ha valaki felebarátja hibáját szükségtelenül nyilvánosságra hozza. Itt már a fogalmak egészen fejtetőre állítvák. Ugyanis az emberek legnagyobb részt azt hiszik, hogy a sajtónak joga van mindent kikürtölni; sőt nem csak joga, hanem egyenesen kötelessége. Nincs ennél veszélyesebb gondolat! A nyilvános bűnvádi, eskütszéki tárgyalások, városi botrányok, stb. nagyrészen

a leggonoszabb nemű bectelenítések bármily tartalmuak is. Igaz, hogy a pelengérnek (Pranger) meg van a maga erkölcsi jogosultsága, de az is igaz ám, hogy a régi város- és faluházak pelengereit, kalodáit a sokat hánytorgatott korszellem eltüntette; és most? nem a hirlapok egyik diszét teszi-e a pelengér? Vagy talán minden bűn pelengérre való? És ami a falu, vagy város pelengéjére való, azt mindjárt egész Európa pelengéjére kell állítani? Utójára is az illetékes hatóságnak kellene minden esetben eldöntenie, mit lehet nyilvánosságra hozni, és mit nem. És most? A legkényesebb bűnvádi tárgyalásoknál ott ül az ujdonság-író és jegyzi, amit hall és azon melegiben beadja a hirlapba a maga legpikansabb bölcsesége szerint; és másnap, vagy még az nap olvashatja a t. közönségnek kicsinye, nagya, és tanulhat belőle sokszor az ártatlan gyermek — bűnt.

Bectelenítést, rágalmazást a mai hirlapirodalomból száműzni annyit tenne, mint az egész sajtónak más képet adni és annak izgató, megragadó hatását felényire leszállítani. De akkor már nem lenne korszerű sajtó! Hisz a füllentés, tapogatózás, gyanúsítás, rossz akartu elítélés, bectelenítés és rágalmazás az élesztő, mely a tömeget forrongásba hozza, és e forrongás szüli az erjedést, az érettséget, fölvilágosodást! Ebben rejlik a sajtó hatalma. Ily sajtó csak felbomlást eszközölhet, minek Európaszerte, világszerte, hol ujságot olvasnak, napról napra szomorítóbb jelenségeivel találkozunk. Ki ne emlékeznék a P. Journálnak néhány hét előtt közlött azon hírére, mely szerint egy helybeli r. kath. papot előbb kálvinistává tesz, aztán megházasít. Honnan vette hírét? Az ujjából szopta, mint másnap be is ismerte; ezzel persze elégedjék meg a t. pelengérre állított egyéniség! Vigye törvény elé, pörét veszti, mert hisz a hazugságot visszavonták. De azért céljokat érték; mert sikerült legalább egy időre izgatottságba hozni a kedélyeket a papság ellen.

A szaracenusoknak az volt a szokásuk, hogy min-

den rajta csipett rágalmazónak fejét és testét ketté hasították. Mily szerencse a mai hírlapokra nézve, hogy a szaracenok már kivesztek! — Bismarck nem engedte meg, hogy az északi német országgyűlés tanácskozmányait korlát nélkül nyilvánossá tegyék. 1867. marc. 29-én ily bölcsen nyilatkozott e tekintetben: „Az erkölcsiség tekintetéből szükséges a korlátozás. A magán becsületet védni kell, ha megtámadtatik; ez az emberi jogok követelménye: az 1789-évben Franciaországban kihirdetett emberi jogok között is az mondatik, hogy csak azt szabad tenni, ami másnak nem árt. Ezek a természeti jog szavai.

Az árulkodás minden időben és minden népnél megvetés tárgya volt. Természetes ösztönünk visszaborzad az oly hitvány lélektől, mint a kigyótól. És e szép tisztséget mostanság a sajtó teljesíti. A paraszt bevádolja a sajtóban a tanítót, papot; az alsóbb rangú hivatalnok a felsőbbet, és valamennyen a minisztert. Szóval az árulkodás, vádaskodás a sajtóban napi renden van úgy annyira, hogy a közönség már észre sem veszi, hogy amely tisztet az emberek legélhetősebb faja, a szaglászok, (spitzlik) teljesítették, ma azt a sajtó végezi. Lássuk példában. Midőn 1866-ban a poroszok Nürnberget elfoglalván Münchent fenyegették, egy nürnbergi botrány lap közzé tette mindazon müncheni egyének neveit, kiknek egy vagy más okból tanácsos vala Sveicba menekülni, mire egy porosz katonai orvos eképen nyilatkozott: „Ily alávalóság nincs a világon!” — Pedig dehogy nincs! Itt van mindjárt a legujabb sütet budapesti lapból, még pedig nem is valami zuglapból ám, hanem a legelsők egyikéből. — Mindnyájan tudják, akik lapot olvasnak, hogy Sennyey Pál báró (1865.) egész őszen át betegeskedett, az országgyűlés legfontosabb tárgyalásaiban, pl. a költségvetésen, részt nem vehetett. Későbbben némileg javult s január 12-én ismét egy európai híró beszédben szállt síkra a „közigazgatási bizottságok“ intézménye ellen: mire ismét rosszabbul lett, a gyűlésekből kénytelen volt ismét elmaradni. Aztán, mint akárhány

jobb módu ember, fölment Bécsbe, hol édes anyja is lakik, hogy baját az ottani orvosokkal megvizsgáltassa. Az orvosok enyhébb éghajlatot tanácsoltak neki: s ő mihelyt családja hozzá érkezendő vala, azonnal Olaszországba szándékozott utazni. Eddig még mind rendén van a dolog, ezt akármely tisztességes lap is közölheti. De most jön a java! A berlini „Nordd. Allg. Zeitungban, Bismarck herceg lapjában, megjelent egy cikk, úgy nevezett pesti levelezőtől, melyet aztán a „Hon“ nagy sietséggel átvesz s minden észrevétel nélkül talál a magyar olvasó közönség elé. E levélben magát Sennyeyt ugyan nem bántja, de annál vakmerőbb támadást intéz a Sennyey párt s annak legkiválóbb tagjai ellen, kikről tudni kell, hogy azoknak erélyes fellépése készítette elő azt az utat, melyen haladva az 1867-i alkotmány létre jött. De elég az Sennyeynek is, pártjának is, mikor azt mondja: „Rosz nyelvek“ azonnal készen voltak a gyanusítással, hogy Sennyey báró bécsi utjának politikai célja van. Tudvalevőleg Bécsben a felső ház tagjai értekezletet tartanak, melybe a miniszterek nem vonatnak be, de ott vannak a centralisták, feudalisok, ultramontanok — (hát a fekete ördögök nincsenek ott?) Ebből a reactionariusok szövetkezése kézzelfoghatólag kitünik. — Hogy Sennyey azért ment volna Bécsbe, hogy a reactionarius szövetkezést a magyar conservativekkel szorosabb viszonyba hozza „balga állítás.“ Persze, hogy balga, de mégis csak állítás! — Aztán ritkított betűvel tovább folytatja a „Hon“ „Ohajtandó lenne, hogy Sennyey Bécsben tartózkodását arra használja föl, hogy fölvilágosítsa a reactionarius szövetséget a magyar jobboldali ellenzék aspirációiról. — Egészen úgy látszik, hogy a nevezett szövetségesek azon véleményben vannak, hogy a Sennyey párt minden áron kormányra akar jutni és esetleg kész volna egy parlamenten kívüli kormányt alakítani. stb. stb.

Hát ez mi t. közönség? Ez árulkodás, vádaskodás, denunciatio! És annak is legalsóbb rendü faja, felülről

le felé. — bevádolása egy pártnak a fölséges nép, az olvasó tömeg előtt! Tehát a magyar konzervatívek oly elvetemült lelkek, kik készek akár mely ellenséges elemmel összeesküdni, csak hogy kormányra jussanak? Miért nem szövetkeztek hát a Bach kormány nyal? Hisz az tárt karokkal fogadott volna nem csak oly nevű magyarokat, mint a konzervatívek, hanem igen is tárt karokkal fogadott sok oly tönkre ment urakat, kik utóbb engesztelhetetlen ellenségei lettek a kiegyezésnek. Itt meg kell jegyezni, hogy, mikor az újságíró így szól: „Rosz nyelvek ezt mondják, azt mondják,“ az a roszt nyelv senki más, mint maga az író vagy sugalmazója. Így szoktak beszélni sokszor, midőn a dolog legvilágosabb előttök! Ez a legkönnyebb módja annak, hogy az eskütszék ítéletét kikerülhessék, vagy, mint a berlini levél teszi, hogy az olvasó közönség egy részének utálatát magoktól elhárítsák; — számtalan ily példát hozhatnék föl csupán a magunk életéből!

Ki nem hallotta a pasquil hívét, melyben az előtt törpe szellemek szokták ellenségeiket, megbánókat csuffá tenni? Egy két guny-vers az ellenség magán életéből, való vagy költött, vagy vegyes az egész. Ezt azután elküldték az illetőnek írásban, egy-két példány talán a szerző ismerősei kezén is forgott néhány napig, azután feledékenységbe merült. Csak néha néha maradt fön egykét tisztesebb példány népdal alakjában, melyet aztán énekeltek minden városban, faluban más más névvel. Most már e nemes költői terméket is elhódították az újságok, főképen az úgy nevezett élc lapok. A tanuló tanárait, az írno k, a kereskedő segéd főnökét, a költő megcsalt kedvesét gunyolja ki versben és prózában. A magyar élc lapokban különösen egyes egyetemi tanárok előadásait nem egyszer olvashatjuk csufosan elferdítve az illető tanár megnevezésével. Ha a beszéd hevében egy szükséges szót elhagy, egy másikat aztán az élc gyártó kihagy, természetesen furcsa dolgok sü lhetnek ki néha a legépületesebb előadásból is. — E pasquilk jellemzésére

elég legyen ennyi. Ha valamely szemtelen süheder az utca sarkára kiállna, és az arra menőket kigunyolná, megpiszkolná: bizonyosan a legközelebbi rendőr nyakon csipné ő kegyelmét; helyezkedjék azonban valamely ujság szegletére vagy zugába, ott kénye kedve szerént piszkolódhatik, s a rendőrség nem látja, nem hallja.

1867. máj. 28-án az augsburgi eskütszék egy ot-tani lap szerkesztőjét három havi fogságra ítélte rágal-mazásért. — Egyik tanu következő tanulságos vallo-mást tett ugyanazon szerkesztő ellen: „Fuchs Miksa úr — így hitták a szerkesztőt, egy táncvigalomban hozzám jött és azt mondta, hogy ellenem is küldtek be hozzá egy guny-verset; de ő még meg fogja gondolni, közölje-e, vagy se. Másnap azonban levelet irt azon aján-lattal, hogy ha neki azonnal 4 frtot küldök, a költe-ményt nem fogja közölni. (A levelet átadta az elnöknek.)

Hasonló zsarolásokat pesti lapokban is kíséreltek meg néhány év előtt, de a többi lap felzúdulása ez új keresetnek elejét vette. — Nem hasonló eljárás-e ez az olasz brigantiékhoz, kik elfogják valamely gazdag csa-lád tagját, ujabban gyermekeket, aztán megizenik a családnak, hogy hány ezer lirát és hova küldjön, ha elvesztett kedvesét vissza akarja kapni.

A házassági ajánlatokról, ismerkedésre való fel-szólításokról, légyottokról, melyeket némely német lap hirdetményei között naponkint olvashatni, nem is szó-lok! Magyar lap még hála Istennek, ennyire nem ve-temedett eddig. Egy nemét e hirdetményeknek ajánlom a t. közönség figyelmébe. Nem rég itt Budapesten egy házfelügyelő kerestetett, kinek fizetése 5 sz o b á b ó l álló lakáson kívül 800 fr. Egy fiatal egyéniség je-lentkezik a szerkesztőségben. Ott először le kell tennie 10 frt foglalót, mit a szerződés megkötése után 100 frtra tartozik kiegészíteni. A föltételt elfogadja. A 10 frtot leteszi. Azután azt a biztatást kapja, hogy az ügynök majd értekezni fog a háztulajdonossal, a fiatal úr jelentkezze ekkor, meg ekkor. Jó! Jelentkezik. Akkor ismét kívánnak tőle 10 frtot azért, hogy az

igért állomás után járhasanak; mert épen akkor nem volt rendelkezésökre az, amit a hirdetményben mint bizonyost kürtöltek. Folytatását kiki elgondolhatja, mi, ha a fiatal úr okos ember, a bíróság előtt fog végződni.

Lehetetlen még arról a kenyér-irigységről meg nem emlékeznünk, mely sehol sem uralkodik nagyobb mértékben, mint a hirlapokban. főképen pedig a kisebbekben, de a nagyobak sem egészen tiszták tőle. Ellenkező irányú, vagy pártállású lapok soha sem találkozhatnak egymással a nélkül, hogy egymást le ne gyalázzák, gyanúsítsák, vagy le ne rántsák. A lerántás még igen ártatlan kedvtöltés oly emberek között, akik t. i. ugy sem esnek nagyot. Ezt annyira megszokták már, hogy nem is haragusznak érte; sőt még kezét is szorítanak az emberrel, mi magamon is megtörtént, pedig bizony nem igen válogattam a szót. Mindegy! Csak emlegessék őket! Ez is egy neme a reclame-nak. Amí más érzékeny önzérzetes embert vérig sért, elkedvetlenít, elcsüggeszt; sőt néha a közügy kárára visszavonulásra, elhallgatásra indít; arra egy irodalmár legfőlebb egyet mosolyog. Csak emlegessék! Így lesz nálunk az ember híressé, félelmissé, kinek sok gyöngé ember iparkodik kedvét keresni, csak hogy őt is meg ne harapja.

Mielőtt e fejezetet bezárnám, még a levelezőknek kell néhány pillanatot szentelnünk; s bámulatunk adóját lerónunk azok szellemi és erkölcsi rugalmasságának. — Vannak orvosok, kik betegeiket homöopathiai vagy allopathiai szerekkel gyógyítják tetszés szerént. Hogy vannak oly vendéglősök, kik hussal, vagy bőjti eledellel szolgálnak vendégeiknek, ismert dolog. Ritkább eset az, hogy volt egykor egy lelkes, ki vegyes vallású faluja nyáját katolikus vagy lutheranus szertartás szerént oktatta, tetszés szerént. Mindezt az ujságok vidéki levelezői messze, messze tulhaladják. Ők leveleznek ugyanazon időben, ugyanazon tollal tiz különböző irányú lapba is; mindegyiket tudósítják a maga izlése szerint; s ugyanazon tudósítást külön külön irányzattal ruházzák föl mindegyik lap számára; a római pá-

pát pl. kath. lapban sz. atyának, szabad elvű lapban római püspöknek, protestans lapban antikrisztusnak nevezik, és ezt mind legbensőbb meggyőződésből; amiért aztán mindegyik lapból legalább egy-egy tisztelet példány jár nekik. A szélrózsa áprilban nem forog oly gyorsan északról nyugatnak, keletről délnek, mint emez irodalmárok tollai. A haszon, az érdek hajtja az iparüzletet, és a lelkiismeret még soha sem volt valami jól kamatozó üzleti cikk.

Ugyanez áll az ugynevezett belmunkatársakról is, kik, mint a cseléd, a szerént változtatják gazdáikat, illetőleg szerkesztőiket, amint jobban vagy silányabban fizetnek. Akár hány van csak Budapesten is, kik irodalmárságukat valamely konzervatív lapnál kezdték, aztán lettek deák párti szabad elvű, később baloldali szabad elvűbb, végre legbaloldalibb veres tollas újságok munkatársaivá. — Boldogult Török Jánost, ki egykor a „Magyar Sajtó“ c. lapot szerkesztette Bécsben, utóbb Pesten, csak senki sem mondhatja másnak, mint a legtapintatosabb konzervatív politikusnak, és jó nagy része a későbbi szabad és szabadabb és legszabadabb elvű lapok szerkesztőinek, belmunkatársainak az ő iskolájában kezdette pályáját. És mily keserves harcot folytattak sokszor a tanítványok a mester ellen! Mikor meghalt, mindnyájan a legnagyobb kegyelettel emlékeztek róla. Addig?

Ilyen a sajtó! Az a sajtó, mely Istent és embert, igazságot és erkölcsöt, jogot és tulajdont a maga legfőbb ítélő széke elé idéz. Ha Schiller Móor Károlya fölkiálhatott néhány század előtt: „Utálom ezt a tinta nyáló századot!“ Mit mondana most!

Igaz, vannak egyes kitűnő férfiak az irodalmárok és sajtó vállalkozók között; valamint igen jeles hirlapok is; de ez oly parányi töredék, hogy azokat csak mint kivételeket tekinthetjük az általános szabály alól. Wittke pl. „A német hirlapokról“ szóló művében meg sem említi e kis hatalmakat. Hanem e dicséretes kivételek között első sorban a kath. lapokat említi, melyekről így nyilatkozik: „Ha pénz és moral között kell választani;

egy kath. lap sem fog az igazságtalan Mammon, — a pénz-isten — részére állani; de az általános romlottságtól egészen tisztán azok sem maradhatnak. A hirdetmények közé pl. a legjobb akarat mellett is becsuszik azoknál is egymás, ami nem oda való; és mivel a jó lapok is kénytelenek a rohanó napi eseményekkel lépést tartani, azért teljesen lehetetlen azoknak is az általános hazudozástól egészen menten maradniok. A napi események anyagát azok is csak azon forrásokból merítik, melyekből más lapok. Hisz ismerjük a sajtó osztályokat, a telegráf-ügynökségeket, — a könyomatu-lapokat; szóval az ős ujságyárakat. Azután meg a legjobb lapok is utalva vannak más lapokra. Sajnálандó azonban, hogy még a jó sajtó sem találta föl annak módját, miképen lehetne a természetjog és a kereszténység emberbaráti elveihez híven mások jó hírnevét minden oldalról érintetlenül hagyni.

Ez éppen átka a politikai pártküzdelmeknek, melyeknek végcélja soha sem a haza, a népek boldogítása, hanem a hatalomra vergődés, vagy mint a legújabb bölcsélet elnevezte: küzdés a létért, mely elvnek érvényesülése éppen elég arra, hogy az embert emberi méltóságából kivetkeztetve abba az állapotba vesse vissza, melyben egy izmos ököl a legszentebb igazságot is agyon döngethette, vagyis a mai nap oly sokszor gúnyolt „ököl jog korába!”

IV.

A sajtó és az állam.

Láttuk, hogy az államnak mily roppant befolyása van a sajtóra!

Az állam kezében vannak a telegráfok, ezen legelső közlöi a leg életbe vágóbb híreknek.

Minden eseményt meghoz a telegráf, mielőtt annak híre rendes uton hozzánk juthatna. Az első benyomás egész hatalma az állam kormány kezében van: az hozza mozgásba a villanyszikrát, amikor és ahol és amint

atodik nagyhatalom.

akarja. Erre megindul az okoskodás, a közvélemény megállapodik bizonyos irányban, mielőtt az eseményről csak megbízható hirt kapott volna is. Egész Európában nincs független telegráf üzlet. Franciaországban a Havas ház Lafitte-Bullier és társa bírja a monopoliumot; hogy az, mily viszonyban áll a kormányhoz, már abból is kitetszik, hogy III. Napoleon alatt, mielőtt a hivatalos lap Párisban megjelent, annak lényeges tartalmát minden reggel megtelegrafirozta a német lapoknak. E forrásból jönnek hozzánk minden Spanyolországra és Portugallra vonatkozó hireink.

Az olasz Stefani-féle telegráf-hivatalt főntebb volt szerencsém bővebben ismertetni, s annak ellenkező hírek gyártásában tanúsított lelkiismeretes ügyességét kimutatni; annak útján kapjuk az olasz és keleti ügyekre vonatkozó híreket. A berlini Wolf-féle telegráf üzlet frankfurti fiókjával együtt magán társaságé ugyan, de azért nagyobb odaadással szolgál a porosz kormánynak mint magának a börzének. A bécsi üzlet hasonlóképp kormány felügyelet alatt áll. A Reuter-féle Londonban azzal tünteti ki magát, hogy nem egy, hanem egyszerre több kormánynak szolgál nagy tapintatossággal. E forrásból folydogálnak minden politikai telegramm-jaink. Magán telegrammok már csak költség tekintetéből is majdnem lehetetlenek; ehhez járul még az a körülmény, hogy a telegrammok még mindig a régi cenzura alatt állanak! A telegráf valamint a posta állami haszonvétel. A póstánál ez nem oly nagy jelentőségű, mivel a levelek pecsételve adatnak föl, ámbar még mindig megtörténik, hogy pecsétetes leveleket is felkutatnak; hanem a telegrammokat természetesen nyitva kell föladni. Egyszer ugyan megtörtént, hogy a félegyházi paraszt egy pár uj csizmát küldött a telegráf sodronyán Kecskeméten tanuló fiának titkon, de az ilyesmi nem minden embernek sikerül. — Ezekből nyilván kiderül, hogy a telegráfok az államhatalom alázasatos szolgálai.

A sajtó osztályok tisztán állami intézmények s egyenesen államköltségen tartatnak fön. Mindnyájan tudjuk, hogy minden állam költségvételében jelentékeny

összegek szerepelnek e cím alatt: „sajtó-célokra.“ azon ezereket nem is számítva. melyek ugyanazon célokra a titkos, vagyis rendelkezési alaptól fordítottatnak. Ország világ tudja, hogy ez összegek a hírlapok és hírlapírók megdolgozására, vagyis megszelidítésére szolgálnak; mert azt is tudjuk, hogy a hírlapíró faj rendkívül mérges elemekből áll. Az éhség dühössé teszi még a vad állatot is, hát még a szelid embert! Hogy mind e mellett a sajtó mint legfőbb ítélő széke minden mennyei és világi dolgoknak így viseli magát, az már az ő páratlan szerénységének kifolyása. — Ha a miniszter évenként 10.000 tallért kérne az országgyűléstől a törvényszék megvesztegetésére, az egész közönség föllázadna és a bírák menthetlenül általános megvetés tárgyaivá lennének. A sajtót azonban, minden oldalról iparkodnak megvesztegetni és költségvetésileg szelidíteni. Nem kell azt hinni, hogy az ugynevezett független lapok a sajtó osztályra nézve hozzáférhetlenek, hisz éppen ezek számára vannak föllálítva.

A hivatalos sugalmazás tolvaj kulcsa könnyen beveheti a szerkesztőségek várait. Hisz a hivatalos sajtó szolgálai mindig igen jól értesülvők. — Egy kormánynak azonban még más eszközök is állnak rendelkezésére. — Az „Allgemeine Zeitung“ pl. mindaddig ki volt tiltva Poroszországból, míg a hivatalos sugalmaknak meg nem nyitotta fülét. — A „Deutsche Allgemeine Zeitung“ ravaszul akart eljárni: elfogadta ugyan a hivatalos közleményeket, de igen finomul el is árulta azokat, mint hivatalosakat; s ezért a kitiltás arra is kiterjesztetett. A sajtó-osztály urai ismeretlenül akarnak utazni; hisz azért dolgoznak „független“ lapokban. A sajtó osztály szellemei olyanok mint a gonosz szellem a levegőben; tudjuk, hogy ott van, de nem szükség látni; különben ugyancsak ostoba ördögnek kellene annak lenni. Macedoni Fülöp aranyos számára még ma is bemegy ám oly várfalakon, melyek minden más ostrom szernek ellent állottak. A bécsi „Presse“ erre nézve is példányul szolgálhat. E lap már évek óta küzd

épen oly szívósan mint elvetemülten a concordatum ellen, de ami legfurcsább, épen az a „Presse“ szónokolt egykor annak szükségességeért, mikor a concordatum megjelent. Elgondolhatni, hogy Bach miniszter is ékes szólásának nem csekély összegét volt kénytelen használatba venni, hogy Zang ur, (a „Presse“ szerk.) római lelkületére egy időre befolyást gyakoroljon. Miután a hála-adó meg volt szolgálva, a „Presse“ megint a maga természetes folyam-ágába evezett. Ily tények meg-gondolására némi sajnálat fogja elaz embert a zsidókért. Ugyanis a „Presse“ első sorban a zsidók érdekében működött mindig. Már most ha Hitel intézet egy töredékének 160 ezer forinttal kellett hála-érzelmeit nyilvánítania; és ha még egy mindenható miniszter is csak aranyos számaron közelíthette meg e hirlap papir várát: akkor elgondolhatni, hogy a zsidók hála-érzelmének is állandónak kell lenni érdekeik ily állandó képviselője iránt. Ebből látszik, hogy nem csak a jámborság jó mindenre, de még a hirlapok függetlensége is! A világ szeret csalódni, tehát csalódjék.

Két francia eredetű eljárás jött csaknem mindenütt alkalmazásba, a hirlapok megintése, ha rendszere-sen ellenzékeskednek, és a hivatalos hírek közlése. Ebből könnyen átlátható, mily befolyást szolgáltatnak a sajtó osztályok a kormányok kezébe, hogy azzal közvéleményt csináljanak.

A könyomatu lapok hasonlóképen az államhatalom kezében vannak, mint azt Vuttke mindenhasonnemű üzletről pontosan kimutatta. Hogy ez nálunk sincs más-képen, már csak abból is következtethető; minthogy a magyar lapok épen nincsenek abban a kedvező állapotban, hogy ily költséges forrásokat föntarthatnának.

Ide járul még egy egész sereg hivatalos és félhivatalos hirlap, melyek a kormányok nézeteinek és céljainak bevallott közlönyeiként szerepelnek.

Minthogy ezeknek a pénzt nem szükség kimélniök; könnyen felfogható, mily előnyt nyújt ez nekik más lapok fölött.

Szóval: a politikai sajtó majdnem teljesen a kor-

mányok hatalmában van. És mégis honnan van az, hogy a sajtó mind e mellett ellenséges indulatu az állam iránt? — Ez a sajtónak demokratikus elvében rejlik. A sajtó természeténél fogva ellensége minden tekintélynek; mert sulypontját a tömegbe helyezte. A tömeget a fönnálló hatalom ellenörévé, bírójává teszi; a tekintély ellen a népre kivatkozik; a kormányt az alattvalók által ellenőrzi. — Hisz abban áll az ő hatalmának titka, hogy háta mögött a félelmes csőcselék, melyet minden percben fölizgathat, föllázíthat. Ez aztán a felfordult világ: a nyáj őrzi a pásztort!

A népeknek tulajdonképen szégyenleniök kellene magokat fejedelmeik előtt, az alattvalóknak elüljáróik előtt rosztat tenni; a sajtó e rendet fejtetőre állítja; a tanárt a tanítvány, a papot a paraszt, a iroda főnököt a gyakornok által ellenőrizteti. Ki ne olvasott volna már ugy nevezett 'Nyiltt tért', 'Offener Sprechsaal'? melyek többnyire mindannyi irodalmi utonállások?

Ennél fogva a jelen kori sajtó természeténél, elvénél fogva tekintély-ellenes, és épen ezért hatása csak felforgatás, csak forradalom lehet.

A sajtó fölkelte és ápolja a fegyelmetlenségi ösztönt, mely az emberi szivben rejlik; folytonosan azt szónokolja a lónak, hogy ő erősebb a lovagnál, az ökörnek, hogy ő erősebb a béresnél, és épen innen van az, hogy a jelen kori kormány férfiak hasonlóak az oroszlan ketrecben levő állatszeliidítőhöz, holott a nép atyáinak kellene lenniök. Egy részről hizeleg nekik az eszme surlódás; míg más részről a hadsereget iparkodnak magoknak biztosítani; épen mint az állatszeliidítő, ki egy kezével cirógatja a fene vadat, míg másik kezében a vas vesszőt, vagy az ostort tartogatja. A lapok törvényesítik a tekintélynek bírálgatását, mintegy kötelmévé teszik a népnek, hogy a kormány iránt gyanakodó legyen, és ez alatt a népámitás, a demagogia lappang, minek eredménye — a fejtelenség!

Vajjon miért van a konzervativlapoknak oly csekély hatásuk? Azok elenyésznek az ugy nevezett szabadelvű lapok óriási hatalma mellett! Azért, mert azok mögött a kormány-

zók kisebbsége, ezek mögött a kormányzottak tömege áll; azok a fegyelmet, emezek az egyéni függetlenséget, a népfönséget hirdetik; oly ember pedig minden időben kevés számmal találkozunk, aki a tekintélynek önként, elvből hódolna. A tömeg mindig csökönyszerű volt és az is marad.

A jó irányú sajtó is elismeri a népet legfőbb ítélő széknek, csak hogy ez nem a tekintély ellen, hanem a tekintély mellett akarja a közönség véleményét, ítéletét érvényesíteni. Az elvre nézve tehát mind a jó, mind a rossz sajtó megegyez, csak az irányra nézve különböznek. És éppen ez elv a fegyelmetlenség diadala a tekintély fölött; ez elv a forradalom. — Azt csak senki sem fogja hinni, hogy az a kormányok tekintélyét növeli, ha naponként az alattvalók erkölcsi támogatását kell koldulniok, hogy válságaikból menekedhessenek. Így aztán a királyok minden esetre Isten kegyelméből vannak — elméletileg, de a gyakorlatban saját közlönyeik a nép kegyelmére utalják őket. Ennél fogva mindig nagy szerencsétlenség, ha a felsőség azon helyzetbe jut, hogy minduntalan a nép nyilatkozványát kell koldulnia gyűlésekben, fölíratokban. Az ily tüntetések nem egyebek, mint erkölcsi földrengések, melyek az eilenséget talán eltemetik, de az épületet is megrázkódtatják.

Oly körülmények között teljesen lehetetlen a kormányzás, ahol a népben a gyermekded engedelmisség már föl nem található. És amint az egész nép ujságot fog olvasni, abban a pillanatban ütött a vörös köztársaság és a fejetlen utcaharcok órája. Erre nézve Görögország tanulságos példaul szolgálhat. Az ujságolvasás a világon egy országban sincs úgy kifejlödve, mint Hellasban. Csak magában a fővárosban, mely alig számlál 60,000 lakót, 23 különböző színezetű hirlap jelent meg 1876., de nincs is oly ország több, hol a rendetlenség nagyobb volna, mint Görögországban; és erre nézve általános a meggyőződés, hogy ennek okai legnagyobb részben a hirlapok.

Legrombolóbb a sajtó hatása, mikor a tekintély oly irányt vesz, hogy még a konzervatív sajtónak is el-

lenzékeskednie kell. Fájdalom, a jelen kori állam hatalom csaknem világszerte oda vitte a dolgot, és mi által? az által, hogy a vallás tekintélyét rendszeresen lerombolni törekszik. E vonás korunk államainak arculatán valóban a közelgő halál jele. A hatalom kezelői bedugják a legfőbb tekintély forrását és kényszerítik a tekintély elvének követőit, hogy elv kedvéért a hatalom birtokosai ellen forduljanak. Kiáltó példa erre a katolikus egyház üldözése a föld teke mindkét oldalán, és szégyenére a 19. századnak, melynek felvilágosultságával oly fönnen szeretünk dicsekedni, ez üldözés éppen a keleti fél tekén, a mienken van a legszebb virágjában. Ésmég nagyobb szégyene a tudománynak, hogy e tekintetben a philosophus Németország viszi a kolompot! Igaz, hogy éppen és egyedül Németország volt már egyszer egy 30 éves vallási háborúnak színhelye. Vagy talán most újra akarják azt a pompás játékot színpadra hozni?

E tétel megértésére egyelőre csak azt jegyzem meg, hogy minden eddig létezett és virágzott állam szervezete vallásos alapon nyugodott; és minden eddig rombadőlt állam pusztulását a vallásos alap megingatása előzte meg.

De talán azt hiszi valaki, hogy akár én, akár Lukás, kinek eszméit magamévá tettem, az absolutismust, az önkényt védelmezzük? és a népet a nyilvános ügyek rendezéséből, intézéséből egészen ki akarjuk zárni? Épen nem!

Az absolutismus, a kény-uralom, minden kormányrendszer között legrosszabb; de a parlamenti absolutismus még rosszabb a monarchiai, a fejedelmi absolutismusnál; a néptömeg absolutismusa, kény-uralma legrosszabb, minden kény-uralom között.

A jogállam, melyet mi védelmezzünk, ezen rendszerek közül egyiket sem tűri. A nép vegyen részt igen is a köz kérdésekben, de soha se közvetlenül, hanem csak közvetve — képviselői által. A miniszterek tanulmányozzák a népnek politikai ösztöneit, és lehetőleg iparkodjanak azokat méltányolni; azután legyenek felelősek a nép történetileg fönnálló éstörvényesen választott kép-

viselőinek, vagyis a parlament két házának, az alsó és felső háznak; de hogy a tömeg úgy, amint a hírlapok közvetítik, tényleges részt vegyen a kormányzásban, azt semmiféle állam szervezet sokáig el nem bírja.

Ahol a tekintély annyira süllyedt, hogy a tömeget kénytelen kormánytársul fogadni; ott a csőcseléknek és hírlapi szóvivőinek durva döllye csak hamar mutatkozni kezd. Ez állapot Franciaországban állt be először. Az 1826-i választási küzdelmek alkalmával a *Journal des Debats* szerkesztője oly szemtelén volt, hogy X. Károlynak szemébe így szólt: „Ezt a minisztériumot én alakítottam, aztán csak jól viselje magát irántam, különben lerázom a nyakamról, mint a másikkal tettem.” Elképzelhetni, hogy a miniszterek mennyire iparkodtak magokat jól viselni Bertin uriránt, hisz pénzők volt! Ezen ujságról Lamartine így nyilatkozott: „Ugy látszott, mintha a királysággal együtt uralkodott volna.

De a francia lapok még kamasz éveikben sem viselkedtek oly vakmerően a hatalom kezelői iránt, mint a bécsi hírlap-irodalom napjainkban cselekszi. A múlt évtizedben egy bécsi irodalmár lakoma alkalmával Kuranda szerkesztő urily köszöntést mondott Schmerlingre, kit kegyelmesen barátjának cimezett: „Ugyan mi volna nélkülünk Schmerling? Schmerling semmi, nekünk kell őt föntartanunk.” Hej pedig mennyi mindenfelét föntartott, támogatott ő kegyelmők Schmerling előtt is, Schmerling után is! Egyletet alakítottak „Concordia” c. alatt. E címről mely egyetértést jelent, azt hinné az ember, hogy céljok nem egyéb, mint a szent békességet védeni, ápolni, pedig dehogy, céljok csak az volt és az most, és az marad mindig, míg torkukranem forr, hogy a kormányt folytonos rettegésben tartsák. Jelenleg pedig azon fáradoznak, hogy az osztrákokat a magyarokkal hajba kapassák; mert megjegyzendő, mind porosz zsoldban vannak: a poroszok tudják csak méltányolni az ő törekvéseiket, melyek minden hazafiságot nélkülöznek.

A berlini „*Militärische Blätter*“-nek igaza lehetett

tehát, midőn 1866. márciusban így irt: „A német lapok csak kivételesen vannak abban a helyzetben, hogy önálló összeköttetések legyenek, melyek az események magaslatáig érnek. — Berlinben talán az egy „Kreuzzeitung“ kivétel, — a többiek úgy beszélnek a napi politikáról, mint a vak a színekről; vagy kénytelenek azon tengődni, amit levelezőiknek második, harmadik kézből hivatalosan megsgnák. Azonban a javát, amit az ily sugók tudnak, még sem mondhatják meg a levelező uraknak,“ és az, amit ily sugalmazott levelezők által elhíresztelnek, éppen annyi, amennyit el akarnak híresztelni, de azért még sem mindig az, ami valóban történik.

Ily körülmények között nem csoda, ha a sajtó minden más hatalom közt magát leghatalmasabbnak tartja. A dolgok folyása felnyithatná már az államférfiak szemeit, hogy a jelen kori sajtó mellett kormányozni lehetetlen! A jelen kor minden forradalmát a sajtó szította, és ahol egyes hatalmasok a lázadást fékezték, első teendőjük volt a hírlapok levét lehűteni. És bámulandó könnyűséggel sikerült az nekik. I. Napoleon még Bonaparte korában egy sajtó bíróságot állított föl, mely előtt a hírlapok oly szeliden csóválták a farkukat mint valami jól kitanult vizsla. Alig jutottak láncra az előbb oly harapós vadak, már meg is szelidültek, kötött és kötetlen beszédekben, versben és prózában, rimben és rim nélkül öntötték lelkesültségök himnuszait a nagy császárra. — Az unokaöcs, III. Napoleon, éppen oly eszélyes és éppen oly szerencsés volt a sajtóval. Egy francia így ír a múlt évtizedek sajtójáról: „Ugy vannak mint a farsangolók: egykét zsandár elég, hogy a botrányos táncosnőt a mulató tömeg közepett nyakon csipje és ketrecbe dugja. Talán a bécsi sajtó erősebb lenne? ki tudja? De hogy Kuranda, Schmerling barátja éppen nem valami spártai lélek, azt mindenki tudja. Az abszolút hatalom alatt az abszolút uralom előtt hajlongott, onnan kapta sugalmazásait és rendjeleit; mert éppen azzal lehetett az időben üzletet csinálni.

Nem sokára azon irodalmár lakoma után a bécsi

könyvkereskedők, dohány-árusok és kis kereskedők kirakatában egy német élclap képe vala látható a következő tartalommal: Német Miska (der deutsche Michel) háza előtt áll, természetesen az elmaradhatatlan háló sapkában, harisnyában, papucsban, kezeit a bugyogó zsebében tartva. Egyszer csak két kintornás férfi áll meg ellőtte, keservesen húz valami Höher Péter-féle nótát, hogy Német Miskát a maga pártjára hajlitsa. És mit gondol a t. közönség, kik voltak e kintornás emberek? Az egyik Forgách, a magyar korlátnok, kinek jól talált arcképe ráadásul még a kintornán is ott állt. A másik szintén jól talált, hanem csúfosan eltorzított képmása Schmerlingnek. A hatalmas miniszter nyakáról egy szíjon függ le a kintorna, mely egész térdéig ér, ő maga félig táncoló, félig tántorgó állásban egy teljesen elázott vagyis részeg kintornást mutat. Így hálálták meg a pezsgőt, melylyel Schmerling ő exja bizonyosan kedveskedett hatalmas támogatóinak!

Nem mindnyájan születtünk mindenre! E régi igazságban benn rejlik politikai sajtónk ítélete. Ugyan mit érthet a paraszt a politikához, a varga a diplomatiához? És mégis a hirlapok minduntalan arra izgatják őket, hogy azokról ítéletet mondjanak, hogy azokról tanácskozzanak. Egykor N. Sándor meglátogatta Apelles festőműhelyét. A nagy király össze-vissza beszélt mindenről, színről, árnyékról, fényről. Apelles fülébe sug: „Hallgass, úgy mond, kérlek, mert az inas gyermekek, kik a festéket törik, kinevetnek.“ A mi hirlapjaink egészen másképen ítélnék! Azok minden szamarat tanácsba vonnak a legbonyolódottabb államjogi és politikai kérdésekben.

Annyi bizonyos, hogy a jelen kori sajtó és a jelen kori állam élet-halál harcot vívnak egymással: egyiknek a kettő közül el kell bukni. A társkormányzást, melyet az állam enged, a sajtó nem tűri. Az a testvériségről mit sem akar tudni és amint a közönséges életben szokták mondani, — az egész takarót magára huzza. Az államnak eddigi eljárása, mely szerént a sajtót saját evezőivel akarja kormányozni, saját fegyverével feken

tartani, mind inkább elhibázottnak mutatkozik. Az áramlat és szél dacol az evezővel. Az nem lehet, hogy az állam hajóját egyszerre ezeren meg ezeren kormányozzák! Még egy köztársaságban is magának kell az időszerént való felsőségnak a gyeplőt tartani, különben a rend fön nem állhat; — az igazságszolgáltatásnak és vallásnak pedig — még ott sem szabad legkevesebbé sem a nép kényétől függni, ha különben a köztársaság rendezett állam-életet akar feltüntetni.

Semmi sem bélyegzőbb a jelenkori államra nézve, mint az, hogy a legnagyobb befolyásu tanszéket, a sajtót, szabadjára ereszti, míg a sekrestyés és minden falusi iskola tanítójának kinevezését a legfontosabb királyi jognak tekinti. Az állam megvizsgáltatja az orvost, sebészt, bábát, gyógyszerészt, ügyvédet stb. és a polgárok lelkét oda engedi minden kuruzslónak és méregkeverőnek. Veuillot francia hirlapíró így ír e tárgyról: „Talán helyeselni tudnám én magam, hogy senkinek se legyen szabad valamely hirlapba írni, míg előbb egy kis vizsgálatot ki nem állott; talán nem ellenezném, hogy minden hirlapíró, kire rá bizonyul, hogy az irodalomban és történelemben már többször hibát követett el, elcsapassék, mint egy bérkocsis, aki már többeket elgázoltatott.“

„Háromféle jelenleg minden ember; minden csizmadia, varga, szabó stb. t. i. poéta, politikus és hittudós.“ Vajjon nem mondok sokat? — — A népet épen a hirlapoknak kellene politikailag nevelni, és a hirlapírók jól értik mesterségöket. A tanulók azonban fájdalom nem igen válnak tanítóiknak becsületére ugy anyyira, hogy méltán kérdehetjük: vajjon ez utóbbiak, a mesterek, hol tették le az érettségi vizsgálatot? Amint föntebb kimutattam, az irodalmárok legnagyobb része csak azért adja magát a hirlapirodalomra, mivel sem tudományáról, sem erkölcsi viseletéről nem bir biztositékot előmutatni, mit pedig mindenkitől megkövetelnek, aki valami nyilvános hivatalt akar viselni. Jó részben bukott tanulók, kik miután az iskolapadokban nem boldogultak, szerencsájöket a politika tanszékén kísér-

lík meg. Hatalmas szólamokat (phrasisokat) pattogtatnak, és elég merészek itatós papír-trónjokról országok és népek sorsát igazgatni; legalább is nagy Sándor kardjához mérve tollukat, melylyel minden gordiusi csomót szétvághatnak. Bátran mennydörögnek, jól tudván, hogy a tömeg rokonszenve kíséri azt, ki a felsőség elé nehézségeket gördít.

Az én becsületes németem, azt kívánná, hogy legalább a lap szerkesztősége csak oly férfiaknak volna megengedendő, akiknek politikai műveltségök, társadalmi állásuk, és hirlap-írói multjok némi biztosítékot szolgáltat képességek iránt. De mit használ ez is pl. oly szerkesztő mellett, aki maga ugyan elég képzett, — a képzettséget meg kell különböztetni a műveltségtől, — de nem ér rá nem csak szerkeszteni, hanem még felügyelni sem lapjára, hanem oly napszámosokra bizza, amínöket a sajtó-üzlet munkásaiban láttunk. Maga a gazda azt sem tudja, mi jelenik meg lapjában; csak a neve van ott a szerkesztőségi trónon — csalogatónak!

De legyünk igazságosak; sokjeles férfiú szolgálja a sajtót, kik vagy az iskolában, vagy az életben elvégezték a magok tanulmányát. Tiszteletre méltó férfiak; de kevés kivétellel utoljára sem államférfiak, hanem jogászok, bölcselek, nyelvészek, hittudósok, történettudósok. A diplomatiának sem elméleti sem gyakorlati tanfolyamát nem végezték, és mégis mind politikai hirlapot irnak. Kinek jutna eszébe az aranyművesek ujságába írni, ha ő maga nem aranyműves? Politikai hirlapba mindenki ír! Igaz, hogy az államférfiui műveltség közelebb áll az általános emberiműveltséghez, mint a kézművészet; azt tehát nem lehet céhkorlátok közé szorítani, de egy szerkesztőnek, ki a politikai tanszékre ül, bírnia kell azt; mert a hirlapokkal nem lehet, nem szabad kísérletezni; mert e téren a vak és éles töltés között semmi különbség sem engedhető. Az ember inkább csak elhordja a vadak szakállát, semhogy a borbély-inas az ő állán tanuljon borotválni.

A többi munkás már abban a szerencsében sem részesül, hogy legalább nevét megörökíthetné, A német

politikai ujságok cikkei mind névtelenül jelennek meg, még a pestiekéi is, kivéve a P. Ll. „Unterichtszeitung“ mellékletét. A magyar lapok csak kevéssel ezelőtt még többnyire aláírt cikkeket hoztak, ma már legfőlebb a tárcacikkek írói nevezik meg magokat. A politikai dolgozatokat jobbnak tartják névtelenül adni, legalább ha idővel fordítanak a köpenyegen, senki sem vetheti szemökre. E névtelenségnek megvan a jó és rossz oldala. Jó oldala, hogy némely ember bizonyos tekinteteknél fogva nem lépne föl, hacsak a névtelenség köpenyébe nem burkolózhatnék. Máskor meg a legderejobb cikket sem méltatnák figyelemre, ha alatta valami ismeretlen vagy nem nagy nyomatéku nevet látnának. Az álarcnak megvan a maga varázsa úgy a sajtóban mint az álarcos bálban. Jó, ha a közönség a dolgot a személytől el tudja választani. Mert semmi sem természetesebb, mint hogy a közönség sokat ad a névre. Amit egy császár, király, vagy püspök, vagy gróf ír, azt veszik, nem annyira a tartalmáért, mint szerzőjeért.

Nem egy Schiller vagy Petőfi-féle költemény egy tanulónak sem válnék dicsőségére, így pedig bámulat tárgya mind! Ez oldala a dolognak azonban nem nagy fontosságú, de az már sajnálandó, hogy sokszor a legjobb ügy mellőzésben vagy lenézésben részesül felülről, ha azt valami kisebb istenség hozta létre. Ezt minden kezdőnek keservesen kell tapasztalnia. De a névtelenség minden előnyét mégis messze túlhaladják annak hátrányai.

A név aláírás által megszűnik az a szégyen, mely az emberi szellemet a tökepeng rabszolgaságába hajtja. Mert ha már az anyagi haszna valamely cikknek az üzlettulajdonos birtokába megy át, a szellemi, erkölcsi birtok mégis megmarad az írónak. A névtelenség mellett az író elméjének és szívének munkájáért kifizetik egy-két lat ezüsttel, vagy még könnyebb bankóval. Ő ismeretlen marad, míg az ujság, melybe dolgozik, az ő elméjének fényével ékeskedik. Egészen jelentéktelen emberek, kik teljes életökben egy lapnyi élvezettest sem irtak, tekintélyes emberekké válnak a pénz gyámsága

alatt, és azok, kik tulajdonképen csinálják, az ő szolgálk maradnak. A névtelenség az ostobaság diadala az értelmiség fölött. Ezért nincs a németeknek egyetlen híres hirlapírójuk sem; míg Franciaországban számtalan van, kiknek nevei hazájok határain kívül is tekintélyben állnak. Tudni való ugyanis, hogy a francia nép képviselő 1850. oly törvényt hozott, hogy minden politikai, bölcséleti, vagy vallásos tartalmu cikknek a szerző becsületes neve alatt kellett megjelenni? Nálunk legalább arra hozhatnának törvényt, hogy aki másokat megtámad, rágalmaz, stb. tartozzék nevét aláírni.

De még anyagikárral is jár a névtelenség az íróra nézve. Lenyomja ugyanis a napszámot, vagy, mint írói műnyelven mondják, a tiszteletdíjt. Ha a cikkeket aláírnák, akkor a hirlapnak jó munkatársakat kellene tartani, így pedig csak azt nézi, hol kaphat mennél olcsóbbat. Sőt e nélkül is boldogulhatni. Egy jó olló nem sokba kerül, és az untig elég arra, hogy kevés fáradtsággal összeharácsoljon a szerkesztő annyi töltelékot, amennyi egy közönséges lapot megtölt. Arra való a nagy lapok, hogy a kisebbek azokon legelészzenek. A rossz fizetés miatt kénytelen az irodalmár gyorsan, azaz: felületesen dolgozni, és így lapul el az irodalom, a nyelv, az irány. Az olyan gonosz műveletek, melyekről már emlékeztem, miszerént külföldi levelezéseket a szerkesztőségben csinálnak sokszor oly emberek, akik a város határain túl sem voltak, sőt hogy ugyanazon tollal egész tollharcot vínak, a név aláírás mellett ez mind lehetlenné válnék. — A hazugság, rágalmazás, becsületsértés ez által ugyan még meg nem szünnék, mert az irodalmár világban elég hitvány egyéniség van, ki nevét még magának az ördögnek kiáltványa alá is oda kölcsönöznék; de egy ily aláírás a cikket legalább ártalmatlanná tenné. Bizonyos pofákat csak látni kell, hogy az ember utálattal forduljon el tőlök.

Az író, ha cikkét alá kell írnia, összeszedi magát, hogy azt szorgalmasan kidolgozza. Azért állnak a francia újságírók az irány finomságára és csínjára, a ki-

fejezések szabatosságára és ügyességére nézve a németek fölött, kik nem átallanak minden fésületlen, ügyetlen, pongyola cikket világgá eresztetni. Hisz senki sem ismeri a szerzőt, és a polyvában minden szépen elvegyül, szóval a névtelenség a leghatalmasabb rugójától fosztja meg a hirlapíró világot t. i. az önértettől, azon rugótól, mely egy maga teszi az európai hadseregeket oly félelmesekké a világ minden más hadserege előtt.

És az állam ezt mind elnézi. Minden kolduló vándorlegényt befognak, ha valami hivatalos okmánynyal, vándorkönyvvvel nem igazolja magát; a hirlapírók Catilinái ellenben álarc alatt veszekednek, mennydörögnek, bombáznak háborítatlanul. A munkásokat veszélyeseknek tartják, a tudósokat nem; holott a tudósok már rég kikiállották a respublikát, előbb mint a munkások. Századok óta ismereteseek már a tudósok respublikái (Gelehrten-Republik;) míg tudósok királyságáról senki sem hallott. Pedig utójjára is az irodalmárok nem is tudósok, de munkások igen. „É n s z e l l e m i m u n k á s v a g y o k“ kiálta föl Dumas papa, midőn a párisi klubbokban mint az alkotmányozó gyűlés jeleltje föllépett.

Jöjünk tisztába az állam és sajtó közötti viszonyra nézve. Maholnap oda jutunk, hogy a hazafiság nevetőségessé lesz, a politika középkori tévelygéssé, hogy maholnap csak a társadalmi kérdések fognak érdekelni. Ha az állam szekerét a tekintély elül, a népfőnség pedig hátul huzza, egy rész bizonyára csak hamar szakadni fog. Hogy melyik, fölösleges volna jövendölgetni, jól tudván, hogy a világot isteni gondviselés és emberi zürzavar kormányozza.

De mintha ez utóbbi pontban mondtak kissé túloznának, legalább a magyar hirlapírókra nézve? Hisz ki vonná kétségbe, hogy a magyar él, hal hazájaért? Ugy látszik, sőt hallatszik is szebbnél szebb változatu szólamokban; sőt nincs is még a magyar hirlap-irodalom annyira megvesztegetve, megromolva, mint pl. a német, különösen pedig az osztrák: de igen is azon ösvényen van már, melyen ha tovább halad, és ha-

lad, — menthetlenül romlásba dönti nemzetünket, mint döntette már egyszer, mit Széchenyi 7—8 évvel előbb megjövendölt.

Kevés szó kell ennek bebizonyítására.

Aki csak egy, — úgy nevezett szabadelvű lapot kísért is figyelemmel, észre kellett vennie, hogy az valásellenes, mely minden alkalmat fölhasznál az vallásnak, mely pedig erkölcstelenséget csakugyan soha sem hirdetett, népszerűtlenítésére, a szabad vagy semmi vallás védelmére. Már pedig igazi hazafiság vallásos érzület nélkül nem is képzelhető. Mert csak a vallásos kebel kész áldozatra, melyet sokszor a haza kíván. A vallástalan embernek Istene nincs, lelke nincs, üdve nincs, az ő egész öröksége e föld, e föld javai, örömei, kéjei, melyekről bizony senki szépségeért se mond le szívesen. Áldozatok, sokszor súlyos áldozatok nélkül lehetetlen hazafiságunknak kifejezést adnunk.

De talán azt mondja valaki, mint rendesen nem ritkán hallani, hogy hiszen a vallást senki sem bántja. Az igaz, közvetlenül nem, csak egy kicsit a papokat, sőt azokat sem, mert hiszen jó cimboraságban vagyunk azokkal is úgy egyenkint; hanem aztán a papságot, szerzetességet, szertartásokat, sőt egyes vallásos meggyőződésű egyéneket is minden kigondolható módon, szóval és képpel iparkodnak pelengerre állítani. Hát ez nem vallás üldözés? Mintha nem volna megírva: Megverem a pásztort, és elszélednek a bárányok.

Minden állam bukását az erkölcstelenség okozta. Aki erről meg akér győződni, forgassa a történelmet; és minden állam erkölcsi sülyedését a vallásosság lazulása, az eszmény megtagadása, az anyagnak imádása, istenítése előzte meg.

VI.

A sajtó és az egyház.

Timeo Danaos et dona ferentes.

Virgilius.

Csodálatos egy színjáték az, mi napjainkban szemink elé tárul: az egyház küzdelme a világgal! Ha valaha az ellenség nyilai elhomályosították a napot, hogy a megtámadottak azok árnyában harcolhassanak, úgy ez a katolikus egyház képe jelenleg. Körös körül ellenség! Minden politikai, társadalmi és katonai harcai korunknak, vég céljokban az egyház ellen irányozvák; a felekezeti és tudományos támadásokat nem is említjük. A szabadság, felvilágosodás, tudomány nevében varrják az egyháznak a kényszer zubbonyt. Minden vallás felekezeti, ha még annyi és még annyiféle volna is, az egyház elleni gyűlöletben mind egyek. A modern törvényhozás kész saját társadalmát feldulni, csak hogy az egyházat feloszlassa; ha Solferinónál verekednek, az Italia egyházát és a pápát illeti; ha Kiniggrätznél Németországot megverik, még az este megtudjuk, hogy az egész nem volt egyéb, mint Gusztáv Adolf lovaglása a katolikus államokba. Európa a forradalom rángatózásai között rémledez, és a forradalom született ellensége az egyháznak, az a valódi Anti-Krisztus. Ahol a forradalom föllép, azonnal az egyházba ütközik, mert ez a tekintély elvének képviselője. Az egyháznak majdnem anynyi az ellensége, ahány ember van. Küzdenie kell saját gyermekeinek vétkei ellen; küzdenie kell a hatalomnak csaknem mindazon viselői ellen, kiknek tekintélyét védelmezi; küzdenie kell nyílt ellenségei ellen, szóval a forradalom megmérhetetlen, ördögi erővel küzdi elhatározó harcát az egyház ellen. És az egyház pénz nélkül, fegyver nélkül, hadsereg nélkül áll e világháborúban minden földi segélytől megfosztva. Főlséges látvány! Isteni tragédia! Nagyobb szerű korszakot az egyház még nem élt, még a közép korban, sőt lételének első szakában sem. Mi több, még önmagában sem oly erőteljes

A hatodik nagyhatalom.

a világháza e pillanatában, mint már gyakran volt, és még is áll, és még is egyedül ő az, mely az egyetemes bomlásban a szentély tüzét fődözi. Oh szent egyház! valóban te vagy az Isten fiának jegyese; ellenségeid sokkal világosabban bizonyítják ezt, mint barátaid!

A kül látszat szerint az egyház bomlófélben van. Jogai büntetlenül mellőztetnek és sértetnek; erkölcsstánát egészben kevesen követik; külső helyzete évről évre jobban elkomorul. — Vajmi sok vallás felbomlott már magában: a mohamedanizmus, a régi mythologia, a egyiptomi istentisztelet; stb. De vajjon nem látjátok-e a különbséget ama vallások bukása és a mi egyházunk szorongatásai között? Azok feloszlottak, jól lehet az egész világ törekedett megmenteni; és a mi egyházunk áll, jóllehet a világnak minden hatalma romlására esküdött. Ez az ördögi gyűlölet egyházunk ellen, ez a pokoli düh bizonyítja annak isteni eredetét; mert így csak a pokol és menny állhatnak egymással szemben. Ha úgy is szétmorzsolódik, miért nem hagyjátok nyugodtan összeomlani?

Láttuk, hogy korunk sajtója a forradalomnak igazi apostola, sőt egyenesen annak elve. E szerint könnyű elképzelni, mily lábon áll az egyház a sajtóval szemben; az ellenségeskedés nagyobb már nem lehet. Ha az ördög jónak látja, hogy még a jelen korban is megszálljon valakit: akkor valószínű, hogy ez ördögösség az egyház-ellenes lapokba rejtezik. Másképp nem könnyen magyarázható az ő dühük, mérgök, elfojtott haragjok az egyház ellen. Igaz ugyan, hogy van a vallás iránt jó érzelmű sajtó is, mely az egyház ügyét erélylyel, odaadással képviseli: de ez oly szegényes helyzetben, oly ijesztő kisebbségben van, hogy már csak ennél fogva is a vert had harcát harcolja. — Feltűnő e mellett, hogy e lapok hasábjain mint a téli zöld örökösen ott virítanak a keserves panaszok a gyér támogatás miatt, melyben azt a püspökök, papok és általában a katolikusok részesítik. Mindenki érzi, hogy a katolikus sajtó valami belső bajban sorvadoz; minden ápolás mellett sem akar tényészetnek indulni; olyan mint egy beteges gyermek,

kinek orrán azok a végzetes kék erecskék huzódnak keresztül. Némelyek ezt a táplálék hiányának tulajdonítják, Lukas pedig valami szerves bajt gyanít.

A divatos sajtó, mint fölebb láttuk, a néptömeg talaján áll. A katolikus sajtó pedig, bár ugyanazon téren, a jogszerű tekintély mellett küzd. Ily küzdelem a cél és eszközök közötti ellenmondás gúnyjától tündöklök. Ha sz. Krispinus bőrt lopott, hogy abból a szegényeknek sarút készítsen, az persze egészen más volt; de eljárása egészen hasonló elv szerint történt. A katolikus tannak egyik cikke az, hogy az egyház felülről lefelé, nem pedig alulról föl felé van szervezve: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket. Ján. XV. 16. — A hol az egyház beszél, ott tekintélylyel lép a hívők elé, oktatva, intve, fenytve. A püspökök levelei, a lelkészek szónoklatai — a pásztorszavai a nyájhoz, az atyáé a gyermekekhez, nem pedig a képviselőjeleté a választókhoz. A katolikus lelkész úgy lép föl, mint kinek hatalom adatott, és ha híveit a szószékről lehordja, lepirongatja, azt bizonyosan nem hizelgésből teszi. Mikor az apostoloknak nem tetszett a beszéd, azt kérdé tőlök az Üdvözítő: „Ti is el akartok hagyni?“ (Ján. VI. 68.) A sajtónak már üzleti ösztöne is azt hozza magával, hogy az ily hangot az egyháznak engedje át; mivel az előfizetések nagyon ingadozók, és minden negyed évben megújítandók. Ezeknek megfontolása után világos, hogy a sajtóból úgy amint van, a katolikus izlésre nézve valami ellenszenves mellék íz érzik ki, és hogy az egyház és sajtó közti viszony csak igen külsőleges lehet. A katolikus áldozár minden esetre minden lesz mindenekre nézve, hogy mindeneket megnyerjen, de bőréből olyan egyszerűen még sem bujhatik ki. Ebben rejlik, hogy a kath. áldozár igen jó keresztes szónok lehet, deizgató a szó divatos értelmében nem. Midőn Amiens-i Péter elhallgatott, akkor a föllelkésedett nép szólalt meg: „Isten akarja!“ Ha a mi hirlapiróink hallgatnak, a dacos közönség kiált: „A nép akarja!“ Ez nem rokonszenves hang. A kath. egyház a nép egyházas fegyel-

mén alapszik. Azért a katolikus egyletek (Németországban, (mert nálunk elenyésznek) igen tapintatosan nevezték és nevezik magokat világiak gyülekezetének ; mert ha céljuk a közvéleménynek egyházas szervezése divatos eszközökkel: akkor a katolikus áldozár ott már nincs a maga helyén. Lukas azt tartja, hogy a tekintély örökös védelmezése, a nép részvételének örökös segélyül hívása lazítja a tekintélyt. Igaz, hogy a viszonyok kényszerítik erre az egyházat, de azért ez mégis csak szomorú kénytelenség marad. Ha a nép mindig csak azt hallja, hogy az egyház védelmére szólítják, buzdítják, utóljára is azt fogja gyanítani, hogy itt az egyházi vagyón forog kérdésben. Szomorú az mindenkor, ha az édes anya gyermekeinek terhére válni kénytelen.

Semmi sem visszataszítóbb, mint a kény-uralom akár egyházi, akár politikai értelemben. Az egyház és hívók viszonya a tekintélyen és kegyeleten alapszik ; a mai hírlapok pedig a népfőnség talaján alapulnak. Azok nem oktattva és tanítva lépnek a nép elé, hanem ítéletre szólítják fel, beavatkozására hivatkoznak, kegyét hajhászszák. Azért az ilyen sajtó az egyházra nézve mindig csak válságos horgony marad. Némi egyezmény csak lehető az egyház és sajtó között : de igazi benső egyetértés soha !

A protestantizmus rokonszenvez a modern sajtóval, de az is csak mint elv, de nem mint egyház, mert mint ilyen egyáltalában következetlenség. Elvben a protestantizmus nem egyéb, mint fölszabadítás a tekintély alól ; az egyéni szabad vizsgálódás hitcikke, melyet fölállít, kizárólag protestans hit-ágazat. A protestantizmus alulról fölfelé van szervezve, a lelkeszség egyetemes, és a népben gyökerезik, a lelkeszszek szolgái a községeknek. Menzel Farkas a „deutsche Vierteljahrschrift“ 1850. 4. füzetében a missióról írván, a katolikus és protestans egyház helyzete közötti ellentétet következőkben tünteti föl : „A katolikus missió előtt a bűnös nép gyónik az egyháznak ; a protestans gyülekezet előtt megfordítva a bűnös egyház tesz egyetemes gyónást a népnek és föltárja minden gyöngéit, hogy gyógyszert

keressen a népben, melynek régi vallásosságában és ép érzékeiben még szunyadozik valami erő, mely az iskolától megvesztegetett egyházból már kiveszett.“

Tagadhatatlan, hogy a jelen kor szelleme igazi protestans szellem. A modern tudományosság, a modern állam, a modern műveltség ugyan nem egészen azonos a protestantizmussal, de többé kevesbbé magán hordja a protestans elv bélyegét. „A szigorún katolikus-konzervatív irány — írja Riehl — igen korán észre vette a nevezett szellemi küzdelemnek társadalmi egymásutánját. Kárhoztatta a 16. század polgárosodásának egész fejlődéstörténetét, mint a protestantizmus tényét. Az egész német nemzeti irodalom, Lessing, Klopstock, Herder, Góthe, Schiller tulságosan protestans volt előtte, és e szót, nemcsak vallási, hanem a maga társadalmi jelentményében is taglalta. . . . A szigorún katolikus rész igen jól érezte, hogy Schiller és Góthe sokkal veszélyesebb képviselői és terjesztői a protestans polgári szellemnek, mint egész tucat hires theologus. Mert a jelen korszellem összesége, amennyiben a közép korral elentétben áll, előtte egyértelmű a protestans szellemmel.“ Természetesen veszélyesebbek voltak a költők, mint a theologusok, mert azok a protestans elvet minden következményével együtt fölkarolták, míg a theologusok a hordó fenekét ugyan beütötték, de az olajt iparkodtak benne megtartani. Midőn Schiller 1784. a „*Rheinische Thalia*“-t által vette, következő szavakkal vetette magát a közönség karjába: „Minden kötelezettségemet felbontottam. Most már a közönség mindenem, tanulmányom, királyom, meghittem; azé vagyok ezen tul egészen. Ezen kívül semmiféle más ítélőszék elé nem tartozom. Csak ezt félem, ezt tisztetem. El vagyok ragadtatva azon gondolatra, hogy egyéb korlátokat nem érzek, mint a világ igényeit, hogy más koronához nem főlebbezek, mint az emberi szellemhez.“ Ez igazán protestans értelemben, vagy ha úgy tetszik, divatosan volt mondva, és azóta minden ujság jelentés csak körül írása, fölhigitása ama Schillerféle nyilatkozatnak, melylyel magát a tömeg nevére átiratja. Hogy pedig az

ily alapon nyugvó hirlap-irodalom a kath. egyházra nézve nem alkalmas, könnyen belátható. De a katolikus elv sincs nagyon inyére a divatos hirlapirodalomnak. A katolikusoknál a tekintély és az ennek megfelelő kegyelet, a protestánsoknál a tiltakozás, kritika és tagadás lép előtérbe. Épen nem lehet tagadni, hogy a protestantizmus a vele született ellenmondási szellemnél fogva bizonyos tevékenységet, mozgékonytságot kölcsönöz. Ezt a protestantizmusnak az egyházzal szemben már sokszor előnyül rótták föl. Hanem mi szemeinkkel látjuk, főleg a hirlapirodalmon, mily kinövéseket hajt a protestans elv mindenütt, ahol a világon szabad fejlődésnek indulhat. Itt mindig a protestans elvről és nem a protestans vallásról van szó.

A tekintély megtagadása és az egyéni fönség kiáltása teszi korunk jelszavát: ez vallási téren hitettségnek, politikai téren forradalomnak mondható. Egy protestans soha sem fog kath. lapot olvasni, illetőleg kath. lapot jártni; míg a katolikusok tömegesen kapdossák a protestans lapokat. Honnan e viszasság? A kath. sajtó, ha mindjárt a néptömeg talaján áll is, mégis a tekintély mellett küzd; mely küzdelmében nem ritkán kénytelen, ha csak egy lábbal is elhagyni ama talajt; ez nem igen felel meg fegyelmetlenségi ösztönünknek, mely mint az eredeti bűn gyümölcse az emberi szivben rejlik. Ha már egyszer az ember az öntekintély folyamára ereszti csolnakát, sokkal könnyebb vízmentében evezni, mint az ár ellen. A sajtó az egyéni fönségen alapszik; e talajon az egyház örökké csak tengődni fog, üde, erőteljes tenyészetnek soha sem fog indulni.

Az egyház és sajtó közötti viszony már különféle okoskodásra és vitára adott alkalmat. Az e nemű harcokban ha a vér nem is, de a tinta minden esetre patkokban folyt; ami sokszor még rosabb. A németországi kath. egyesületek második és harmadik közgyűlése a politikát kihagyta tervrajzából, ez oportunitási okokból történt; e nemes Donozo Cortes, spanyol beszélte le a kátholikusokat a politizásról, mint-hogy a forradalom diadala már úgy sem vala föltar-

tóztatható; ez tehát pessimismusból történt; Sibour, párisi érsek, pedig 1851. jan. 15-iki levelében megtiltotta megyéje papságának a politizálást mind szóval, mind írásban; és ez száznál több okból történt, melyeket a szellemdús főpap 12 hosszú fejezetben fejteget vala. A franciák hevesen rágódtak e kérdésen, s különösen a párisiak teljességgel azt akarták, hogy a papság papi jellegénél fogva nem vehet részt a politikai vitákban. A sajtó és szószék mindenkép összeférhetetlenek. Mintha csak azt mondták volna, hogy a modern politika, modern sajtó és a tisztességes ember összeegyeztethetetlenek. Szép őszinteség, minővel a szabadelvűség akaratalanul is gyakran kedveskedik. De a francia nemzet becsületére meg kell vallani, hogy csak hamar össze-szedte józan emberi értelmét és e kitünő bolond eszmén ismét tuladott.

Majdnem egy idejüleg az előbbi kérdéssel még egy másikat is szellőztettek Franciaországban, azt t. i. vajjon világiaknak megengedhető-e, hogy a sajtóban vallási kérdéseket fejtegetsenek. Elméletben semmi sem lehet egyszerűbb. Isten egyházában ugyanis kétféle tanító hivatal létezik; egy tekintélyi, mely a hierarchián alapszik, s melyet Krisztus tanainak tévmentes hirdetőjéül rendelt, és egy tudományos, mely mindenkit megillet, aki elég műveltséget vall, és ez különösen az időszaki sajtóban gyakoroltatik. Ez utóbbi azonban mindig csak a tekintélyi tanító hivataltól kijelelt korlátok között mozoghat, és ha téved, alá van vetve amaz rendre utasításának minden egyes esetben. Az úgy nevezett tanszabadság, melyet újabb időben itt ott dédelgettek, nem egyéb gyermekded kísérletnél arra szánva, hogy a protestans elvet a katholicus tudományba csempészsék. A tekintélyi tanító hivatallal szemben papok és világiak egészen egyenlő helyzetben vannak, a legcsekélyebb surlodásra tartozik magát egyik úgy mint a másik amannak alávetni. Mindegyik tartozik az egyháztanát mint iránytűt szeme előtt tartani, azzal szemben csak a gyermeki hódolat és bizalomteljes kegyelet érzelme állhat meg. Egy pápa

vagy pöspök iratai ugyan még nem teszik az egyház tanát, de minden esetre nagy tekintély rejlik azokban, és a tudományos tanító hivatalnak nem szabad oly helyzetben lenni, hogy magát azok mellett érvényesítse. És ha ez elkerülhetlen, akkor is csak a legmélyebb tisztelet hangján történhetik. Visszatetsző az, ha a kritika egy pásztor levélhez mer nyúlni, még ha dicsérőleg nyilatkozik is. Ily esetet oly atyához lehetne hasonlítani, ki gyermekét dorgálja, és miután ezt elvégezte, a fickó szemébe nézne atyjának és így szólna: „Atyám! szerepedet jól adtad, valóban jól tudsz dorgálni.“ — Egy pofleves a fickónak! Olaszországban az egyházi szónokot megéltenezik, Németországban a taps a hirlapokba szállásolta magát, mit már nálunk is kezdenek gyakorlatba venni. A tekintélyi tanító hivatal mellett azonban egyedül a kegyeletnek van helye, a kritikának soha!

A tekintélyi tanító hivatal jóval túl terjed a theologia határain, és kiterjed a társadalmi és politikai kérdésekre is. Magától értetődik, hogy itt a tudományos tanító hivatal korlátai sokkal tágabbak úgy annyira, hogy e tér bizonyos pontig közös uradalomnak mondható. De csak is bizonyos pontig; mert minden gyakorlati szabadság mellett is az elvek szigorún tiszteletben tartandók. Az alkotmányos államok választói, a tanácskozó gyűlések tagjai nem állnak az érdek baromi, hanem a lelkiismeret törvénye alatt, mely irányát a hittől kölcsönzi. Népfőnség, iskola, törvényesség, háboru, bitorlás, község, (communismus) utóljára is mind vallási kérdések. A község és forradalom nem egyéb, mint a társadalomra és államra alkalmazott istentagadás. Az anyagi rend összemlik, mivel az erkölcsi nem áll szigorúan a lelkiismeretben. Minthogy tehát a politikai rendet az erkölcsi élteti, ez pedig a vallásból sarjadzik: azért világos, hogy a legfőbb ítélő szék itt is az egyház, mihelyt elvről van szó. Hogyan férnek pedig e tételek össze a tömegtekintély eszméjével, melyre a sajtó támaszkodik? Itt is felfordult világ ötlük szemünkbe. A sajtó a népek tanítójává tolta föl magát és azt kívánja, hogy az egy

ház az ő lábai elé boruljon. A sajtó nemcsak megvitat minden kérdést, hanem el is dönt; tanácsot osztogat az egyháznak, oktatja azt, szolgálatával kínálja, hogy közte és a modern társadalom között egyességet hozzon létre. Igen! Ennyire jutottunk! Nemcsak a vallásellenes lapok gyűlölik az egyházat egész az örülésig, hanem a jobb érzelműek is úgy tekintik magokat, mint természetes fő ítélő széketapok és püspökök fölött. Mi mindent el kell tőrniök a püspököknek a sajtórészéről!

A hit arra tanít, hogy az isteni gondviselés tervében a gonosz is szükséges tényező. Szent Ágoston egyszer azt a kérdést tette magának: minek van a világon a gonosz? — Ha Lukas nem téved, így felelt rá, hogy azt tegye, amit a jónak tennie nem szabad. E felelet a gonosz sajtóra nézve egészen találó. A kánoni jog, amennyiben le felé védelmet és önállóságot nyújtott, meg van szegve, a kánoni törvény menete megbénult, s azzal az alpapság önállósága is megsemmisült a püspökkel szemben. Nem nagyon régen történt, hogy Bonnechosc érsek így szolt a francia szenátusban: az alpapság olyan, mint egy ezred katona, mely vezényszóra teszi hadi mozdulatait. Ez állítás mintegy arcúl csapása volt a papi méltóságnak, mely Krisztus és az evangelium szellemére épen úgy illik, mint egy ököl-csapás az ember vak szemére. Ezt alkalmasint Bonnechosc urral is megértették, mert nemsokára úgy nyilatkozott, hogy a papság nem olyan mint egy ezred katona, és egyáltalában nem tesz hadi mozdulatokat. De az ily tulzott fölfogások, fájdalom, a gonosz sajtónak bizonyos gondviselészerü jelentőséget kölcsönöztek, t. i. szent Ágoston értelmében. Ily állapotok mély sajnálatra méltók. *Flectere si nequeo superos, acheronta movebo*: a forradalom elve, és az marad, mind örökre, ha mindjárt valamely jó ügy érdekében alkalmazzák is.

A felső és alsó tanító hivatal közötti küzdelem legközelebbi álláspontja az lesz, hogy a sajtó megkísérli az áldozárt elnémítani. Az Isten igéjének hirdetését előbb a piacra hurcolják, megbirálják, pelengérre állítják és kigunyolják, azután bögcve és fenyegetözve uszítják a

tömeget a templomra. A forrongó örvényből máregyes buborékok vetődtek a fölszinre.

Feltűnő és nagyon szájalomra méltó a kath. lapok kevés száma; holott a katolikusok száma oly sok millió. E tünemény okait már nagyobb részt láttuk. Hol a népet egészben és nagyban össze nem tartja a fejedelmek vagy papok tekintélye, vagy az erkölcsiség köteléke: ott a tömeg mindenütt a romlottság zsákmányává lesz, és csak kevés választottak követik a jót meggyőződésből. Mindegyre halljuk a panaszt, buzdítást, hogy a katolikusoknak eszmélniök kellene, hogy a köz szólam szerént szemeiket föl kellene nyitniok, a rosz lapokat elvetniök, a jókat pártolniok. Hiába való fáradság! Hisz nem igen van több katolikusunk, mint ahányan vannak lapjaink előfizetői. — Szerzőnk itt az ujság olvasókról beszél és nem a hívő falusi népről, mely a kath. erkölcsök uralma alatt átalában együvé szít. Adjátok csak e társadalmi réteg kezébe is hirlapjainkat, bizonyára felbomlását idézitek elő. A műveltek közül csak azok olvasnak kath. hirlapot, kik öntudattal csüngnek Istenen és egyházon. És ezek száma vajmi csekély! A nemesség körében néhány család az mind-össze, melynél a vallásosság a családi leltárhoz tartozik. Hogy a tanultak tömegesen baromilag hitetlenek legyenek, arról gondoskodik az egyetemi élet elvadulása. Ez utóbbi állítás a mi egyetemeinkben és akademiáinkban és középtanodáinkban még nem oly kétségbe ejtő ugyan mint a németeknél, de hála a szabadelvű korszellem felül kerekedésének és féktelen elharapózásának mindinkább közeledünk azokhoz, akiktől tudományunkat kölcsönözgetjük. Egy ember-öltő még, hogy a régi iskola csekély számú képviselői vagy kidőljenek, vagy nyugalomba vonuljanak: akkor aztán csak hamar készen leszünk mi is. Heine a maga lángelmű gonoszságában épen oly röviden mint érthetően írja le a német egyetemi várost! „Lakói, u. m. négy csapartra oszthatók, melyek között nincsenek valami éles határ-vonalak: tanulók, tanárok, filiszterek és barmok.“

A polgárságból azok a buzgók, kiknél a papok

könyveiket köttetik, nadrágot, csizmát és író-szert vásárolnak; továbbá azok, kik papnöveldeinknek cukrot, kávé, rizst szállítanak, vagy akiket más hasonló anyagi okok támogatnak. Oh ne kecsegtessük magunkat mennyiségünkkel! A legutolsó nyárs polgár is átallja a szentséget kísérni. Egyik budapesti anya-egyházban néhány év előtt nem akadt több három embernél, kik a mennyeztetet vigyék, s ha véletlenül én oda nem vetődöm a negyedik anya-egyházból, nem tudom, nem lettek volna-e kénytelenek hoidárt fogadni. Bőjti eleséget már a tizedik polgár gyomra sem bír meg s ami a szentség imádást illeti, erre nézve mindinkább terjed az a hangulat, melyet az egyszeri német paraszt a maga istentelen sváb együgyűségében így fejezett ki: „A mi éghajlatunk kiállhatatlan; télen nagyon hideg, nyáron nagyon meleg; husvétkor éppen jó volna; de akkor meg hozza az ördög a gyónást. „Hol vannak a mi katholikusaink? Bizony, hol vannak! Könnyen megszámálhatók. Számítsuk össze kath. egyesületeink tagjait. Nézzük a vasárnapi nagy miséket! Hol vannak az atyák, az anyák, a lányasszonyok! A kisasszonynak nem való olyan hosszú isteni tisztelet! Itt-ott van egy-két kivétel; férfiak, kit meggyőződésből, bátran és odaadással csüngnek egyházukon, — éppen azok, kik a kath. lapokat tartják. — Ugyan hányan vannak? — S vajjon mi magyarok különben vagyunk-e? Annyi bizonyos, hogy a tömeget, egész népet, csak a tekintély vezérelheti a jóra. A szabad járás-keelés e földi pályán csak kevesek előjoga. Azért rendelte Isten a felsőséget. Ha a nyáj maga magát vezérelhetné, akkor a pásztor hivatala minden téren bitorlássá válnék. Innen származik nyomorunk. Ha az ember egy lépcsőzetet akar tisztítani, felülről kell kezdenie, különben a piszok mindig le szivárog. Ha a vallás politikai ótalom nélkül marad, nem bukik ugyan el, de szorult állapotba kerül. A vallás visszaszorúl a templomokba, segrestyékbe vagy éppen a sírboltokba; de az állam a torlaszokon fog elvérzeni! A történelem tanítja, hogy a népek egykor vallásosabbak voltak, de szilárdabbak is, miut most. Szerettek

valamit, attól csak életök árán voltak megfoszthatók; gyűlöltek valamit, azt elutasították magoktól teljes életükre. Ily közös érdek ma már alig van, ma, holnap politikai háborúk nem lesznek lehetségesek, a helyett azonban a társadalmi torlaszok állandókká válnak.

E kis kitérés után térjünk vissza tárgyunkra. Okoskodásunk következő vala: A jót csak kevesen választják önként, a tömeget kormányozni kell, vagy gonosz természeti ösztönét fogja követni. A gonosz a szenvedélyhez szól, a jó csak az értelemhez. A sajtó a paradicsomi almával kínálja a népet: „csak egyetek, és megismeritek a jót a gonosztól és hasonlók lesztek Istenhez!” Csoda-e, ha az egész világ utána nyúl? Oh, az a pajkos Heine! halljátok csak, mit mond: „Soha sem akartam elhinni, hogy az Isten emberré lett, de azután elhittem Hegel szavára, ki azt mondja, hogy az ember Isten! Ha ez áll oly finom szellemekre, mit várhatunk az ostoba tömegtől? szóval: *pro cumbit humi bos*, és a kath. sajtó örökre kisebbségben marad.

Nem csupán a tekintély-elv az, mely az egyház és sajtó közt ellentétül áll, oh ez több pontra terjed! A kereszténység a magányba utal, a sajtó a nyilvánosságra. A keresztény nem hagyja bal kezének tudnia, amit a jobb művel. Midőn imádkozik, kamarájába zárkozik és rejtekben fohászkodik a mennyei atyához. A hüho (reclame) aligha fog a maga számára valamit Krisztus mondanásai között találni: az Üdvözítő megtiltotta apostolainak, hogy csodatételeit ne hirdessék; megtiltotta nekik, hogy észre ne vétessék magokon, mikor bőjtölnek vala. A kereszténység magányba vonulása megnépesítette a pusztaikat és Európát elárasztotta zárdával. A sajtónak egészen ellenkező ösztönei vannak, az mindent nyilvánosságra hurcol, mindent kiharangoz, minden függönyt szét ránt az ablakon, hogy minden ember beláthasson a szobába, szóval megnépesíti a nyilvános helyeket. Nem csekély kárt okozott a sajtó e tekintetben is a keresztény szellemnek. A kölni dom építő mestere eltitkolta nevét, hogy művének dicsősége egyedül Istené legyen; napjainkban a sok irka-firka a keresztény ember leg-

főbb javának tartatik. Oly embert, ki böjtöl és imádkozik, Istennek szolgál és visszavonultan él, úgy tekintenek, mint egy ugar földet; egy másikat azonban, ki dagadó divánon gyártja a könyvet és röpiratot, kikiáltják az egyház oszlopának. *Az irka-firka szaporodik,* a *!Könyv!* belső lényeg mind inkább fogy. Általában beszélünk, nem egyes helyi jelenségekről. Mióta e sorokat világba bocsátották, a katolikusok öntudata némileg csakugyan ébredezni kezd Németországban — a porosz zsarnoki elnyomás következtében. Franciaországban hasonlótlélelhetni még nagyobb mérvben. Néhány év alatt öt kath. egyetemnek adtak lételt, hogy azt a dicső népet megmentsék az istentelen materializmusba fuladt korszellem rombolásától; imádkoznak, böjtölnek és zarándokolnak, hogy az Istenben való hitet, melyet egy század forradalma kitepelt, kiszaggatott a szivekből, újból elhítsék, ápolják és növeljék, hogy ez által vissza adják a népnek az önbizalmat, mely nélkül soha sem lehetne képes azt a tekintélyt visszaszerezni, melytől egyetlen ütközet megfosztotta, s leggyűlöltebb ellensége lábaihoz alázta. Nálunk? Talán majd egy század múlva mi is föl-ébredünk, mint a hit-ujítás után; mikor majd mindenünkből kifosztanak, kirabolnak bennünket. Addig? — Hajtjuk a vizet elleneink malmára.

A sajtó, amint napjainkban elfajzott, nagy rossz; a katolikus sajtó valamivel jobb, mert kisebb rossz. Hasonlít ez a védelmi fegyverhez, mely magában véve nem jó, de bizonyos körülmények közt nélkülözhetetlenül szükséges. Sokkal jobb, ha az emberek bort isznak, mint pálinkát; de senki sem köteles magát a borral agyon innia, hogy a bornak a pálinka mellett fölényt szerezzen. Legfőbb teendő minden esetre a gonosz sajtó kiirtása, mire minden jó embernek, jó hazafinak, jó kereszténynek közre működnie kötelessége. Erre nézve kíváncsi, hogy az egyházi szellemű lapok főnállását, terjedését sőt virágzását lehetőleg elősegítsük. Az ellenség fegyvereit ismernünk kell, e nélkül diadalra soha sem számíthatunk. A tapasztalat azt mutatja, hogy az ő fegyverei célszerűbbek. Majd eljön az idő, mikor az egyház a vi-

lág arculatát újból megújítja, és ezzel a sajtó arca is megújul, de az a mostanihoz nem fog hasonlítani!

VII.

A sajtó és a tudomány.

Ha valaki negyven vagy több ló-erejű bókokat akar olvasni, olvasson a modern tudományról szóló jelentéseket, amint azt a hírlapok adják természetesen oly munkákról, melyek a korszellem színvonalán állanak. A tudomány az a fönséges, magasztos istenség, melyet korunk imád, s melynek istenségében kétkedni senki sem bátorodik. Hogy az én németem csupán a német tudományról beszél, azon nem kell csodálkozni, mert, amint gúnyosan megjegyzi, Németországon kívül tudomány egyáltalában nem létezik; vagy ha mégis, annak nagyon csehül kell állnia. Sőt a müncheni tudósok gyűlésén ezt be is bizonyították, és a t. olvasó megítélheti, vajjon egy tudós gyülekezetről föl lehet-e tenni, hogy valakit bolonddá tegyen. Az én németem csakugyan hajlandó lenne ama tudósoknak hitelt adni, ha a hit a mai világban épenséggel a tudatlanság jele nem volna. A külföldiek természetesen kölcsönösen kárhoztatják a német tudományosságot és azt mondják, hogy az félig protestans, félig katolikus színezetű, és mindkét esetben egy színnel több van rajta, mint kellene; mert az igazi tudomány nem ismer sem felekezetiiséget, sem nemzetiiséget. De ki is hihetne még a tudomány virágzásában, látva azt a sok színű fehér, fekete, zöld, kék és vörös sipkás egyetemi ifjakat és fiukat, kik mint a jelen kor tudományának tanítványai szerepelnek! A tudománynak valóban magán szállásokba kellett hurcolkodnia, mert a nyilvános iskolákban csakugyan elvirágzófélben van.

Ezt a német iskolákról mondja egy német ember, mit szóljunk mi a mieinkről!

Igen, a tudomány gyors hanyatlásnak indult, és

ennek oka legnagyobb részt a sajtó. Ez nagy szó! de be lehet bizonyítani.

A statistika mutatja, hogy a legujabb időben a könyvek ritkulnak. Ha ez így tart, akkor a könyvkö-
tőknek ma, holnap nem igen lesz más kötni valójok,
mint a hirlapok, röpiratok, zsebkönyvek. Egy szellem-
dús francia püspök már 30 év előtt azt mondta, hogy
mai napság mindent olvasnak az emberek, csak köny-
vet nem. Nem csak a tudományos könyvek száma olvad
évről évre, hanem általában az évenként kiadott könyvek
száma is fogy mind a mellett, hogy annyi regényt, ut-
leírást, önéletrajzot gyártanak. A „Buchhandel“ c.
könyv erre nézve következőket ír 1815—1856. évekről:
„A hirlapirodalom vett igénybe mindent, senki sem ért
rá egyebet olvasni, mint ujságot, és az olvasók nagy
része elszokott a komoly könyvek olvasásától.“ — To-
vább: „Az emberek kormányozni kezdenek és megszün-
nek tanulmányozni.“ . . . „A mostani könyvárusoknál
akár mit előbb lehet találni, mint valamire való köny-
vet.“ — „Még önálló könyveink sem egyebek nagyobb
részt, mint összegyűjtött, összefűzött hirlapi cikkek;
általában a legujabb irodalom valami hirlapszerű jelle-
get öltött.“

Meg kell jegyezni, hogy e könyv szerzője német
könyvkereskedő, és amint látszik, a hiresebbekből. En-
nek köszönhetjük még azt a feltűnő megjegyzést, hogy
magában Lipcsében, a német könyvkereskedés székvá-
rosában is, alig vásárolják a könyvet. De nem csak ke-
vesebb valamire való könyvet írnak, hanem a ki-
adványok is, mind inkább összezsugorodnak. Középszerű
és jó regények, tehát oly munkák, melyek a legnagyobb
közönség számára megközelíthetők, 400—1000 példány-
ban jelennek meg. Ha egy regény 2—3000 példányban
jelenik meg, az már esemény. Ez mind a német viszo-
nyokról szól; mit mondjunk mi magyar könyvek kiad-
ványairól! Nálunk boldognak mondhatja magát az író,
ha a nyomtatás költségeit bekapja, vagy ha valamely
merész könyvárus egyelőre ingyen átveszi a kinyoma-
tott művet, mint bizományt, amiből aztán a szerző éven-

kint úgy husvét — pünkösöd táján kap egykét fr. szivarra valót.

Egy francia a második császárság irodalmáról irt tanulmányában így nyilatkozik a szemlékről, melyek szintén egy nemét teszik a hirlapirodalomnak azzal a különbséggel, hogy azok ritkábban szoktak megjelenni: „Minthogy a szemlék mindenről irnak: politikáról, bölcsletről, történelemről, természet- és hamanisztikus tudományokról, művészetről, földművelésről, hadi tudományról; minthogy továbbá regényt, drámát s egyéb költeményt közölnek: ennél fogva e szemlék megölik a könyvet, a komoly könyvet, vagy legalább a lelkiismeretes olvasók számát jelentékenyen megkevesbitik. E szemlék ellapítják a tudományt, elfojtják a költészetet, megsemmisítik az ítésetet (kritikát).“

A pongyola hirlapok annyira kiszorítják a kötött könyveket, hogy ma már még a regényt is szivesebben olvassák ivenkint a hirlapokból, mint sem egész kötetekben hozatnák a könyvtárakból.

Ugyanaz a közönség, mely a vaspályán repülve utazik, a nélkül, hogy valamit látna, mely a hirlapokat hasonló sebeséggel olvassa, a nélkül, hogy rá érne azok tartalmáról gondolkodni is; követelheti-e, hogy a hirlapi cikkek alaposan és tudományosan legyenek írva? Egy bajorországi képviselőt nagyban kinevettek azért, mert azzal dicsekedett, hogy ő a történelmet a vasuti kocsikban tanulmányozza, persze azt akarta mondani a jámbor, hogy ő nem könyvből, hanem tapasztalatból meríti történelmi tudományát; pedig az egész közönség úgy cselekszik, mint ő. Korunk a korcsmában, vendéglőben, vasuti kocsiban tanul, ott meríti a szerte heverő ujságlapokból minden ismeretét Istenről, emberről, államról és egyházzal. Ott készít magának mások vélemény rongyaiból egy tarka bóhocvéleményt és azt tartja tanulmányozásnak.

Egy ókori nagy bölcsről azt mondták, hogy tudománya lámpaolaj szagú: nálunk a tudomány nem olaj, hanem lemonádé, kávé, puncs, thea és szivarfüst szagu.

De nem csak hogy nem vásárolják a könyveket, de

nem is olvassák. Ugy tesznek a könyvvvel, mint a hirlappal: hátulról kezdik olvasni, belül itt-ott töredékesen a nélkül, hogy föl vágnák. Az én németemnek könyve első kiadása megjelentekor így irt egy szerkesztő: „Ön röpiratát mindjárt pénteken este átlapoztam kétszer, háromszor, de csak tegnap este vágtam föl, és vizsgáltam bővebben.“ Hogy micsoda bírálatot adott róla, azt elhallgatja Lukas uram, pedig érdekes lett volna tudni. No de képzelhetjük. — Különben egy újságíró minden könyvet csak úgy lapoz át és ez elég neki, hogy bármely érdemes munkát egy tollvonással agyon sujtson, vagy éigig emeljen; amint t. i. szerzője más párt, vagy felekezet, vagy érdek csoportba tartozik, vagy az övébe.

Vannak emberek, művelt emberek, kik teljes életökben nem olvastak végig egy könyvet, noha olvasás dühben szenvednek.

Szellembuvárok azt állítják, hogy a kávé és thea nemcsak a csuporban, hanem a mai társadalom ereiben is gyökeres forradalmat idéz elő. Az új italok a vért kitörésre kényszerítik; nedveinket és gondolatainkat átalakították, felforralták és megritkították. Mikor Boleyn Anna egy korsó sör mellett könyökére támaszkodva főzte terveit, bizonyosan más érzelmei, más gondolatai lehettek, mint egy jelenkori kegyenc nőnek a theás kanna mellett. Amit a thea és kávé közvetve művel, azt a hirlapok közvetlenül eszközlik; ezek elkényeztetik a szellemet, megváltoztatják, kiforgatják egész nemzedék lelkét. Mi szétforgácsoljuk magunkat, csak a pillanatnak élünk, elvesztjük szemlélődő tehetségünket, mely a komoly tudományos törekvésre elkerülhetlenül szükséges. A bölcselet a magányba von, a hirlap-irodalom az utcára hajt. A mai nemzedék tüzet iszik, jeget eszik és hirlapot olvas rá, és ezt mind egy ülő helyében!

Nekünk igen sokféle időtöltésünk, szórakozás módunk van: az emberek már hozzá vannak szokva az újhoz, újításhoz, és ez által elkényesztetvék; inyök el-tompult. már csak valami csipős, pikáns kötheti le né-

hány pillanatra szórakozott figyelmöket, mely csak hamar jól lakik, megcsömörlik mindentől. És épen ez egyik oka, miért jelenik meg oly kevés komoly, alapos tudományos tartalmú munka; mert ha akadnának is férfiak, kik azokat megírnák, de nem találkoznék könyv-árus, aki azokat kiadná, vagy csak eladná is. Erre nézve egy kiáltó példát hozhatok föl saját viszonyaink ismertetésére.

imad. Dubóch!

Ez előtt vagy hét, nyolc éve egy nagy szabású könyv jelent meg nálunk a nevelés köréből, melynek irodalma a magyarban addig mindössze néhány vékony füzetkére szorítkozott, amennyi épen a hiányos szervezetű és szűk korlátok között mozgó tanító képezdék szükségét kielégíthette, még külföldön, különösen a németeknél roppant terjedelmű művek tanuskodnak arról, hogy az a nevelés, tanítás még sem olyan valamikönyvű mesterség, melyben minden vállalkozó csak úgy kontárkodhatik, mint a szabad ipar behozatala óta bármely iparüzletben. A mi szerzőnk, ki maga is régi gyakorlati tanfőúr volt, és különösen a nevelés-tudományt hosszú évekig tanulmányozta és tanította, lelkiismeretes gondossággal felkutatott mindent, ami e téren a művelt nemzetek irodalmaiban figyelemre méltó; és a többi évi kitaró munkásságnak gyümölcse végre négy vastag kötet-, 120—130 nagy ivnyi Nevelés-tudomány lett, melynek megjelenését nem ám valamely, a magyar írók veritékén fölgazdagodott könyvárus eszközölte, hanem egy egyszerű szerzetes, ki fölismervén a munka becsét, nem csak jövőt jósolt neki, hanem összekapargatott garasait is kész volt a nyomtatási költségekre kockáztatni. A munka megjelenik, lassankint kel, — szerzője egyetemi tanárrá lesz, — az akadémia pedig a művet a kétszáz aranyos nagy jutalomra — szerzőjét pedig akad. tagságra méltatja. — Ekkor előáll egy süheder cimboraság, neki esik a munkának, leveszi róla még a kereszt vizet is; mindent talált benne csak jót, csak elismerésre méltót nem; majd neki esik a cimboraság az akadémiaának, — az akadémiaának! t. olvasó, mely utoljára is csak a színét, javát bírja a magyar tudósoknak, s mely minden számba vehető tudóst előbb utóbb maga kebelébe von; s minthogy ez

esetben legalább pajtáskodásról nem vádolhatták, az ítélő hetségét vonták kétségbe! a gyermekek az apáikét! Aztán neki estek a miniszternek, ki oly vakmerő volt, hogy nem őket nevezte ki egyetemi tanárnak, hanem egy olyant, aki azt meg is érdemelte. Mind nem használ semmit! A nagy mű első kiadása elfogy, csak hamar másodikat kell rendezni belőle. És gondolja valaki, hogy ilyen sokfélekép kitüntetett munkára akadt vállalkozó? Nem! A derék szerző kínálja fűnek, fának — ingyen, csak hogy ő az anyagi vagy inkább üzleti dolgoktól menten tovább működhessék; senkinek sem kell; pedig a munkát mindegyre keresik, kérdezik. Kiadja a szerző másodszor is 7—800 példányban és ma már az is teljesen elfogyott! Ha valamely könyvtár egy példányra szert tehet, két áron adja és adhatja, mert megveszik. Ez alatt elkészül az illetőnek egy másik 3 nagy kötetes munkája, körülbelül 100 nagy iven, kínálja ismét boldognak boldogtalannak — ingyen, még a javítást is magára vállalván, — és azt gondolja valaki, hogy akadt könyvtár, vagy nyomdász, aki ingyen elfogadta volna? Nem! pedig hát oly könyv, melyet a nagy számu tanár és tanító jeleltek nem nélkülözhetnek, tehát melynek biztos kelendősege van.

Egy másik példa. Széchenyi kiadatlan iratait titkárára hagyja, hogy szellemi bajtársát némileg megjutalmazza; a titkár szegény ember szokott lenni, mert másképp nem titkárkodnék: maga nem adhatja ki a legnagyobb magyarnak szellemi hagyatékát; és a széles magyar hazában nem akad könyvkiadó, vagy nyomdatulajdonos, ki akár nyereség vágyból, akár kegyelethől kockáztatni merne 20 ezer forintot, amennyiért az időközben elhunyt titkár örökösei adnák; — sőt maga az akadémia, e teremtménye Széchenyinek, a helyett, hogy maga javára iparkodnék gyümölcsöztetni a legnagyobb magyar politikus halhatatlan eszméit; a nemzethez fordul, attól koldul 20 ezer forintot! A nemzet boszuságában vagy szégyenében, vagy nyomorúságában nem adott többet össze 10 ezer frtnál; és akadt a tollnak olyan hőse, ki a szegény örökösöket

lelkésítette arra, hogy elégedjenek meg az összegyűlt összeggel, a többit ajándékozzák oda a gazdag nemzet nem szegény akadémiájának!

A dolog további fejleményéről majd lesz alkalmunk annak idejében értesülni. Ha Széchenyi angol hazafi volt volna, száz-ezerekkel mérnék minden érlüktetését, mint olyannak, ki nemzetének prófétájaként született és annak bizonyult.

Az irodalom abban a veszélyben forog, hogy a hírlapirodalom egészen elnyeli. Még a tudományos írók is kezdenek egy-egy hírlapi cikk kíváncsiakhoz alkalmazkodni. A csipős epigrammai alakot kénytelenek használni annak ríktó színeivel és ellentéteivel. A poros tudákosságnak még látszatát is kerülniök kell. Ő nekik nem szabad semmiben sem kételkedni, az olvasó vizsgálódásának és elmélkedésének semmit fön nem tartani, egy szóval az olvasóban semmit föl nem tételezni, hisz ez gyötrelmes lenne s élvezetét egészen megrontaná. Mindent izletesen s földarabolva kell föltálalni, hogy azt minden fáradság és erőltetés nélkül fölreggelizhesse. Így kapnak a tudományos vizsgálódás könyvei ledér kiállítást, és ezt nevezik a tudományok korszerű tárgyalásának, népszerűsítésének, miből aztán következik a nyelvbéli előadásnak, iránynak általános elvadulása, mire nézve nem lesz fölösleges egy német kritikuszavait hallanunk, ki különben egészen a korszellem embere. Megjegyzem, hogy amit az mond a német viszonyokról, az szóról szóra alkalmazható a magyar, sőt bármely nemzet viszonyaira, hol a hírlap-irodalom olyan nagyban dühöng.

„A modern irodalomnak rákfenéje a mindinkább elharapózó rosz irány, (stylus). Mivel sok író képzettsége hézagos; mivel hiuságból egész zöme a szellemtelen lényeknek forgatja a tollat; mivel a sokat írás vétke ragadós és e mellett az irodalom nemtőjének (geniusának), az ő nyelvtani és aesthetikai törvényeinek tiszteltben tartása kivesz: innen származik a nyelvnek tisztátalansága és ez szánandó állapot. Soha sem jelent meg annyi könyv, mint most, oly elhamarkodott, taráta (schlam-

pet) sőt egészen nyomorú irányban. És nemcsak hanyagságot találunk a mai munkáknak három negyed részében, hanem sokban még nyelvhibát is egész özönével, mi oly olvasót, ki a nyelvben nem nagyon erős, meglehetősen zavarba hoz. Egy gimnáziumi tanár a felsőbb osztályokban meg nem tűrne oly rossz mondatszerkesztést és nyelvtani szabálytalanságot, aminők most százával jelennek meg szép fehér papírra nyomva. Amit az író tanuló korában gáncs nélkül nem mondhatott, nem írhatott: azt most mint mester egész vezetékek és keresztneve aláírásával bocsáthatja ország világ színe elé. E felfuvalkodás és mások lenézése végtelenül boszantó. — Az irány e hanyatlására sokat tesznek a hirlapok. Ezeknek felületes kifejezéseik naponként olvasva utóbb tudóst és tudatlant aljas izléshez szoktatnak.

Ki tagadhatná ezt? A nyelvtan a nyelv bölcselete (filozofiája); a nyelv pedig magában foglalja a nemzeti tudásnak egész büvszerét. Aki egy nyelvtant teljesen bír, nemcsak kívülről tudja, hanem azt át is érti, az művelt ember. A klasszikus (görög-latin) nyelvek még mindig az igazi és legjobb próbakövei a tudományos képzettségnek. Aki egy klasszikus nyelvet sem ért, ritkán mehet annyira, hogy a visszahozó névmást és részesülöket bizton kezelhesse. Leginkább a visszahozó névmás a fél műveltek szirtje. Sőt Lukács csaknem hajlandó a furcsán hangzó ítéletet mondani: Aki a visszahozó névmást biztosan kezeli, művelt ember. Ne szegény magyar! nekünk legnagyobb élő regény-írónk sem emelkedett a műveltségnek emé magaslatára. Ő nála a melyek helyett mindig mik olvasható. Már most ha meggondoljuk, hogy jelenleg a fél tudósok száma légió, hogy a hirlapirodalmat kiválólág olyanok művelik, hogy a hirlapi szellem a könyvekben is elharapózott: akkor az uralkodó nyelv hanyatlást könnyű lesz felfogni. Szerencse, hogy a nyelv nem szeméy, különben a fél irodalmár világ ellen pört indítana pajkos kártételeiért. De minek is kellene egy lángésznek valamely nyelvet értenie!

Még az egyszerű helyes-írási szabályok ellen is föl-föllázad a hirlapirodalom. Ha a haladó hirlap iroda-

lom mellett a humánus iskolák a reál iránynak még több tért engedni kénytelenek lesznek, majd akkor kell megnézni, mivé lesz a nyelv! A remekírók mind a németeknél, mind nálunk humanisztikus nevelést kaptak. A német klasszikusok utódjai közül Heine Henrik látszik kivételnek. Nálunk Kisfaludy Károly. Heine a latinban csak a rendhagyó igéig jutott, melyek rá nézve a rendeseiktől csak abban különböztek, hogy azokért több verést kapott, még akkor t. i. a korbács vagy vessző volt a segéd tanító. A görögöt ördögi találmánynak tartotta, mint az egyszeri barát. És mégis bámuljuk az ő műveinek bevégzett zenei szépségét, és a ritmus művészetét, s a látszólagos pongyolaság mellett a legélenkebb és leghívebb színezést. De kettőt nem kell feledni: hogy Heine igazi lángész volt, másodsor, hogy zsidó születésénél fogva a héber nyelvet okvetlenül tanulnia kellett. De hadd törje, marja csak a nyelvet a mai irodalmárság a napi sajtó tanszékéről, majd meglátjuk, hogy a tanítvány kár nélkül nem foglalja el a tanítói széket. A sajtó úgy bánik a tudománnyal, mint az állammal és egyházzal, vagyis kiveti ítélő székéből a komoly irodalmat és nagy szerényen bele illeszkedik maga. Nem a nép alkalmazkodik a tudományhoz, hanem ennek kell a tömeghez alkalmazkodni.

Wuttke is keserűen panaszkodik azon nyelvrontás ellen, melyet a hírlapirodalom okoz. A hírlapi nyelv, mond ő, igen káros befolyást gyakorol a német nyelv menetére. Az írók legnagyobb része hanyag a kifejezésben. Kénytelenek levén hamar írni, felületesen is írnak. Leginkább ront az a szükségesség, mely szerint a külföldi lapokat kell naponként kizsákmányolniok. Fordítás közben nem igen gyötri magát a napszámos író, miképen kellene e, vagy ama szót jól németül kifejeznie. Átveszi a mondatot, átveszi a szót is, megtoldja a német íren vagy schiren végzettel és még azt hiszi, hogy a német nyelvet gazdagította! A múlt század végén és a jelen század elején sokkal jobban írtak, nem mintha helyes szabályokat követtek volna, vagy elegendő nyelvtani tudás gyámolította volna őket;

ellenkezőleg, sok botrányt szereztek, de fáradtak, csiszoltak, újra és újra átöntötték dolgozataikat, s a tisztaságra súlyt fektettek, míg a jelenkor íróinál irány tekintetében aggasztó hamarkodás harapódzik el. Mindennek első öntésre kell náluk sikerülni.“ Nálunk? Itt sincs különben a dolog, mióta az újság írás annyira fejlődött, hogy a szerkesztő egész műhely segédet foglalkoztathat.

És jaj a halandónak, aki e darázs fészekbe mer nyulni! Mikor ez előtt néhány évvel a „Magyar nyelvőr“ csipkedni kezdte a hirlapok nyelvét, a hirlapi óriások szörnyen megbotránykoztak, hogy akad hatalom, mely őket felelősségre vonni bátorodik; s jól lehet egy ideig gondosabban irtak, holmi idegenszerűségektől, szabálytalanságoktól őrizkedni kezdettek; de a nagyhatalom utóbb is kényelmetlennek találta, hogy magánál nagyobb hatalom örködjék fölőtte, és ő folytonosan vigyázni kénytelenítették, mit, hogyan mondjon, hogyan írjon, kezdett a Nyelvőrrel nem törődni. Szegény Nyelvőr utóbb is kénytelen volt a nagyhatalom előtt meghajólni, a hirlapok nyelvezetére szemet húnyni, másképp annak a veszélynek teszi ki magát, hogy vagy agyon ütik, vagy azon hallgatják. És azóta, — már jó régen, — nincs a Nyelvőrben az a rovat, mely alatt a hirlapok nyelvét kritizálnák, bírálnák.

Igy idézte elő a sajtó a tudomány fájában a férget, mely kérgén rágódik.

A bölcsélet (philosophia) egészen oda van, azt magok a bölcselők is beismerik; az orvosi tudomány 300 év óta egyetlen egy lépést sem tett előre; a törvény tudomány egészen az ügyvédek zsákmányává lett, és egészen a szabadelvű gazdálkodás nyers anyagán rágódik; a hittudomány elvilágiasodott, a humanizmus sebes léptekkel hátrál a reáltanok előtt.

Égész eddig kevés ellenmondásra számíthatunk; azonban gúny kacajjal kiálthat valaki két nevet mintegy cáfolatúl: — a természettudományt és történelmet.

A természettudományokat két oldalról kell tekinteni. Amennyiben t. i. azok a tapasztalat és kísérlet tárgyai;

annyiban a gyár-ipar körébe tartoznak; ami tudományos rész van bennök, minden esetre tiszteletre méltó, csak hogy az a kisebb rész. Mind eddig csak két kérdés merült föl, mely természettudósainkat valóban neki hevíttette: a teremtés hat napja, és a majom mint az emberiség ős apja.

De itt sem a tudományos vívmány adta ám a lelkesedést, hanem az a gondolat, hogy no! most már a geologia segélyével és a majom emberségével a bibliát valahára csakugyan agyon üthetik. A fél tudósok magokon kívül voltak örömlükben, mert e hadnak csak a rombolás okoz örömet, mint Lucifernek; ha teremteni nem tud, gondolja magában, legalább ront, ahol, és amíg lehet; a fél tudósok, mondom, magokon kívül voltak, míg aztán akadtak egész tudósok, kik megmutatták, hogy a geologia újabb vívmányai éppen semmi ellentétben sincsenek a bibliával, ez meg azokkal; ma már csak tizenhatod rész tudósok ostromolják a bibliát ez oldalról. Majd így járunk a majom uraságával is, csak várjunk egy kicsit.

Hát a történelem! Utóljára is ez menti meg a társadalmat. Mily ragyogó eredményt vívott ki e téren a német szorgalom! A történelmi érzék kiváló ismeretető jegye a német szellemnek!

Minden esetre a történelem minden más tudománynál jobban műveltetett; de ez Németország történelmi érzékének nem nagy becsületére válik. Hol történt valaha a világon oly történet-csinálás, történethamisítás, mint nálunk, kérdi a német Lukás? Vagy talán a birtokjog különös tiszteletének tekintendő, ha mindenfelé lopnak, rabolnak? Mi németek — mondja tovább — történelmi jogunkat annyira elvesztettük, hogy arról már sejtelmünk sincs. Németország politikai történelme e pillanatban szemünk látára tótágast áll a nélkül, hogy ezen a művelt közönségnek történelmi érzéke megbotránykoznék. Csak azon része a népnek, mely történelmet nem tanul, az, mely maga az eleven történelem, a parasztság ütközik meg rajta. A sajtó éppen a történelmet forgatta föl leggyö-

keresebben. Azon dicséretes ürügy alatt, hogy a történelmet mindeneknek közös birtokává teszi, hogy a népet annak szentélyébe vezeti, ez ürügy alatt ragadta magához az időszaki sajtó a történelmet.

Történeti tényeket, költeménynyel, hazugsággal és párt gyűlölettel egy edénybe önt, a kovászt megdagasztja, és azt mint történelmet tálálja föl. Ezt tesz a tudományt népszerűsíteni! A népnek vele születettjoga van a tudomány eredményéhez, azt mindenki elismeri; de csak is az eredményhez; a nagy tömegnek kérdéseket oda dobni, melyekkel még a tudósok sem birkóztak meg, ez nem szépszerűsítése, hanem megfertőttese a tudománynak! És ily utcai csavargóvá tették a hirlapok a történelmet! Millió meg millió ember van Németországban, kiket bizonyos történelmi adatokra nézve helyesebb véleményre, igazi történeti tudalomra soha semmiféle hatalom sem vezérelhet. Ilyenek pl. az inquisitio, a jezsuiták, a búcsu, Galilei, Tilly. II. Frigyes, porosz király. Ami e tekintetben Németországról áll, azt betűről betűre elmondhatjuk saját magunkról is. Nálunk a világ történelemnek forrásokon alapuló irodalma maig sincs, amit e téren magyarul birunk, azt a főnt dicsért német történetírók műveiből fordították, böngésztek, ollózták, adván az adatokat úgy, amint azoknál találták, minden kritikai utánnézés nélkül. Hogy többet ne említsek, csak Galilei esetét hozom föl, kit tudós hirlapok szerkesztői világszerte úgy tüntetnek föl, mint tudományának áldozatát, kit szeréntök a föld forgásának tanításaért Rómába idéztek és ott hosszú éveken át fogva tartottak volna. Százszor meg százszor megcáfolták már e hazugságot magának Galileinek leveleivel, melyekben magasztalva szól a pápáról, ki őt a legemberségesebben fogadta, saját nyári lakát bocsátotta rendelkezésére egész római tartózkodása tartamára, mi mindössze nem soká tartott; de azért a lelkiismeretes történet-, regény- és ujság-írók maig sem szégyenlik a régi hazugságot tovább fecsegni csupán azon humánus célból, hogy a pápaságot, vagy katolikus világot úgy tüntessék föl, mint a tudományok ellenségét; pedig hát két szó-

val meg lehet cáfolni e hamis vádat. Az ó klaszszikus világ minden tudományát ki tartotta fön, ha nem a papság, a katolikus papság, mert más papság Róma bukása óta Európában nem volt, világi ember pedig tudmánynyal oly kevéssé foglalkozott, hogy még a legműveltebbek is csak tisztos műkedvelők voltak e téren. Sokan még nevöket sem tudták alá írni, pedig országok sorsa volt kezökben. Bizony, ha a könyvnyomtatás föltalálása előtt azok a most annyira lenézett, rágalmozott szegény barátok nem karmolgatták volna művészi tökélylyel a könyveket, nem tudom, honnan vennék most a német és magyar és más nemzet híres doktorai az ó világra vonatkozó tudományukat. Hogy a katolikus papságnak semmiféle valódi tudománytól nincs mit féltenie, mutatja a jelen, mutatja a mult! Nincs oly tudomány, melynek első rangú hősei között katolikus papok, szerzetesek nem volnának. Napjainkban az első csillagász Secchi, jezsuita; míg egy másik jezsuita oly találmányt vitt a philadelphiai kiállításra, mely fölőselegessé fogja tenni, ha sikerül, a kőszemet a gőzgépeknél; azért nem átkozta ám ki sem a pápa, sem a jezsuiták generálisa.

Hasonló históriai ferdítésen alapszik a világ tudománya az inquisítióról, melyet általában úgy tüntetnek föl a német doktorok és utána más nemzetek tudatlan vagy gonosz akaratu doktorai, mintha az egyházi intézmény volt volna. Volt igen egyházi inquisíció is, mi magyarul hitnyomozásnak mondható, de az nem állt egyébből, mint hogy azokat, kik az egyház tanának ellenszegülének, kizárta minden további büntetés nélkül. Ez volt az inquisíció legrégibb neme. Már a középkorban, midőn állam és egyház oly szoros viszonyban állnak vala, hogy egyiknek zavarását a másik is érzé: az egyházból kizártakat a világi hatóság vette át, mely aztán a polgári törvények szerént ítelt fölöttök. Más nemű volt a spanyol inquisíció, melynek vasszüzeivel (Eiserne Jungfrauen) ma is kísértének nálunk a pénz szerzés élelmes emberei, s melyet II. Fülöp spanyolkirály szervezett. Ferdinand és Izabella idejében ugyanis

Spanyolországban még sok mór és zsidó volt, kik ismételten összeesküvéseket és zendüléseket támasztának, s köztök legveszedelmesebbek valának azok, kik színre keresztény hitre térvén, a zsidóság és izlam számára térítgetének. Kiválóan ezek ellen hozatott az inquisitio. S ez kivételes bíróság volt a király által alapítva, és tagjai a királynak, nem pedig az egyháznak voltak szolgálói. L. Lubrich „Nevelés történelem“ c. művét. Így írják ezt a részre hajlatlan történet-írók.

De mindezen történelmi ferdtések tárgyalását más-korra halasztva visszatérek tárgyamra csak azt jegyezvén még meg; mily kimondhatatlan nehéz a történetbuvároknak az igazságot helyre állítani, midőn már nem csak a tévely, hanem a tömeg rajongása ellen is kell küzdeniök.

Minden komoly kor-író megegyez abban, hogy a tudományok rák-utra tértek. „A szabadelvű gazdálkodás — írja Jörg — kimondhatatlan szegénynyé tette a világot eszményi jelenségekben és a szellemi műveltség virágzásában... A közepszerűség országa jött el, és az nyomja mindig jobban és jobban korunkra a szellemtelen és emelkedettség nélkül való léhaság bélyegét.“

Az úgy nevezett általános emberi művelődés, melyet az időszaki sajtó a tudományok eme népszerűsítése által ápol, távolról sem ér föl az okozott kárral. A tévelygés rosszabb a tudatlanságnál. E fölvilágosítás nélkül nem tanul ugyan a tömeg mindent, amit tudnia kellene, de olyat sem tanul, minek előtte rejtve kellene maradni.

És vajjon miben áll az a sokszor megénekelt általános emberi műveltség? Brunner Sebastian a „Fremde und Heimat“ c. folyóiratban írja: Mindazok, kik magokat művelteknek képzelik, többnyire merő képzelődésben szenvednek. A halvány képű ifjú, ki a kalmár-asztal mögött áll kezében valamely regényt tartva ki becses fejét szépen fel tudja fodorintani, s vasárnaponkint aranyláncocskán lóggatja szemüvegét, nem ismer nagyobb gyalázatot, mint ha a műveletlenek közé számítának.

Ha aztán egyik-másik annyira jut, hogy kávéházba,

színházba járhat, egyről-másról birálatot mondhat, üres és tele színházról, jó vagy rossz színműről tud beszélni: akkor már a műveltség pyramisának csucsan képzei magát. Hátha még egy beszélykét, költeménykét, történetkét, vagy akár miféle atkát vagy batkát valami heti-, divat- vagy élclapba beesztergálhat, vagy neve néhányszor a divatlapok talányai gordiusi csomójának megfejtői közt pompázhat: akkor jaj annak a lénynek, aki vele szembe mer állani, véle, a műveltség nagy moguljával! Az ő versei arany rudacskák, rimei csillogó gyémántok, ötletei platina forgácsok; minden szava, mely ajkairól ömlik, értékes borostyánkő szipkává válik, s szelleme az ő szerény állításaként gazdag, mély és kimeríthetetlen tárnája ezüstnek, aranynak, gyémántnak; született lángész, mely, (vagy ki) ha fáradságot venne magának többször leereszkedni: meg kellene vakulni a világnak a fénytől és pompától!

Valljuk meg, hogy műveltségünkkel egészben véve igen messze jutottunk; csak hogy nem előre, hanem hátra!

Mint már érintém, a műveltséget meg kell különböztetni a képzettségtől, az utóbbi a külső csinra, míg az előbbi az erkölcsi tökélyesedésre, nemesedésre vonatkozik. — S ki merné állítani, hogy erkölcsileg lépést tartunk a csinosodással? A bünrovatok iszonyú tanúságot tesznek állításom valósága mellett! A Morea félszigettől az északi tengerig, az Uraltól a világ végeig, mely tudvalevőleg Portugallia egy fokának neve, a bün, a gazság üzi tivornyáit!

A csalás, rablás, sikkasztás, köz- és magán-pénzek eltüntetése, hivatási kötelmek lelkiismeretlen elhanyagolása stb. napi renden vannak. És ami legszomorítóbb, az, hogy mind ez ma már nem a puszták tudatlan fiainak, hanem a népek színe, virágának rovására esik. Hozzak-e föl példákat? Sorba vehetjük Európa államait, ráadásul Amerikát, hogy e súlyos vádat napnál világosabban bebizonyítva láthassuk.

Csak néhány kiváló esetet említek föl.

A híres görög szabadság-hősök utódjainak kételőkelő miniszterét csak az imént állították törvényшек elé,

nagyban üzött simoniáért, vagyis az egyházi méltóságok eladásaért, úgy szólván árvereléseért!

Az 1876. év első negyedében megszökött a belga bank pénztárnoka, vagy mije, mint akkor irták, 7 millió forintocska hiányt hagyván maga után. Később azonban a 7 millió 1 millió 600 ezer frtra szállt le. De, úgy hiszem, ez is elég. Itt nem tudja az ember, vajjon ennek merészségén, gazságán, ügyességén, vagy a hivatalos felügyelőség könnyelműségén, vagy ostobaságán kell-e jobban bámulni?

Ugyanaz év elején bocsátották el a magasztalt észak-amerikai szabad állam hadügyminiszterét nagy mérvű sikkasztásért! Mint utóbb kitűnt, Robeson, amerikai hadügyminiszter 1869—1875-ki hivataloskodása alatt 71 hadi hajó nyomtalanul eltűnt. 170 millió fontot elköltött, s e mellett több millió adósságot csinált!

Az olasz király udvaroncai között váltóhamisítások jöttek divatba fölséges urok nevére. Már csak az is, hogy egy király váltókkal üzérkedik, elég jellemző; mert különben nem lehetne nevére váltót hamisítani.

Nem sokára egy olasz fő hivatalnok lemondott állásáról, mint egy ujságban írta, azért, mert nem akar „keztyüs rablók és decorált gazemberek” társaságában szolgálni.

Ugyancsak az 1876-i év tavaszán megszökött az olasz nemzeti bank pénztárnoka 1.700.000 lira társaságában. A nagy világon semmi nyoma sem a pénztárosnak, sem az 1.700.000 liranak!

Spanyolországban csak úgy játszanak a királysággal és köztársasággal mint gyermek a lapdával. Elgondolhatni, hogy az olyan játék mennyibe kerül szegény országnak. Söpörhetnénk talán a magunk ajtaja előtt is, de minek? Minket úgy sem igen számítanak a művelt népek közé. És bár abban ne értük volna utol a külföld legműveltebb királyságait és köztársaságait, mi a 19. század főnkürtölt műveltségét oly kirívóan bélyegzi!

Vagy talán a béke, az emberség, a szeretet műveiben mutatkozik korunk műveltsége? Voltak-e akár az ó, akár a közép kornak rettentőbb háborúi mint a

mi századunknak, akár a vérontást, akár a hadi sarcot tekintjük. És ebben királyságok, köztársaságok nem versenyeztek-e egymással?

Ime! e műveltségnek zengenek a világ hírlapjai dics-énekeket; ezzel vannak oly nagyra! Kell-e ennél nagyobb bolondítás, ámitás?

De térjünk vissza tárgyunkra.

A tudomány elhagyta templomát, melyben előbb osztogató adományait; most az utcán kóborol és potyázza árucikkeit. Persze ha a hírlapoknak hihetnénk, akkor a műveltség most olcsóbb volna a krumpli cukornál. Van-e oly ujság olvasó, ki előtt az efféle dallamok ismeretlenek volnának: „A műveltek számára! — Kiválólag a műveltek számára! — A művelt honleányoknak. — A művelt világnak! — Vagy kissé bővebben kicifrázva: „Végre valahára egy régen érzett szükségén lesz segítve, reméljük, hogy a közönség részéről hasonló előzékenységgel fogunk találkozni; (mert hisz a könyvkereskedőknek is vannak szükségeik, pénzre van szükségök!) — Vagy: Abbeli meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a nevezett műnek egy művelt ember könyvtárából sem szabad hiányozni. (Szerencse, hogy nem sok embernek van könyvtára, mert e szerint ugyan kevesen lehetnének oly szerencsések, hogy a műveltek közé számíttassanak.) Nem annyit tesz-e ez, mint valakinek pisztolyt szegezni, és rá kiáltani: végy, vagy meghalsz!”

Ha Lykurgus vagy Solon könyvkereskedő volt volna, bizonyosan ilyen forma cikkelyt is igtatott volna törvényei közé: Minden ember, kinek házában az én kiadványaim közül csak egy is hiányzani fog, halál fia, melytől csak rögtöni bolti áron való vásárlás mentheti meg.

Csoda-e aztán, ha ily körülmények között az olvasók arra a csodás ötletre jutnak, hogy utoljára is művelteknek tartsák magokat, mikor oly sokszor mondják azt szemökbe.

Ha mind azt a könyvet, melynek az ujságok szerint egy művelt embernél sem szabad hiányozni, ha mondom, valaki mindazt összevásárolná; az ugyan szép

lomnak birtokába jutna. A férfias, komoly tudomány, melybe nagy nehezen csak behatolni is fegyelmezett szellemmel lehet, mind ritkábbá kezd válni, a helyett bizonyos elaprózott és élősdíműkedvelő eljárás dühöng, mely nem annyira az észteni (logikai) fegyelemre és ismeretre, mint inkább jó hirben álló fecsegésre törekszik. A sajtó tanszékein legnagyobb részt oly egyének ülnek, kik soha sem fáradoztak azon, hogy valamiszorosan tudományos akadémikus tanulmányok alapjait megvessék, mit eszközölhetnek olyanok a hallgatóságban, mint felületességet, mely a valódi tudományos képzettségre igen kevés, a gyermekded hitre és természetes kegyeletre igen sok? Egész irodalom a fénymázos felületesség jellegét viseli, mióta a nagy dobót a napi sajtó veri.

Meinhold szerint; Régente valamint a könyv úgy a szellem is iv-alakban jelent meg; majd negyed és nyolcad, végre tizenketted, tizenhatod rétbén.

Korunk fél a nagy könyvtől, mely a mi kis szellemeinkre nézve kiállhatatlan. Gyémánt kiadások, zsebkönyvek, röpiratok és hirlapok kellene csak. Még a hosszú hirlapi cikkek is kelletlenek legyen; rövid, csipős (pikáns) és mindenből adjon valamit. Egy étellel mi már nem tudunk jól lakni.

A laza lapok ellazítják a szellemet is. A nemzedék tudományos hajlamai világosan mutatják hirlapi eredetöket. A közönség lát mindent, de nem tud semmit; mindennel foglalkozik, és semmivel sem törődik, kenyér nem kell neki, hanem csak likör és csemege. De minek is az a vastag könyv! nehéz kenyér az! Elég, ha az ember leszürcsöli a habot, melyet a hirlapok minden művészetből és tudományból mint képző anyagot leföloztek.

Távol legyen azt állítani, hogy ma már semmi tudományosság sem volna; de nehéz küzdelmet küzd a hirlapkör ellen. A napi sajtó tart bennünket lefoglalva, az izgat, gyöngít, lázít, és egész nemünket elidegeníti a komoly tanulmánytól. Előbb egyes tárgyba merült bele az ember; most mindnyájan kanállal meritik a bölcseiséget; csakhogylukas kanállal, melyben csak

habja marad a bölcseségnek, a lelke kifolyt belőle. A szellem szórakozottságának következtében, annak termő ereje is megfogyott. Általános kérdés az egész vonalon! Mennyire divatban van ugyanis a könyvcsinálásnak az a módja, mely szerént tíz könyvből tizenegyediket készítenek, mutatja az ugyanazon cím alatt megjelenő könyvek sokasága. Sőt van ennél még könnyebb könyvgyártásmód is, különösen nálunk, hol úgy szólván minden kritika, minden ellenőrzés nélkül foly a tudományos gazdálkodás! Elővesz t. i. a leendő tudós egy német könyvet, azt lefordítja magyarra roszul; aztán ír hozzá hosszú előszót, melyben felsorol egy sereg német író, mint akik után dolgozott; a lefordított könyv szerzőjét pedig nagy bölcsen elhallgatja s kiadja munkáját, illetőleg rosz fordítmányát eredeti gyanánt, mit ha valamely szemfüles kritikus ki nem derít, kész az eredeti honi tudós, ha pedig szerencsétlenségre leálcázák: akkor az illető markába nevet s a legelső alkalommal folyamodik egyetemi tanárságra, és ha a tudós tanári kar visszautasítja, folyamodik valami hatalmas párt-emberhez, kinek szavára aztán a miniszter úr ki-nevezi a maga szakállára előbb rendkívüli tanárnak, aztán, ki tudja, mikor — rendesnek.

Hogy aztán az újabb szükségletnek eleget lehessen tenni a tudomány terén, szerencsére, ott vannak a régi szerzetesek foliánsai és kéziratai. Így aztán a buvárkodás csak nem vesz ki.

Ami a föntebbiekben bebizonyítandó vala, az a következő: nemcsak testileg, hanem szellemileg is satnyulunk. Testileg okozza ezt a kávé, thea, likőr; szellemileg a hirlapok. A hirlapok nem egyebek a szellemi táplálékok között, mint a pálinka a testiek között. Mint gyógyszer használva, lehet, hogy rövid időre kellemes meleget okoz és az emésztést elősegíti; rendszeren és nagy mértékben élvezve az idegeket izgatja, tompítja és gyöngíti és nem ritkán részegségi örületbe ejt; vagy legalább is vörös orrot okoz. Sőt már az is fordult elő, hogy nem csak az orr, hanem az egész ember testül, lelkestül megvörösödött.

VIII.

A sajtó és a társadalom.

Alig van jelenleg a nap hőseinek gyakrabban hangoztatott szólama ennél: átmeneti korszakban élünk. Toll és szó emberei, az állam szekerének vezetői és toái gyakran szokásból, gyakran szükségből folyamodnak ez üres szólamhoz és nem egyszer saját baklövéseik mentségeül. Én Isten kegyelméből megettem legalább kenyérem felét, ha nem többet; de kora ifjúságom óta folytonosan átmeneti korszakot élek. Mikor élünk már véglegesen szervezett korszakot? Bár mennyire elkopott is e szólam, de azért igaz lehet amennyiben csakugyan átmeneti korszakot élünk, átmenetet a politikai kérdésekről a társadalmiakra.

Eddig azt hitték, hogy a világ bizonyos politikai csillagzatok változó uralma alatt áll; de e csillagok mindinkább halványodnak, mióta a láthatáron a társadalmi hajnalpir vetette föl tüzes fénysugarait. Midőn az 1848-ban az európai fővárosoknak torlaszokká emelt követeit ismét visszarakták: a politikai pártok kezdének lemondani, visszavonulni, s helyettök a társadalmiak álltak körül az őrtüzet.

Néhány évvel előbb még III. Napoleon, Bismarck és Garibaldi lépdeltek a népek élén, kik közül ma már csak Bismarck jöhet számításba; de hátok mögött, mondhatni sarkokban nyomultak előre Lassale, Mazzini, Proudhon, a socialismus apostolai és aki vak nem volt, láthatta, ki a kocsis, ki a ló.

Az akkoriban napi renden volt politikai kérdések közül a rajnai határ ugyan már el van intézve, — csak azt nem tudni, mennyi időre; de az európai egyensúly az által nem hogy helyre állt volna, hanem még nagyobb mérvben megzavarodott; a keleti kérdés épen most van virágjában; és nekünk, a dicsőített 19. század gyermekeinek, kik a hirhedett felvilágosodásnak már annyi

áldásában részesültünk, még sokkal többre van kilátásunk. De mind ezen kérdéseknél fontosabbak az iskolakérdés, az egyházi vagy vallási kérdés, a hitelügy, a munkás kérdés steff. Amerikában négy egész évig dühöngött az első társadalmi háború és iszonyú vérontás után a radikálizmus győzött. — Európában még borzasztóbb vérfürdők vannak készülöben.

Politikai indokok a népet ma már nem igen ragadják meg. Ha politikai pártok a tömeget mozgásba akarják hozni, kénytelenek társadalmi emeltyüket alkalmazni. Így látjuk a muszka zászlókon a törökországi keresztények fölszabadítását (muszka és fölszabadítás!) Minden ország politikai demagógusai, nép ámitói, akár koronát, akár vörös sapkát viselnek, azt festik a közpolgár elé, hogy az uralkodó ház bukása után olcsóbb lesz a burgonya, a kőolaj, meg a bor, sör, dohány, — az adók megszűnnek, és legalább is minden vasárnap egy-egy tyukot varázsolnak minden gazdasszony fazekába. Szóval korunk izgatóinak ereje abban a személyvesztésben áll, mely szerint a politikai kérdéseket a társadalmiakkal egy ügyes kézcsavarintással fölcserélik.

E tényállásnak lényeges befolyása van a mi sajtóügyünkre. Tisztán politikai hirlap nem igen találna termékeny talajra a nép között; a nép a politikához nem ért. Ellenben ha a társadalmi kérdéseket oda utasítanók, a hová tartoznak, t. i. magához a társadalomhoz: akkor egy könnyen nem lehetne izgatni; mert ön maga ellen senki sem szeret izgatni. Most azonban összeszűrik a politikai kérdést a társadalmival; neki uszítják a társadalmi nyomort a politikai hatóságnak; így öntenek egy kis elevenséget a dologba. Aki a sajtóban a politikait a társadalmitól elválasztaná, az Sámson leg-erősebb fürtjét vágná le.

Franciaország tapasztalatai ezt világosan bizonyítják. III. Napoleon, amint tudva van, „a társadalom megmentője” volt, legalább annak tartotta magát. Egyelőre azonban inkább az állam feküdt szívéen ő fel-

ségének, mint a társadalom; mert míg a politikát a sajtó támadásai ellen védi vala: zsákmányúl oda vetette neki a vallást és társadalmat. Időszaki lapok, melyek politikai és államgazdasági kérdéseket tárgyalának, nem jelenhettek meg Franciaországban a kormány előleges jóvá hagyása nélkül, mi pedig nem egy könnyen vala megnyerhető. Oly lapok, melyek politikai tényeket közlének, de minden okoskodás nélkül, e föltételnek nem voltak alá vetve. Utóbb a napoleoni szabadság „életének megkoronázása” némi módosítást hozott a francia sajtó törvénybe; de az említett intézkedések az ide vonatkozó 1852.-i februári rendeletről kezdve egész az 1867.-i évig érvényben állának; és ez időközre vonatkoznak megjegyzéseink.

Amint könnyen belátható, ez időközben csak kevés politikai lap keletkezett; mert kevés kiadó mutathatta ki a megkívántató anyagi és erkölcsi biztosítékot, és a megintések Damocles kardja alatt senkinek sem volt kedve nagy összegeket kockáztatni. Minek kellett volna most már ebből következni, ha a politikai vitatkozások a népnek csakugyan szellemi szükségletét tennék, mint állítják? Nyilván annak, hogy a kevés főnálló politikai lap előfizetői iszonyuan fölszaporodjanak; mert ha van politikailag iskolázott nemzet, a francia bizonyosan az. Mi magunkat tartottuk annak, pedig mi csak jó kortesek vagyunk. Ehhez járul még, hogy éppen amaz időközre esnek a francia népnek nagyszerű politikai vállaltai; a krimiai hadjárat, az Olaszháboru, Szyria, Mexico, és a franciák császárájának túlnyomó befolyása egész Európában, mikor még azt is meglegráfozták mind az 5 világnak, hogy ő felsége eltüsszentette magát. És mit mond a statisztika ama francia lapok sorsáról, melyek a politikát egyedáruként kezelik vala? Előfizetőik száma évről évre fogyott! Öt év alatt a Patrie 32,000-ről 16.000-re; a Constitutionel 24,000-ről 13.000-re; a Presse 25.000-ről 15.000-re a Debats 12.000-ről 9000-re szállott le. Már e számok is bizonyítják, hogy nem a politika gyakorolja a legerősebb vonz-erőt a közönségre.

Ellenben ugyanazon időben egy másik fajta burjánzott föl a francia lapoknak, az úgy nevezett kis lapok, minők például nálunk a Journalok. E lapok azok, melyek a politikai eseményeket közlik ugyan, de nem okoskodnak; az új miniszternek bókolnak, a távozótoldalba rúgják, mint az egyszeri oroszánt az egyszeri füles; ellenben a városi és színházi pletykából táplálkoznak; a házas társak, családok, nemzetségek és az egész társadalom kikészítésén fáradoznak. A kis lapok lényegesen társadalmi természetűek, és hogy mily rohamosan terjednek, mutatja az, hogy Párisnak 1860.-ban csak 500 Journalja volt, melyek az 1866. év elején már 800-ra szaporodtak, hasonlót tapasztalunk nálunk, csak hogy itt a szaporodás nem százával történik. A társadalom tehát az, mely ellen a sajtó legtöbb oldalról intézheti támadásait, mit annál inkább tehet, mert a politikai hatóságok semmivel sem törődnek, csak őket ne bántsák. Annyi eszök meg van ám a kis Journaloknak, hogy inkább hizelegnek a hatalom kezelőinek, semhogy beléjük kötnének. Aki meg akar győződni, olvassa a „Pester Journalokat“ csak egy hétig.

Némelyek azt állították, hogy III. Napoleon franciaország közvéleményét megvesztegette, amennyiben a szenvedélyeket a politikától a társadalomra irányozta. Nevetséges! Igaz ugyan, hogy a vallási és társadalmi tényezőket nem részesítette oly ótalomban mint a politikaiakat; de az által, hogy a politikai kérdéseket a társadalmiaktól elválasztotta, megjelelte a sajtó Achilleus-sarkát. A sajtó akkor legveszélyesebb az államra, mikor társadalmi szükségletek által politikai szenvedélyeket kelthet a tömegben.

A tiszta politika csak a politikusokat vonzza, a népet társadalmi hangokon kell csalogatni. Ez állítás igazsága még a nagy párisi politikai lapokon is mutatkozik. Egyik sem köszönheti emelkedését valamely politikai kérdésnek; mind társadalmi csavarok által jutottak magasba. 1789.-ben történt, hogy a Bertin testvérek a „Journal de Debats“ tulajdonosaivá lettek. Ezek csatolták hirlapjokhoz az első tárcát (feuilleton), mi ál-

tal a legnevezetesebb újítást hozták be a hirlapirodalomba: össze keverték a politikát a társadalmival — „a salétromot a szénnel.” Eleinte a tárcza csak hühö csinálásul szolgált könyvkiadóknak, és hangversenyzőknek, vendéglősöknek és gombkötőknek, bérlőknek és bérbe adóknak; e mellett talányokat, rejtvényeket és epigrammákat közöltek. Csak hamar a társadalmi érdekeknek egész sorát bevonták a tárcába a regény és kritika által. — A vonzó erő mesés volt. A Siecle csupán a regény által lett nagygyá. Dumas Sándornak: „Le Capitaine Paul” c. igen rövid regénye három hét alatt 5,000 előfizetőt hozott e lapnak.

Attól fogva e lap minden társadalmi szenvedélyt és érdeket, becsvágyat és gyűlöletet, ábrándképet és ámitást, hamis elméletet és üres ijesztgetést mindenféle alakban és öltözetben kizsákmányolt és a mellett mind nagyobb és hatalmasabbá lett.

A Constitutionnelnek 1843.-ban csak 3,700 előfizetője volt. Ekkor megvette Veron Lajos 100.000 frankon Sue Jenő: „Bolygó zsidó” c. regényét, melyben a jezsuitafalás tana a községi — sociatistikus — hitágazatokkal oly vonzón, oly kecsesen párosul! Az eredmény az lett, hogy a lap előfizetői nem ezrével, hanem tíz ezrével szaporodának. Ki tagadhatja még, hogy a hirlapok ellenállhatatlan bájai társadalmi természetűek! Tárca és ujdonság vagy pletyka nélkül a politikai lapok igen meggyérülnének vidéken.

Németországban, valamint nálunk is a viszonyok mások ugyan, de a szükségletek ugyanazok. Hány tisztán politikai lap van ott, hány itt? Eltekintve attól, hogy napi lapjaink a társadalmi politikát az állami politikától egyáltalában el nem választják, még e mellett mind magával cipeli a tárcát is. És mind e mellett, hogy minden lap ad társadalmi cikkeket, még egy se reg társadalmi és szépirodalmi lap létezik, melyek a politika kizárásával csupán társadalmi és szép irodalmi tárgyakkal foglalkoznak. A szép irodalom azonban csak öltöny, — mez, melyben a társadalmi tartalom megjelenik. E lapok sokkal jobb üzletet csinálnak, mint a

politikaiak. Három ily német lap, melyek közül a Bazar magyarul is megjelenik, körül belül fél millió előfizetőt számlál, tehát épen annyit, mint minden németországi politikai lap összevéve. Nálunk ez is mind szerényebb számokra támaszkodik, az igaz, hogy szerényebb tartalommal is dicsekszik.

Lassale Ferdinand a lánglelkű socialdemokrata világosan átlátta a jelenkori hírlapirodalom társadalmi erejét. Ő azt az indítványt tette, hogy a fizetett hirdetményeket ki kell küszöbölni a hírlapokból és pusztán hirdetmény lapokhoz utasítani. Mert tudjuk, hogy a hirdetmények sok mindenféle irányban gyakorolnak befolyást a belső cikkek ítéletére és e badarság ellen volt irányozva Lassale indítványa. (És ha keresztül vitetik, bámulhatnánk hordereje fölött, ez maga képes lenne a sajtót osztályozni.) De ha már a hirdetmények kizárása a hírlapok késének hegyét csorbítaná, akkor a társadalmi kérdések elválasztása annak vasát tökéletesen ketté törné.

Igy végzi napjaink hírlapírói méregkeverése borzasztó pusztításait nem az államon, hanem a társadalmon. Politikai botrányokat helyre lehet hozni, társadalmiakat csak orvosolni lehet, és sok egészen gyógyíthatatlan. Az 1848.-ik év borzasztó év volt minden tekintetben; politikai vulkán kitörés kora, midőn minden agyból, a nagyra vágyás és dicsőség eszméi röpködtek ki. Nem csak hajóhadat, hanem légvárakat is építettek; a kormányzókat letették, föltették, választották, alkotmányozó gyűléseket, alkotmányokat készítettek, és egy kis forradalmat. Azonban kevés év múlva ama forradalmi válság politikai szabványai százával semmisültek meg, míg a társadalmi ujítások megöröködtek. Mi akadályozhatja, hogy egy kézcsavarintással két-három új alkotmányt ne alkossunk és ismét el ne töröljük, de csak egy társadalmi természetű intézmény, péld. a céhek eltörlése, az urbériség megszüntetése többé vissza nem vonható. Társadalmi intézményeket nem lehet csinálni, azok százados szerves fejlődésnek gyümölcsei, politikai intézményeket azonban lehet csinálni. Azok inkább és

gépies természetűek. Egy lebontott tornyot újra föl lehet építeni, de egy levágott kezet sem lehet többé helyére forrasztani. Az alkotmányt el lehet törölni, de törölje el valaki a proletárságot! És épen a társadalom teszi korunk sajtójának fő tárgyát!

Proletárság! Negyedik rend! Minden társadalmi veszélytől mentek volnánk, ha ez nem volna! Természetesen, mert ez szülöttje korunk minden társadalmi halálos bűnének. Öntudatlanul áll vala e negyedik rend, míg az emberiség szervezkedik; öntudatra csak a mi korunkban ébredt. — A nyomor koldusokat szül, nyomor és fölvilágosultság szüli a kommunistákat, vagyis községpártiakat. Korunknak bal sorsa az, hogy a műveltséget szélteben hosszában terjesztjük, míg a tőkepénz egész erővel a nyomort terjeszti. Aki egyszer újsággal kezében napról napra részt vesz a népek kormányzásában, hogyan foltozzon az még csizmát, vagy, hogyan menjen koldulni a nélkül, hogy annak tiszta tudatára ne jusson, hogy a vagyon Proudhon szerint mégis csak lopás, és hogy az emberi jogok nem üres hangok! Tehát az irodalmárság vég célja nem a köztársaság, hanem a község (socialismus), vagy kommunismus, ami különben egészen egyre mén. Ha mindnyájan egyaránt jól szavazunk, miért nem ehetnénk, lakhatnánk, ruházkodhatnánk is mindnyájan egyaránt jól?

Nem régiben valaki azt írta Görögországról, hogy ez ország szerencsétlensége az általános uratlanság, fejetlenség; senkinek sincs semmi tekintélye, és senki előtt sincs semmi tekintély. Nem hiába hegedülték tehát újságaik, amit itt nálunk is számtalanszor hallhatni, olvashatni, hogy a tekintélyek kora lejárt! Ez esetben fölösleges minden társadalmi erőködés!

Ha egy kormány megbukik, az nagy szerencsétlenség lehet, de jön másik, vagy újra ugyanaz. De ha az erkölcs megromlik, egy néposztály megbomlik: egy század sem hegeszti be a sebet. És épen az a mi sajtónk borzasztó hatása, hogy a kegyelet helyébe a kritikát csálja, a tekintélyt megingatja, az ős szokásokat eltörli, állandó érzület helyett változékony véleménye-

nyeket hoz forgalomba, a népet a megszokott önmérséklés helyett hiú felfuvalkodásra tanítja, röviden szólva, megrontja a társadalmat. Nem csak egyesek korcsosodtak el az örökös politizálás- és kritizálásban, holott előbb a tü és gyalu mellett igen becsületes emberek voltak, egész társadalmi rétegek elpárologhatnak. Az állammal még csak türhetón volnánk, de a társadalom, — az végét járja. A megromlott társadalomban aztán mind az állam, mind az egyház magától megszűnik. E század elején mind kettő borzasztó vereséget szenvedett; de ha a nép meg nem bomlott volna, akkor azok csakhamar újra fölvirágoznának. Ha III. Napoleon valóban a társadalom megmentője volt volna, akkor a társadalmi hatalmasságokat, minők a család, a község, a rendek, a vallás, iskola, szokás, házasság, társulatok stb. ótalmaznia kellett volna. Ezen az úton az államot is megmenthette volna, természetesen csak közvetve, de hosszú időre. E helyett ő a társadalmat zsákmányra eresztette, és az államot saját két szeme őrizetére bízta. Így lehet gondoskodni a másról, de a holnapról nem. A következmény világosan megmutatta.

Valaki azzal vádolhatja akár engem, akár becsületes németemet, hogy mi minden bajt a sajtónak tulajdonítunk, aminek azonban egészen más számlára kell kerülni. A sajtó — mondják — sem föl nem találta, sem el nem ültette a hitetlenséget, a bölcseskedést, a kommunismust, sőt még a nép fönséget sem az találta föl és vetette a világba.

Teljesen igaz, hogy a sajtó nem csinálja a mérget, hanem csak beadja. Igen találóan mondja Tornasol gr. Brunner Sebestyénél: „Mennél inkább eltávozik valamely hirlap a kereszténység szellemétől: annál türelmetlenebb, önzőbb, marakodóbb minden cikke; hát még mit mondjunk azokról a lapokról, melyek legszentebb kötelességnek tartják, hogy az embert már e földön a pokolba taszítsák; a szeretetnek minden kötelességét, mely a társadalmat még összefűzi, fölbontsák, és a szellemet az ő céljától és rendeltetésétől, melyet Isten-

ben kellene keresnie, eltávolítsák, E szomorú valóság aligha oly otthonos még valahol, mint Németországban. De onnan aztán elterjed, mert hisz a tudományt hoz-
zánk is onnan szállítják, akár jó, akár rossz.

Azon kérdés előtt állunk, vajjon a hirlapok csinál-
ják-e a közvéleményt, vagy csak kifejezik azt. Mind-
kettőt elég gyakran hallhatni és sokszor ugyanazon
emberektől. A „közvélemény“ szintén valami új, de
csak a szólamra, nem a valóságra nézve. Hiba volna
azt hinni, hogy a közvélemény még csak a sajtóval
együtt keletkezett. A sajtó csak közvetítő eszköz az
emberi eszmék és gondolatok kicserélésében. Mindenütt
van közvélemény, ahol gondolkodó emberi társaság
van; tartalma minden esetre függ a század műveltsé-
gétől és az illető társadalmi rétegektől; s iránya a kor
eseményeinek áramlatától és a közlekedési eszközök
tökélyétől. Innen van az, hogy oly társadalmi rétegek-
ben is találunk közvéleményt, melyeket a sajtó köz-
vetlenül nem érint. Hogy a nem olvasó néposztályokba
az új nézetek, új vélemények nehezebben hatnak be,
mint az olvasókba, az nagyon természetes; azért az ott
gyökeret vert meggyőződések és eszmék majdnem ki-
irthatlanok. Minden esetre különbségnek kell tehát
lenni az olvasó és nem olvasó nép közvéleménye kö-
zött. A kath. lapok jogosan állítják, hogy a nép az ő
háta mögött áll, mivel a nem olvasó népnek túlnyomó
többsége hívőkből áll. Ellenben a szabadelvű lapok
hivatkozása a nép véleményére merő önámítás, jóllehet
ezek sokkal nagyobb számú előfizetőt képviselnek, csak-
hogy az ő pártjok ereje összeesik olvasóik számával.
Ide járul még, hogy a hirlapolvasók nagyobb, kisebb
mértékben már idomított emberek; míg a föld népe a
nemzetek hamisítatlan ősi törzsét képviseli.

Azonban azt sem kell hinni, mintha a közvélemény
csak a sajtó által nyilatkoznék; mert gyakran, kivált
városokban a szinpad, vagy valami szabadelvű hang-ár,
egy ötlet, vagy adoma alakjában jár szájról szájra; fa-
lun ellenben egy-egy népdal, egy-egy babona, vagy
gúny szellentüjén tör ki.

Vannak a közvéleménynek bizonyos ős áramlatai, melyek századok óta folydogálnak, és melyekben a napi események keltette vélemények egyesülnek, mint egy folyamvidék folyói és patakjai. Ily uralkodó áramlatok: a vallás, a történelem, a népjellem. Ezek teszik a nép lényegét, és míg a nép hű marad maga magához, a közvélemény fölött mindig azok fognak uralkodni. Még a hirlapolvasó közönség hangulatában is azok teszik az alap hangot, melynek hurja minden szivben föltalálható. Egész tartalma az erényeknek és szenvedélyeknek és hagyományoknak, melyeket ama nevek képviselnek, századok óta vérévé és husává vált egész népnek, az idomító csinosodás, vagy műveltség, elhalványíthatja ugyan azokat, de azoknak kioltására, kiirtására ismét csak századok kíváncsatnak.

Ide járulnak még különösen az emberi természet alapvonásai, rosz hajlamai, eszményei, melyek az emberiségre ezerféle árnyalatban gyakorolják befolyásukat. Mind ezekre a hirlapok csak közvetve folyhatnak be, ellenök hiába láznak föl, ha kudarcot vallani nem akarnak. Nem kell tehát azt hinni, hogy a hirlapok a közvéleményt egyenesen létre hozzák. Epen oly jogosan állíthatni az ellenkezőt, hogy a közvélemény szüli a sajtót. Mind kettő egyaránt igaz. Amily bizonyos, hogy a sajtó működéséhez nem csak írók, hanem olvasók is kíváncsatnak: oly bizonyos, hogy a sajtó és közvélemény szakadatlanul kölcsönösen hatnak egymásra. A sajtó mindig valamely létező áramlat jele, és nem gondolható írói működés, mely már hason érzelmű, hason gondolkozásu közönséget nem talált, melynek saját gondolatait, eszméit tolmácsolhatja. E tömegbe vetve nő aztán az egyes ember gondolatja mint a hógörgeteg, magával rántva nem rokon elemeket is.

A sajtó tehát nem semmiből alkotja a közvéleményt, hanem Ádám bordájából, mindazonáltal mégis az alkotja. Ugyanazon alaphangra lehet szervezni egy forradalmi dalt, egy Marseillaise-t, egy Rákócy indulót, egy békehymnust. Ugyanazon nép-ösztönt lehet jobbra, vagy balra vezélni, valami hamis fény által eltántorí-

ani, egy jól kiszámított színjátékkal lehűteni vagy fölizgatni. Ismerjük a sajtó egész szemfényvesztését, ismerjük csapdáit, enyves vesszőit, farkas vermeit, csalogató sipjait, ismerjük oroszán-ordításait, tűzjelzőit, keserve jajjait, syrén-énekeit, Proteus természetét, ismerjük még a nép iránti szerelmét is. Hogy korunk bajainak egyik fő forrása, t. i. az elmék zürzavarának kutfeje a sajtóban keresendő, ez örökös panasz. A közönség zúg, búg mint egy méhraj mindenféle kevert hangokban, míg a madarász nem jő, ki az igazi hangot megadja, akkor aztán az egész raj csak hamar egy kasba kerül.

Valamint a földnek, úgy a sajtónak is kétféle mozgása van. A föld állandó és kényszerű törvények szerint forog az űrben; fölületén azonban csodásan mozgalmas élet sűrög részént szabad akarat szerint, részént a körülményektől összevissza hajtva. Égtani forgása ugyanaz, akár esős, akár derült idő van, az emberek akár háborut viselnek, akár dalünnepet ülnek. Az ujságoknak is megvan a magok körforgásuk, és ez a népek és pártok főntebb magyarázott ösztöneinek törvényeit követi. E mellett azonban az irodalmároktól is függ, vajjon mit szándékoznak pártviláguk fölületén színpadra hozni. A kettő között csak az a különbség marad, hogy az emberiség szabad mozgása a csillagkörre semmi befolyást sem gyakorol; míg az erkölcsi világ a túlzott rendbontás következtében lesiklik az egyenes ösvényről.

Minthogy az irodalmárság a napi sajtó által üzletté lett; azért nagyon természetesen a közönségre van utalva. — Az igazságnak kell az olvasók izléséhez alkalmazkodni, és nem az izlés alkalmazkodik az igazsághoz. Wuttke azt állítja, hogy egész Németországban alig van lap, mely föltétlenül és tekintet nélkül az igazságnak szolgálna. Ez nálunk sincs másképen, de úgy hiszem, hogy másutt sincs. Egy ilyen lap eszménye, ideálja lenne a napi sajtónak! Csak az kár, hogy ilyen fönn nem állhat; — mert az igazságot sokkal kevesebben szeretik, mint amennyen egy ily lapot

föntarthatnának. Nem is lehet ez másképp, mert jaj annak, aki a sok fejű szörnyetegnek, a népnek szenvedélyeivel és előítéleteivel összeütközésbe jön.

Az első sajtó özön a hitujítás korában ütött ki!

Luther értette a mesterséget, de még inkább Hutten, ezen példányképe a német bujtogatóknak. A Sickingen vezérlete alatt álló nemes összeesküvés váraiban levő zugnyomdákban, — a szabadelvű városi polgárságból minden összeműködött arra, hogy a népet fölláztassák. E sajtó volt az, mely V. Károly császárral szólva, az ő boldogtalan édes mérgével a 16. század felforgató merényletét előidézte. Luther ellenesei azonban, mint már dr. Eck J. panaszkodik, kénytelek voltak ellenirataikat magok költségén nyomtatni, és utóljára olvashatták is magok. Így ír Eck 1526. apr. 14. Vilmos herceghez: A birodalmi városokban Luther ellen semmit sem nyomnak; míg valaki egy sereg könyvet nem vesz. — Hat év alatt én már 200 frtot elnyomattam. E kétszáz frt. akkor nagy pénz volt!

*Ugy-e ez a me-
rénylet a reform-
áció?*

E tekintetben mai nap sem igen vagyunk sokkal különben. — Midőn Németországban a Schleswigholsteini szédelgés virágzott, melyik német lap bátorkodott volna az ellen írni a nélkül, hogy szorultságba ne jutott volna, és a mellett még sem aratott volna semmi sikert? Irjon valaki Franciaországban oly lapot, mely Bismarck hercegnek ad igazat, vagy Poroszországban olyat, mely a francia császárnak, vagy köztársaságnak ad igazat; majd meglátja, mit jövedelmez neki. Vagy irjon valaki a parlamentáris kormányosdi ellen!

Minthogy azonban korunk népei majdnem semmi-
ben sem egyeznek meg tökéletesen; azért nem is igen van több ily általános áramlat. Azért van minden párt-
nak saját áramlata, melylyel ama lapok egyáltalában nem ellenkezhetnek, melyek azon pártok körére van-
nak utalva.

Az emberek csak addig szeretik az igazságot hal-
lani, míg az őket is nem találja. Oly lap, mely pártja
szenvedélyeinek ellent akarna állani, tönkre tenné magát.
Ahhoz vagyunk szokva, hogy hirlapunk szolgáljon ben-

nünket, de ne igazgasson. A korszellem mint a köd a légben képződik különféle mocsárból. Az irodalmárok még megmérgezik élettelen kacsáikkal és tengeri kigyóikkal, melyeket széthullatnak, de fertőzetlenné tenni nem tudnak. A fölséges közönség nem igen sokat vesz magába. Javítólag csak a tekintély és az isteni kegyelem hathat rá, a sajtónál e kettő hiányzik. — Még a diplomaták sem, annál kevesbbé az irodalmárok teremői az eseményeknek hanem csak hordozói. Ha e szerepet vissza akarják vetni, akkor idegenekké lesznek a korszellem házában és kénytelenek annak szülöttei előtt mindennütt visszavonulni. Még a legerősebb szellemek sem képesek a korszellemnek új ösvényt nyitni, hacsak szerencsés körülmények találkozása által nem támogattnak. Igen tanulságos e tekintetben sok derék lapnak sorsa, melyeket szellem és igazság vezérel, de melyeket a vak rajongás vagy elsöpör, vagy igen szerény korlátok közé szorít. Nálunk az ily lapokat már meg is égették; ami különben csak azt bizonyítja, hogy azok meggyőződésből és nem üzleti számításból dolgoztak.

Ez utóbbi helyzetben van nálunk jelenleg a konzervatív sajtó, melyet ujabban közhelyeken számosan első sorban kapdosnak, melynek igazságáról és egy más lapnak sem engedő derékségéről meg vannak győződve, sőt még elismerésöket sem tagadják meg tőle, de hogy azt saját nevök alatt, saját házokba járassák és a világ szemében mint nem szabadelvűek tűnjenek föl: arra már csak igen kevésnek van lelki ereje.

E tapasztalatokból aztán különféle tanulságok vonhatók. Mindenek előtt, mily lealázó az újságírás az íróra nézve, mikor a nép tanítójának kellene lennie és annak szolgájává aljasodik, kít csak addig becsülnek, míg vele jól elmulathatnak. — Aztán gondoljuk meg azt a romboló hatást, melyet ez alkalmazkodási rendszernek a népre tennie kell. A régi fejedelmek udvari bolondokat, hízegőket és udvari hazudozókat tartottak és ezt nagyon rossz néven vették nekik, de azt ne mondja ámsenki, hogy a mi hirlapjaink ugyanazt a szerepet játszik a fölséges nép irányában. Azelőtt a királyok nem ju-

tottak az igazság tudomására, hacsak egyik másik okos bolond által nem, miért aztán szegény fejének korbács volt a jutalma; az udvari bolondokon kívül csak a papok merték oda szónokolni az igazat a nagyobb földi hatalmaknak; és e hatalmasoknak soha sem jutott eszökbe az egyházi szónoklat fékezése. A fölséges nép képviselői nem alázzák meg magokat, soha sem térnek magokba és nem türik az igazat. Épen most nyújtottak be Olaszországban egy törvényjavaslatot, mely az egyházi szónoklat fékezésére van irányozva. Így most a nép nem juthat az igazsághoz, mert udvari bolondjai, akarom mondani, ujságai magok nem merik szemébe mondani, arról meg gondoskodnak, hogy az igazságot oda mondó lapokat annyira megutáltassák vele látatlanul, hogy a nagyobb rész még csak kezébe venni is nyilvános elvtagadásnak tekintse. A fölség változott, tehát az udvaroncoknak is változniok kellett. Egész év hosszat halliuk, mint oktatják, bírálgtatják, sugalmazzák, irányozzák a fejedelmeket, minisztereket, kormányokat és minden kigondolható hatóságokat; mindnyájan pontosan tudjuk, milyennek kellene az államnak lennie, de hogy az állampolgárnak milyennek kell lennie, hogy az üdvös, boldog kormányzás lehető legyen, azt egy hirlap sem mondja. Mert hisz a nép egészséges eszü, és a nép nem hibázik, és a nép igazságos és jó és szent! Innen származik korunk minden baja, hogy a népet nem hagyják kormányoztatni, a hirlapok szerént azt kizsebelik, elnyomják, megcsalják, és meg nem hallgatják.

A drága népet! S vajjon mi is az a nép, melynek nevével a népámítók — demagógok — annyira szeretnek dobálózni? A nép ép eszü, egészséges törzsének tisztelet, becsület. De hisz nem is az a demagógok népe! Oh nem! Azoknak egészen más népek van! Az ő népek nagyobb részt maga is elvetemedett tömeg, mely elszakadván hittől és erkölcsről, Istentől és társadalomtól az anyagi romlás lejtőjén csuszlik le felé, míg vagy meg nem szökik, vagy a Dunába nem ugrik; igen sokan közölök részeges korhely korcsmapolitikusok. A népgyűlések közönsége rendesen ilyen népből

szokott állni másutt épen úgy mint nálunk. A tisztos városi polgár, vagy még a tisztos paraszt nép is szégyenelne ily tömegbe vegyülni, nehogy gyanuba keveredjék.

Ez az a nép, mely saját gunyhóját nem tudja kormányozni, rendben tartani, de azért az egyházat és államot a legnagyobb könnyűséggel kormányozza, szervezi a — sörös vagy boros kancsó mellett. De azért merészelje csak valamely lap ezt olvasóinak oly formán oda mondani, miszerént kétségtelenül láthassák, hogy ő rájuk céloz! Mondja nekik valaki, hogy legyenek ott-honosak és ne korcsmásak, takarékosak, ne pazarlók, kevéssel megelégedők, ne nagyra látók, munkások, ne csavargók, istenfélők és ne istentelenek! Tartsa eléjük gyarlóságaik és hibáik tükrét, ha kinek bátorsága van! Igen ám! csak hogy a korcsmáros, meg a cigány nem igen buzgólkodik a részegség és a tánc ellen. E nép valójában sokszorosan beteg, és az állam ereje nem elég annak meggyógyítására. — Vagy talán új alkotmány-nal? De meggyógyul-e a beteg, ha új dolmányt, vagy, ha tetszik, mentsikoffot adnak rá? Legfőlebb meghül a ruhacsere alkalmával és állapotját még rosszabbá teszi.

A társadalom beteg, azt kellene meggyógyítani. De a hírlapok még betegébbé teszik. Épen mivel az előfitésre vannak utalva, közönségöknek minden gyöngéjét dédelgetik, szenvedélyeit izgatják, napról napra merészebben lármázzák föl, s napról napra új tápot nyujtanak azoknak. Ezt nevezik a nép politikai nevelésének, a nép művelésének, nemesítésének, fölvilágosításának. Utánunk a világ vége.

Ma még az önmérséklet és derékség nagy százdainak erkölcsi hagyományából élösködünk; utánunk mi jön, majd meglássuk!

Oly században, melyben az ópiumkereskedés oly üzletté lehetett, mely meg nem gyaláz, oly században még az erkölcsi mérgezés is szabadalmat nyerhet. Minden emberi törekvés legfőbb célja a lehető legnagyobb osztalék. — Az érdek adja az irányt, melyet követnünk kell.

Az emberek fáradhatatlanul olvasnak, és semmi kivetni valót sem találhatnak ujságukban. Keserves látvány oly ember, akit rászédnek, és sem fejébe verni, sem fejéből kiverni nem lehet semmit; mivel magát végtelen bölcsnek tartja.

Annyi az igaz ez elkoptatott szólamban: a nép egészséges érzéssel bír, hogy a rosz lapoknak kevés előfizetője folytatná az előfizetést, ha hírlapjaik elvetemültségéről meggyőződhetnének. A rosz, mint rosz csak a sátánnak kell. De a hírlapok gondoskodnak arról, hogy a tömeg semmit se vegyen észre: oly ügyesen keverik össze a hazugságot az igazsággal, hogy egy közönséges ínyű ember a hazugságot épenséggel ki nem érzi.

Az az utasítás, vagy mint Lukas nevezi, — recept, melyet Zwingli irt Klob Ferencnek Bernbe, midőn ez azt kérdezte tőle, miképen lehet a hitujítással legjobban boldogulni, még ma is érvényes és számtalanszor ismétlődik, vagy jobban mondva ismételtetik. Zwingli így irt 300 év előtt:

„Kedves Ferencem! Csak lassan kell haladni, ne nagyon szigoruan; és előbb csak egy savanyú körtét vess a medvének az édes közé, azután kettőt vagy hármat; és mikor elkezdi magában rágódni, akkor mindig többet, többet vess eléje — savanyut és édeset vegyesen. — Utóljára öntsd ki az egész zsákot, — édeset, savanyut, puhát és keményet, így mind fölfalja, és többé nem hagyja magát arról sem elüzni, sem elverni. Kelt Zürichben 1527. György nap után való hétfőn. Krisztusban szolgája, Zwingli Huldrich.“

Tapasztalatlan embernek, ki előtt a sajtó rugói és személyei ismeretlenek, korán sincs az az éles látása, hogy az ő törekvésök célját megérthetné. A napi sajtóval együtt kiabál a föltétlen iparszabadságért, míg köldüssá nem lesz; együtt kiabál a közös, vagy jobban mondva, vallástalan iskoláért, az egyház és iskola elválasztásáért, míg egy szép reggel borzalommal nem tapasztalja saját gyermekein, hogy azok az Isten negyedik parancsát valami balga regének vagy, egy tudós tanárral szólva, mythosnak nyilváníják; és míg

annak minden következményeit saját családjában végig nem izleli; a tárca-regényeket életbölcse ség forrásául és kellemes társalgási adományul tartja leányai számára, míg valami gyalázat fiai vagy leányairészéről arra a gondolatra nem hozza, hogy az elvekből cselekvények, a tanulmányból tettek keletkeznek.

Az emberek nagyobb része felmordulna, ha látná, hogy valaki egy órát a földre vet és rá gázol; vagy mint a rátótiak, agyonver; hogy a társadalomban majd egy, majd más csavart kezdenek ingatni, majd az erkölcsiségnek egy kerekét, majd a jognak egy-egy fogát törrik ki, míg az egész szekér darabokra nem omlik: azt türelmesen nézik, sőt talán még dicsérik is a hirlapíró gondosságát, figyelmét, hogy az órát pártfogásába veszi, míg annak teljes szétrombolása magokon kívül ragadja. De annak már nem a hirlapok az okai és nem a tapasztalatlan olvasók, hanem egyház és állam.

De hogyan is okolhatná valaki a legrosszabb sajtót is, mikor, ha valahol baj van, az út legnagyobb zajt mint a gyújtogató, vagy a vásári tolvaj legjobban kiabálja, hogy fogjátok meg, hogy a zavarban annál könnyebben menekülhessen. Csak imént olvashattunk egy ily kezdetű cikket: „Hogy a corruptio — ezt nem merik sem magyarul, sem németül kiírni, hogy a közönség nagy része meg ne értse, — hogy, mondom, a romlottság, az erkölcstelenség mennyire bele ette magát társadalmunk testébe, kiáltólag igazolja a következő eset:“ itt aztán elbeszéli ékesen, hogy Borsod megye tanfelügyelője, talán épen királyi tanácsosa, oly kölcsönt vett föl, melyhez a második szerződő fél nem adta egyezését, s melyről ő nagysága sem adott semmiféle elismervényt, úgy hogy ha váratlanul a mennyei számvevő szék elé szólíttatik, a földi számadással adós marad; aztán áldhatták volna emlékezetét a szegény tanítók, tanulók, községek, kiket a tudtok kívül kölcsönzött pár ezer frt. különféle címen illetett; szerencse, hogy a földi számvevőség idején közbe lépett, de azt már nem merném mondani, hogy az szerencse-e, miszerént a közbe lépő hatóság a kölcsönt sehogy sem ismerte el kölcsön-

baljelentéseig? És mily alakban kapja most a hirlap-töltelék! Erre nézve Wuttke pompás esetet beszél: A lipcsei „Komet“ kiadója Herloszsohn cseh ember volt, a leg szeretetre méltóbb és legjobb szívű ember, akit vala ismertem u. m. Nem egyszer társalogtam vele, annál inkább meg voltam lepve, midőn egyszer 1840. vagy 41. évben lapjában egy gyalázó közleményt találtam egy munkámról és személyemről. A legközelebbi találkozásakor haragosan mégtámadom; ő nagyon elbámulva és zavartan tekint rám jó akaró szemével! — Herloszsohn nem tudta mi áll lapjában! Ekkor tudtam meg, hogy neki az a szokása volt, hogy mikor közleményeket kapott, a nélkül, hogy azokat rendesen átolvasta volna, futólagos bepillantás után egy nagy zsebbe dugta. Mikor aztán a szedő gyermek ment, és kéziratot kért, bele nyult a nagy zsebbe, és átadta neki, ami éppen a kezébe akadt. Az elrendezésről a nyomda vezetője gondoskodott.

Elhítteti a t. közönség, hogy a mi lapjaink is legnagyobb részt hasonló módon készülnek. Legfőlebb, hogy ma nem nagy zsebből, hanem asztalfiókból, kosárból vagy egy-egy irodalmár zavart agyából kerülnek ki a cikkek. Micsoda különbség van tehát a régi szemfényvesztők és a mai hirlapok közönsége közt? — Amazok nem hitték, amit a szegény ördögök nekik fecsegték, a hirlapolvasók meg hiszik a hűhót, amit nyomtatásban olvasnak. Azért butulnak is napról napra jobban és természetes eszközök mind inkább fogyó-félben van. Nincs a világon semmi korlátoltabb és izetlenebb, mint egy fölvilágosodott ujságolvasó szótára!

Eltekintve a hirlapok tárgyilagos tartalmától és nyelvbeli előadásától, már magának a hirlapok berendezésének kártékonyan kell a szellemre hatnia. A sok külön nemű tudósítás, újdonság minden pillanatban megosztják szellemünket, félbe szakítják gondolatmenetünket, igazi érdekeltséget nem kelthetnek, inkább eltompítanak. Igazi zagyvalék. Azért nem ritkaság, hogy olyanok, kik naponkint egy kazal ujságot föllegelnek, legkevésbé értik meg korukat és ujságaikat. Hát még

az egy újságú ember! Az ám rettenetes bölcs, kivált ha oly hírlapot olvas, melynek elve nem az igazság, hanem a kormányra jutás, vagy azon maradás, minő most világszerte a lapok legnagyobb része.

A vendéglőkbe, korcsmákba stb. rendesen a legroszabb hírlapok járnak. Talán azon atyafiságnál fogva, mely a szeszes italok és az újságok között főnáll, t. i. — mind kettő részegít. Az azonban még mindig kérdés marad, vajjon az emberek a bor-mámorban beszéltek-e több bolondot össze, vagy az újság-mámorban. Nézzünk körül a nyilvános helyeken! Ha a vendéglős egy jó lapot is rendel, mi nagy ritkaság, azonnal megindul a mozgalom; szidják, átkozzák, eltépik a lapot, elégetik, rá gázolnak, leköpködik, elmaradással fenyegetőznek, míg a vendéglős a béke kedvéért a lapot szép csendesen el nem távolítja. E jó emberek jól tudják mely lapok mellett lehet legjobban lerészegedni; tudják, hogy oly lapokat az emberek inkább pityókos mint józan állapotban vesznek magokhoz. Az újságok tették igazán a korcsmát a köznép udvarává. Ott kezdenek bölcseskedni a foltozó szabók és vargák, s örülnek, ha szabadelvűeknek tartják őket. — Hanem kimondhatatlan könnyű e korcsmapolitikusokat megugratni, ha az ember rá mutat tudományuk forrására, talán a legközelebb előttök fekvő újságra, vagy annak mellékletére, s egy kis más tudományt állít eléjük: akkor bizonyosan a legelső félmeszely lekortyantása után elpárolognak, vagy elhallgatnak, mint oly légkörben, mely az ő szárnyalásaiknak nem kedvező.

Mióta a hírlapok, Journálok, annyira elszaporodtak, még a csócselék fölkelései is sokkal ostobábbak, mint az előtt. Nem akarom azt az élcet említeni, mely szerint 1848. valamelyik német fővárosban azt kívánta a tömeg, hogy a kormány télen minden sétányon fűtessen be. Történeti dolgot beszélek el még pedig Párisból, hol a fölvilágosító Journalokban bizonyynyal nincs hiány. Ki tudja, a februári forradalomban mily nagy szerepet játszott Rothschild édes mandulája? Ilyen formán történt.

Mikor Rothschild látta a vihart, féltette a Wertheim kasszát, ha már volt akkor ilyen; és iparkodott a néppel „kis babást” játszani. Amerikában borzasztó mennyiségű gabonát vásároltatott össze, és azt eladta Párisban a piaci áron alul. De a sors nem engedte, hogy a rettegés a jótékonyság álcájában jelenjék meg. A „National” c. hirlap vádolta az első zsidó bárót, hogy a lisztet a nép verejtékével áztatta meg. Meg kell vallani, hogy az ily kenyér nem a legjobb izü lehet. De a nép elnyelte ez örült keveréket. Más lapok hangosabban s mind hangosabban kiáltották a népnek: „Vigyázzatok! Az a kenyér nem kenyér! Rothschild lisztje nem liszt! hanem korpa, gipsz, örlött üveg, arzenikum!” A nép kétkedni kezdett. — Végre egyik Journal fölvilágosította a népet, hogy a báró romlott lisztet hozatott, mely sokkal olcsóbb, s hogy némileg élvezhetőbbé tegye, é d e s m a n d u l á t kevertetett közéje. — A kedves nép persze nem tudta, hogy az édes mandula háromszor annyiba kerülne, mint a liszt. Mondja aztán valaki, hogy századunk nem fölvilágosodott!

Mind e szomorú adatok után ideje volna valami vigabbal is szolgálnom a t. olvasóknak.

1781. jun. 11-én József császár szabad sajtóval örvendeztette meg népeit; a sajtó azonban oly módon viselte magát, hogy e szabadságot két év múlva, 1873. marc. 3-án más vissza kellett vonni.

Akkoriban egy bizonyos matematikus a bécsi butaságot következőképen számította ki: az eredi bécsi butaság kezdetben nem nyomott többet mint 36 mázsát. Ehhez azonban más nemzetek fiai és lányai által jött 8 mázsa természetes okosság; továbbá saját fáradozásaik utján szereztek 4 mázsa felvilágosodást. E két utóbbi összeget levonván a föntebbi számból, maradt nekik tartaléknak 24 mázsa butaság. Ellenben a sajtó szabadság óta hozzá járult 247 mázsa új butaság. E szerint a bécsi butaság növekedett volna 235 mázsával.

Még cifrább képet nyújt ama sajtó szabadság tudományos vívmányairól Blumauer, kit Lukas hírhedett lángésznek, Ausztria Voltaire-jének mond, ki miután a

jezsuitáktól kicsapták, a piszkos költészetre és az egyház kigunyolására adta magát. — Ez következőleg ír egy helyen: „Akkoriban mindenről irtak, előrántották a legközelebbi tárgyat, föleresztették majd hosszú, majd rövid, majd sós, majd sótalán lével, aztán föltálalták az éhes közönségnek.“

Hogy mi mindenről irtak, még pedig tudományos vagy erkölcsös értekezéseket megítélhetni az efféle címekről: „A bécsi szobalányokról. A bécsi komornákról. A leányasszonyokról. A polgár leányokról. A bécsi kisasszonyokról. A főnemességről. Az orvosokról, sebészekről és gyógyszerészekről. A házi urakról. A bécsi kereskedőkről. A bécsi stutzerékről, ami annyit jelentett akkor, mint most dandy, előbb arszlán. Szabókról, pékekről, parókacsinálókrol, fodrászokrol, szóval mindenféle osztályról, foglalkozásról, lelkes és lelketlen tárgyról. De a legfontosabb tárgyat mégis a bécsi szobaleányok szolgáltatták; azokról valami 25 röpirat jelent meg, miből világosan kitetszik, mily jelentékeny tényezők azok a szobaleányok. E tárgy valami Rautenstrauch urnak és társainak igen jól jövedelmezett; mi épen elég volt arra, hogy azt mások is tanulmányozzák. Ez időtől fogva a napi gyártás szakadatlanul folyt úgy annyira, hogy Blumauer szerint 50—60 ilyen 10 kros röpiratra bizonyosan lehetett számítani havonkint! Csoda-e aztán, hogy az írói név oly sokat vesztett méltóságából, hogy ha még soká így tart vala, Ausztriában már már gúny névvé lett volna, és épen oly megbélyegző, mint a rómaiaknál a fur szó, ami annyit jelent, mint tolvaj.

Mit mondana Blumauer most — kérdi Lukas — ha a mai bécsi zsidó sajtót megérte volna; és hány mázsára lehetne tenni a mai bécsi butaságot a föntebbi számítás szerint!

Az eddig mondottak szerint tehát a modern sajtó feszült viszonyban áll az állammal, egyházzal, tudománnyal, társadalommal és az emberi józan észszel. Hatását mindenek szemeikkel látják; de azt hiszik, hogy

mak következménye, melyeknek közegei a hirlapok. — Olvassa csak valaki az u. n. szabadelvű lapok tudósításait az öngyilkosokról! Talál-e azokban csak egy roszaló, kárhóztató ítéletet? Sőt olvassa holmi nagy hazafiak öngyilkosságáról irt közleményeiket! Alig fog különbséget találni ezek között, és a feddhetlenül s természetesen elhunytakról adott tudósítások között. Smikor egy Székács mint igazi lelki atya nem tartóztathatta vissza roszalását egy ily szerencsétlen ravatalánál;

*hír az a pap
garantált.*

— s mikor egy kath. pap vonakodik az ilyet eltemetni: hogyan neki esnek az említett lapok kivétel nélkül! elnevezik vaskalaposnak, bigótnak, ultramontánnak s Isten tudja mi mindenféle ördögnek nem!

Sőt nem csak az öngyilkos, de még az oly furfangos rablógyilkos is, minő Francesconi volt, bő védelemre talál nem egy hirlapban. Emlékezzenek csak t. olvasóim ez esetre.

Egy este megjön a borzasztó tett hire, „Hajmeresztő gyilkosság! — Iszonyu vérbűn!“ — steff. cím alatt s hogy a hír annál iszonyúbb legyen, hozzá teszik, hogy Bécsben! és hogy még hajmeresztőbbnek tessenek, megtoldják még a csak kevés idővel előbb ugyanott történt hasonló vértettek fölmelegítésével.

Másnap ugyan annak részletes leírása, a hős életrajzával együtt. — Már ekkor nem hajmeresztő, nem borzasztó.

Harmad nap: a hős a vizsgáló bíró előtt. stb.

Negyed nap: a hős jólérzi magát börtönében, vagy gyöngélkedik, magába szállt, vagy makacsul viseli magát sat. amint a körülmények hozzák magokkal.

Utóbb megjelenik a hősnő, a gyilkos kedvese, karján kis csecsemővel — általános részvét.

Majd a boldogtalan anya jó, hozva egész életének összekapargatott filléreit, szám szerint 15 ezer lírát, melyeket kész a meggyilkolt családjának főtartására áldozni, ha fiának kegyelmet adnak . . . Habozás A pénzszag megüti a hirlapíró orrát: s gondolja magában: aki meghalt, már föl nem támad, az élőknek pedig csakugyan jobban esik a 15 ezer lira, mint egy újabb ember-áldozat. És az egész környék azon reménynek ad

kifejezést, hogy a fölségi kegyelem közelebb van mint hinnék; már az olasz kormány is közbe vetette magát stb. stb. Így megy végetlenül, mindaddig, míg ő felsége megsokalván már fővárosának rémeseményeit, az igazságszolgáltatásnak szabad kezét nem ad. Akkor aztán még egy utolsó cikk a kivégeztetés ünnepélyéről és Francesconi, és kedvese és anyja és a megölt levélhordó feledve van. Csak a kivégzés napján történik aztán némely gyöngye idegzetű hölgynek változása, miszerént az nap nem képes eledelet venni magába; mert az újságok tárgyalásai után az ő regényes képzelme már úgy oldotta meg a csomót, hogy Francesconi kegyelmet kap, néhány évre bezáratik, addig kedvese hiven ápolja, vigasztalja, majd teljes bűnbocsánattal szabadon eresztik, és a kiszenvedt mártir és a hiven tűrő nő ismét egyesülnek. De azt kevés ember gondolja, hogy, ha véletlenül a gyilkos kegyelmet kap, az a sok apró cseprő journal mind beadta volna számláját a boldogtalan anyának, mint beadják azon nagy férfiaknak és hölgyeknek, kiknek jól talált arcképeivel meglepik a világot . . .

Hogy mily kevés tisztelettel viseltetnek az irodalmárok a t. c. közönség iránt, arról fényes tanuságot tehet egy nagyon elterjedt, nálunk is ismert német lap melynek címe: „Kladderadatsch.“ Ennek a története röviden a következő: Egy berlini irodalmárkör élclapot akart alapítani. A kör összeütnécskozik, s jutalmat tűz ki a legjobb, legvonzóbb címre . . . Gondolkodnak . . . „Megvan! kiált föl egyikök nagyot csettentve ujjával! . . . „Megvan . . . Kladderadatsch!“ — A cím tetszik, elfogadtatik, a jutalom oda íteltetik. . . És mit gondol a t. közönség, mit jelent e furcsa név? . . . Hát ez egy lipcsei rosz hírű nő neve . . . Ilyen cégek alatt árulják sokszor a közvélemény gyárosai portékájokat. Egy müncheni élclap neve „die Hölle,“ egy harmadiké „Der Satan“; mit magyarul is megkísérlettek Lidérc cím alatt. — Ha így folytatjuk, akkor az emberi társadalom a pokol társadalmi szervezetét hová hamarabb előlegezni fogja.

IX.

Általános elbutulás a napi sajtó által.

Alig van valamely szó a népek szótárában, melyet többször hallanánk hangoztatni a napi sajtóban, mint a fölvilágosodást, haladást!

E haladással azonban olyan formán vagyunk, mint az oly asszonyokkal, akiket nagyon sokszor és sok helyen emlegetnek; — nem sokat érnek. És valóban maga a természet is nyakas ellensége lehet e haladásnak; mert az emberiséget nemzedékről nemzedékre jobban cserben hagyja. Nem csak a férfiúi nagyság száll évről évre alább, miről a katona-sorozó bizottságok, kaszárnyák tanuskodnak, hanem az emberi élet közép évszáma is mind inkább kisebbedik, az erők fogynak, az öt érzék tompul és a szellemi tehetségek durvulnak.

Nagy és súlyos vádak, de bebizonyíthatók!

Lássuk előbb a látást. — Erre nézve ha semmi egyébre nem utalnék, mint a sok szemüveges tanárra? nem! szemüveges tanuló fiukra és leányákra, kiket már a legalsó osztályokban láthatunk, kikkel uton utfélen találkozhatunk: ha, mondom, semmi egyébre sem utalnék, bebizonyítva láthatja az olvasó, hogy korunk szemei gyengülnek; ma holnap már katonáink között is szemüveget kell kiosztani a bakancs mellé. Aki csak oly kort ért, mint én, emlékezzék vissza, így volt-e ez gyermek korában, és mióta kezd így lenni?

Az emberi szem történetét a festő-művészet tárja elénk; mert a festményeken láthatjuk, miképen tükröződött vissza a természet az előbbi nemzedékek szemhártyáján. Itt mutatkozik aztán, hogy azok sokkal élesebb szemmel nézték a természetet. A régi mesterek messzelátó szemmel festettek, az újabbak rövid látóval főstének; azért szerettek azok kidomborodó tájakat, ezek kedélyképeket (Stimmungsbilder) festeni. A régi olasz művészek fáin a levelek megszámlálvák, az újabbak valami egybe folyó fa-alakot fogadtak el. Van Eyc k tájképei úgy festvék, mintha a művész a távol tágyakat messze látón, a közel valókat pedig nagyító

üveges szemekkel nézte volna. Breughel is úgy festett, mintha sas szemekkel nézte volna tárgyait. Sokszor és sokan tették azt a megjegyzést, hogy a régi góth egyházak diszítményei még a legnagyobb magasságban is oly finomul és tisztán kisímták; és azt gondolták, hogy ezt a régi mesterek az Isten dicsőségére tették, mert emberi szemre nézve oly nagy magasságban fölszemes volt. De nem úgy van. A régi lovagoknak és mesterembereknek, még nem voltak iparosok, sokkal élesebb szemek voltak, mint nekünk.

Ami a hallást illeti, az is hanyatlásnak indult.

Ezt legjobb lesz számokban kimutatni; minthogy mai napság ugyanis csak azt hiszik az emberek, ami számokkal bebizonyítható.

Képzeljünk magunknak egy fölhangolt (stimmelt) hegedűt, melyen, mint tudva van, négy húr szokott lenni legalább rendes állapotban, kivételesen a cigány eljátszik hármon is. — Mennél magasabbra hangoljuk, azaz: mennél jobban kifeszítjük a húrokat: annál több rezgést (schwingung) számlálhatunk, ha a vonót végig rántjuk rajtok. Már most nézzük a számokat: — az úgynevezett nagy C. rezgését 1739. Euler 118-ra tette egy másod perc alatt; Marburg — 1776. ugyanazon hang rezgését már 125-re teszi. Chaldni 1802-ben 128-ra, húsz évvel későbbben meg épen 136—138-ra; s azóta bizonyosan ismét jelentékenyen emelkedhetett. — Mit bizonyítanak e számok? Azt, hogy fülünk, azaz: hallásunk tompul, hogy bennünket csak mennél fülhasítóbb hangok hoznak izgalomba. Azon magas hangokat, melyekben mai napság hangszereink mozognak, 100 év előtt még emberi fül ki nem állotta volna. Ma már azon pontra jutottunk, mely ellen nem csak az emberi torok, hanem maga a hangszerek természete is tiltakozni kénytelen. Wagner Rikárd Tristán c. dalművében Carolsfeldi Schnorr énekes a szó szoros értelmében agyon énekelte magát. Ennyire eltompult hallásunk!

Izlésünk és szaglásunk hanyatlását szintén nem lenne nehéz egy jó szakácskönyv vezetése mellett bebizonyítanunk. De sietnünk kell tulajdonképeni tárgyunkra

t. i. azon általános elbutulás bebizonyítására, melyet főleg a napi sajtónak lehet tulajdonítani; mert érzékeink eltompításában a sajtónak utóljára is közvetlen része nincs, jóllehet bizonyos közvetett részesség vádja alól nem lehetne fölmenteni. A zenei hangolás ugyanis szintén csak azon mértékben emelkedett, amennyiben az emberiség szenvedélyesebbé, mozgalmasabbá, izgatottabbá lön úgy a magán, mint a nyilvános életben; erre pedig a sajtónak tagadhatatlanul nagy befolyása volt. A sajtó fölhangolja az embereket, és az emberek fölhangolják hangszereiket, ha mindjárt minden hegedű hurja, minden énekes torka és minden kormány megszakad is belé.

Azonban szellemi tehetségünk is láthatólag durvul és tompul. E hanyatlás már egyenesen a sajtó rovására esik, mit saját termékeiből részletesen bebizonyíthatunk.

Vessünk csak egy rövid pillantást a német hirlapirodalom történelmére, melylyel a miénk is elválaszthatatlan kapcsolatban áll, nem csak azért; mert a német hirlapok nálunk is jelentékeny keletnek örvendettek és örvendenek máig is: hanem főképen azért, mert a mi hirlapirodalmunk is lépésről lépésre a német példányok után fejlődött. 1815— és 1830. között az úgy nevezett mulattató lapok divatoztak, melyeknek tartalmát mindenféle hasznos ismeretek és költemények tették. Fő céljuk a mulattatás, szórakoztatás volt és e céljokat elérték, oly romlatlan volt még akkor az izlés. Mellékesen oktatást, általános műveltséget, az izlés nemesítését terjeszték ama lapok. A tudományos darabok kicsinyek és megemészthetők voltak, minden bódító mellékletek nélkül.

Kiütött az 1830-i juliusi forradalom, mely Franciaországban földrengést, Németországban, valamint nálunk is némi légrázkodást okozott. A fiatal Németország a napi sajtóra vetette magát, új hangokat kezdett pengetni és a szép művészet csillaga lassankint le-tűnt. A mulattató sajtó mezején politikai lábnyomok mutatkoztak, melyek még csak gyermek lábnyomok

ugyan, de a mai világban a gyermekek már nagyon gyorsan érnek. Mindenről csipősen irtak, mélyebb benyomást nem céloztak, hanem csak futólagos, mulékony ingert iparkodtak kelteni. Sokat fecsegték, de finomul és szellemesen! az emberek fűtték, fodrozták és kendőzték magokat és irányukat; általános csapongás és alakoskodás! Mindezek ugyan még az ifjúság ismertető jelei, de a politikai és társadalmi rend gyakori pajkos megrázása jellemzi már e kamasz éveket. Essayket, tanulmányokat irnak, mint fölbiggyesztett ajakkal szokták mondani, mert hiszen már nem gyermekek. A lapok valódi füszerét e korban már pletyka, asszonyi mende monda, színházi cselszövények közlése, a színpalak botrányai és egyes írók és egész irodalmi cimboraságok tollharcai tették. A első ifjúság ártatlansága és elfogulatlansága oda lett! Az izlésben átalakulás történt, de az nem lett sem nemesebb, sem finomabb!

Ez időszakban merült föl a németeknél két új fajta a napi sajtó termékeinek, t. i. az élclapok és képes ujságok, hasonló magyar lapok nem léteben a mi művelt rendünk szükségletét is azok elégitették ki. Az élcet a magyar születésű és nálunk is eléggé ismert Saphir képviselte, kinek, mint zsidónak, alkalmá volt a szójátékra való hajlamát a talmud iskolában kiművelnie. Annak „Humorist“ c. lapja a nevetést és nevettetést tűzte ki célul, és amint neve mutatja, az irónia és metsző gúny nála még nem találtak művelésre. Tréfa, hóbort, furfang s itt-ott nevetségessé tétel minden napi volt és erre számított Saphir gondolatjainak kötéltañcaival. Az egészen a déli német őszinteség és kedélyesség ömlik el. — Nálunk még ez időben senki sem gondolt élclapra; még a komoly, tudományos tartalmú folyóiratok is csak tengődtek; ellenben Saphir lapja, amint mondom, épen oly ismert volt nálunk, talán a németeknél sem jobban.

A képes lapok divata 1838-ban jött Angolországból s csak hamar lételt adott holmi Spiegel- Pfennig és Heller-Magazine című heti lapoknak, melyek sok családban még máig is kézen forognak. Név szerént

ezek már a magyarba is átvándoroltak s lett belőlök Füllértár, Garasostár-, de csak képek nélkül. A képes lapok nálunk csak az 1848-ik éven innen keletkeztek, ami előbb volt, mindössze a divatképeké szorított.

Az 1848-ki év az egész mulattató irodalmat elsöpörte. Az átmenet nem történt hirtelen, a politika mámort csak lassankint szitták magokba az emberek.

Az 1848-ik évtől fogva új korszaka kezdődött az egész napi sajtónak. A lapok száma nem csak borzasztó módon megsaporodott, hanem tartalmok is teljesen megváltozott. Mindenki ismeri napi sajtónkat; föllépésről naponként beszélünk, tartalmát naponként élvezük. A mulattató irodalom ismét felburjánzott és minden egyéb burjánt, gyomot elnyomott. De éppen ez a legcsattanósabb bizonyítéka is a rohamos elvadulásnak, a jelenkor izlésének és a jelen műveltségnek! A hírlap-tárcák és kölcsön könyvtárak regényei, e kiváló táplálékai a mai olvasó közönségnek majdnem csupa vérből és csemegéből, bűnből és förtelmességből állanak. A pástétom különféle vegyületben és különféle alakban készül, de ugyanazon elemekből. Ujat már alig találunk! A szerkesztés ezen kívül oly gyámoltalan, oly tisztátlan, hogy csodálkozni kell azon, miképen emésztheti azt meg az emberek gyomra. Fő dolog az érzécsiklandás, az oktató elem elmaradhat: az emberiség legfőbb, legszentebb érdekeinek is a lehető legmulatóságosabb olvasmányban kell tárgyaltatni, mert mindeknek csak bonbout, cukorkát kívánnak.

A tárcáiról a legjelentéktelenebb napi eseményből egy-egy novellát farag; egy-egy országos személyiséget valami újjáboliszopott élccel, adomával tesz halhatatlanná, melyről természetesen a nevezett személyiség kedvéért nagylelkűen lemond; vagy valamely szalonban szárnyra kelt szójátékot hoz forgalomba tíz hasábu fecsegésben.

A szójátéknak, a mai szellem e betegségének, mindenütt nagy kelete van. Ez teszi lehetővé a közvetett támadásokat, szellemi cselfogásokat, célzásokat, kétértelműségeket, melyeknek félig burkolt bájai oly csábí-

tólag hatnak. E szójáték mintegy illata a finom irány-
nak. E mellett oly vidáman vigyorognak e tárca-manók,
e gúnyos kis ördögök, melyek valamennyi szép Melinda
öltözőjében, az egész és fél világ termeiben és minden
színházi ruhatárban otthonosak. A politikát csak úgy
érintik, mint az indus rege pillangói a gyémánt bér-
ceket. Persze, hogy e politikai lepkék mindenütt lerak-
ják tojásaikat, melyekből utóbb hernyók keínek ki, de
ugyan mely civilizált ember nem gyönyörködne e
tarka pillangókban?

Történik valahol leány-, vagy menyecskeszökés,
vagy szöktetés, feltűnő családi botrány vagy párбай:
akkor áll csak jó rendben a tárca-író szénája! Irályán
az az élénkség, az a kecs ömlik el, mely történetkét
történetkéhez, élcet élchez oly ügyesen fűz, miszerént
soha sem tudja, nem is képzei az ember, hol fog ki-
kötni, ha egyszer a kikötőből kievezett. Ez természet-
esen csak az előkelő világ sajtójára vonatkozik; az em-
beriség közép és alsó emeletein elv és cél ugyanaz, de
az alak más.

Ezek volnának a cukorkák, melyekről föntebb
mondám, hogy korunk mulattató irodalmának egyik
alkatrészét teszik. De hol van a vér, mely a másik al-
katrészét teszi. — Ki nem hallotta volna Pitaval, vagy
Temme hírért, kik egy egészen új irodalommal örven-
deztették meg az aluszékony világot, s mely irodalom
már magyar fordítót is talált: „Nevezetes bűnesetek“
stb. cím alatt. Egyes esetek címei pedig következő csá-
bitó hangon kínálkoznak: „Az elevenen eltemetett
gyermek“. „A leánygyilkos“. „A frauenburgi püspök-
gyilkolás“. „A vér-izzadó nő“. „A rablógyilkos tiszték“.
„Egy hóhér a bírói széken“ stb. stb.

Erre azt mondja valaki, hogy nem lehet egyesek
kufárkodásaért az egész közönség izlését felelőssé tenni.
De mikor a legbotrányosabb könyv is több kiadást ér,
míg a lagremekebb komoly munka nem csak kiadót,
de eladót sem talál! Mit bizonyít ez? Hogy a magunk
köréből hozzak föl példát; Toldy Istvánnak a jezsui-
tákról irt, — hazugsággal és ferdítéssel teljes könyvét

második kiadásban adta már ki valamelyik élelmes könyvkiadónk; de Tomcsányi János mély tudományu és történelmi adatokkal támogatott cáfolatát, a kiadók ki nem adták, a hirlapok még tudomásul sem vették, nem hogy ajánlották volna; pedig bizony bizony bár mely modern regénynél érdekesebb és tanulságos könyv, melyet az ember nem győz olvasni, mint akár mely jeles regényt, melyben az igazság a gázságot izzé porrá törí. E munka címe: „Mit szól a történelem Toldy Pista Jezsuitáival szemben? Azt azonban nem merném mondani, hogy e könyvet pesti könyvárusnál fölitalálhatná a t. közönség, hacsak a belvárosi plébánia-templom áruccsarnokában szerénykedő „Ürge László, az előtt Sartory-féle kereskedésben“ nem. A többi könyvárus nem meri magát compromittálni az igazsággal; de a botrányirodalommal nem compromittálja. — Ez műszó, melyet nagyobb érthetőség kedvéért nem akartam magyarul mondani. — Én mind két könyvet olvastam, előbb Toldy Istvánét kétszer, háromszor, kisebb nagyobb időközben, s mindannyiszor újabb és újabb megjegyzésekkel láttam el a könyv széleit, pedig én a jezsuitákról egyebet alig tudtam, mint hogy I. nincs az a pokolbeli ördög, melyet feketébbnek festenének, mint a jezsuitákat. II. hogy a magyar irodalomnak a 16. századtól kezdve az újabb korig a legkiválóbb hősei, itt-ott korszakot alkotó hősei, jezsuiták voltak; III. hogy Toldy Ferenc, Toldy István atyja, azt írja egy helyt a jezsuitákról, hogy eltöröltetésök a magyar irodalomra nézve valóságos csapás volt; végre azt tudtam rólok, hogy igen pompás tankönyveket irtak, melyeket némely szakban, pl. az ó klasszikus írók magyarázatában sem a német, sem a magyar, sem a világnak semmiféle újabbkori tudósa — óriás tudósa, sem eddig fölül nem mult, sem ezután fölül nem fog mulni. Tomcsányi János könyve után bővebben megismerkedtem velök, és tisztelettel hajlom meg mint oly emberek előtt, kik annyi csuvság, annyi rágalom, annyi gúny mellett, amennyit világszerte ellenök szórnak, nem csak hogy meg nem fogytak, meg nem lazultak, meg nem szöktek,

hanem szilárdabban állnak mint bármely egyházi rend. És miért? Talán azért, hogy az afrikai vadaknak pecsenyéül szolgáljanak, midőn köztök az evangéliomot hirdetik? Talán azért az igénytelen csuháért, mely testöket fűdi? talán azért az irigylett élelemért, melynél egyszerűbbet semmiféle szerzetes rendnél nem találunk? talán azért a szűk négy falért, melyek között könyvei alig férnek el? — Egyebe nincs a jezsuitának.

Egy hiteles író, ki elég szabadelvű hirben áll Németországban, következőleg ír: „Mai napság csak a kellő mennyiségű olvasmányról kell gondoskodni; különben tudva van, hogy a műveletlenek izlését könnyű kielégíteni, mihelyt elég tarkán és nyersen irnak . . . mint a nagy kelendőségű kis lapok, melyek műveltségünknek inkább hanyatlására, mint emelkedésére mutatnak. A legujabb időben leginkább kedvesek a borzalmas gyilkossági esetek, melyek az éretlen olvasók képzelmet nem csak alapjában megrontják, hanem komoly aggodalmakra is szolgáltatnak okot. Mennél borzalmasabb, annál kedvesebb. A korcs szellemi életnek, lázító vadságnak, örült genoszságnak eme felpiperézett képei, melyeknek undort kellene kelteniök, mámorba ejtik az olvasót, kinek a rémséges és utálatos képekkel tömött érzéke eltompul minden szép és nemes iránt és fogékonyabbá válik a rosza. L. Wuttke.

A régieknek is megvolt ugyan Pitavaljok, de össze kell azokat hasonlítani a mostaniakkal! Most fölcicomázzák a gyilkosságot úgy, hogy utóbb köszönetet kell szavaznunk a gaz embereknek, hogy oly pikáns olvasmányra anyagot szolgáltatnak. A köznépnak saját Pitavalt nyújtanak a lapok, de az is elég piszkos és vérengző; értem az esküdtszékek és törvényszékek tárgyalásainak részletes leírásait, melyek et, ha elég botrányosak, már nálunk is kimerítően közölnek. Így aztán minden országnak megvannak híres zsványai, rablógyilkos hősei, kiket a nép tömeg is jobban ismer, mint assisi sz. Ferencet, aki pedig elég nagy demokrata volt. Sőt még jó irányu lapok is minden lelki fordulás nélkül adják az ily tárgyalásokat, mert hiszen vonzóak. De

a botrány iszonyú és a romlottság nem kevesebbé? Mert hiszen irva van, hogy a példa vonz. Sok gonoszságot, bűnt nem követnének el az emberek, ha azokról tudomást nem szereznének. S maradhat-e valami bűn titokban a mostani sajtó-viszonyok mellett. A folytonos látás, olvasás által utóbb a bűnt is megszokja az ember. Ehhez járul még a szinte étvágycsináló előadás! Schiller még azt kívánta, hogy a költő festheti ugyan a bűnt, a gyönyört, de fesse hozzá az ördögöt is; de az ördög ma már épen úgy elvesztette népszerűségét, mint az Isten.

Berlinben az efféle törvényszéki tárgyalásoknak saját lapjaik vannak, azért aztán az európai népsöpredék törzsét is Berlinben lehet találni; s mondják, hogy a nevezett lapok 34 ezer előfizetőjének mintegy felezsebmetsző, tolvaj, és utcai csavargó nő személy. Ez a különbség a keresztény és a mai divatos műveltség között! Amaz a zárdában, ez a fegyházban végződik. De az erkölcsi elvadulást és a bűnök elhatalmasodását mégis igen kevesen írják a hirlapok rovására; noha azok minden családnál szanaszét hevernek, s az egyszerű gyermekként addig addig kiabálják a farkast, míg végre itt is, ott is megjelenik. Már a gyermekek is szinte kapdosnak az ujság után, és talán valami szép verset keresnek ott? Távol legyen! A városi pletykák, öngyilkosságok, rablógyilkosságok, póstarablások, sikasztások, családi és egyéb botrányok, melyekhez a nyilvánosságnak semmi köze, steff. épületes dolgok érdeklik őket? Tehát bűnök, melyekről a romlatlan ifjúságnak még hallani sem volna szabad. Addig ártatlan az ember, míg a bűnt még nevérol sem ismeri. Ma pedig a hirlapok ugyan csak bőven adnak oktatást cifrábnál cifrább bűnökből. Csoda-e aztán, hogy a példák vonzanak, a bűn-esetek napról napra szaporodnak?

Igen tanulságos megfigyelní azt is, mivé nőtték ki magokat a képes és élclapok. A képek ugyan sokkal finomabbak, de annál durvább az izlés; ma már nem győznek elég pikáns képet felhajhászni. A képes lapok múzsa csupasz nyakkal, kivágott mellel, föllebentett

szoknyában, vagy éppen egy ingben jelenik meg s a régi kilenc mûzsa közt úgy tűnik föl, mint veréb a kanári madarak között.

Az élclapok rövid idő alatt lényegesen átalakultak. A humort, mely a szeretet és gúny vegyületéből származik, és az élcet keserű gúny, csufolódás, megszólás, rágalmazás váltotta föl. Legnagyobb részök szemtelenségben és neveltlenségben tűnik ki. Amely német élclap nálunk közhelyeken látható, alig érdemes egy is, hogy művelt ember kezébe vegye, mint pl. a leginkább elterjedt Kikeriki, Stix, Bombe, steff. A magyar élclapok, mióta a parlamentáris élet beütött, kivétel nélkül pártkülönnyökké lettek, mint bár mely politikai lap, azzal a különbséggel, hogy fő feladatuknak tartották minden más véleményű képviselőt, minisztert, tudóst, tanárt lepiszkolni, vagy, mint ők tréfásan mondják, lerántani; a magok embereit pedig még élcelve is magasztalni, felfujni, hogy miniszterségre való egyéniség nőjön ki belőlök. Sótartóik kiürült, az élc elfogyott, a humor epével vegyült; a só hiányát salétrommal pótolják, mely pedig, mint tudva van, igen gyanús helyeken szokott virágozni. De éppen ez a salétrom okozza, hogy a társadalmi rend épületének falai korhadni kezdenek. E lapok hatása a legrombolóbb, ezek fölemésztik a nép erkölcsi komolyságának és kegyeletének utolsó maradványát. A ledérség, léhaság ragályossá válik, semmi sem szent már; egy élc, és világ és Isten és minden nevetség tárgyává van téve. Sőt még az erkölcsi megújulás lehetőségét is meghiúsítják, mert éppen a jellem életnedvét ölik el. Oly ember, ki mindenén nevet, még ha atyja haldoklik, atyja háza ég is, igazi söpredék. Ez élclapok odúiban rejlenek aztán a legelvetemedettebb irodalmárok, kik mindenkit, aki előttök elhalad, sárral dobálnak.

De mi lenne a hirlapokból, ha a botrányt kizárnák hasábjairól? De mi lesz a népből, ha a szemérmelenség még tovább harapózik? Vigyázzunk rá: nem sokára kiugrik a regényből és a társaság közé keveredik! Sajtó-viszonyainknál fogva másképen nem

is lehet. Még a családi és magány élet szentélyét, sőt még a paradicsom fügefalevelét sem tiszteli már. A ballet, Café chantant és à la Mabilie hősnői a hírlapok útján minden magány házbán vendégszerepeket adnak. Csoda-e aztán, ha az erkölcsi öntudat megbolondul? Amit a színházak a színpad homályában és a színpalak árnyában üznek, azt a sajtó másnap fényes nappal mutatja be a közönségnek. Semmi sem akadályozza, ha valaki valamely Journal lapjain le akar vetkezni. Beláthatja-e a t. közönség, hogy a sajtó társadalmi pusztításai a legborzasztóbbak? Mivé kell oly népnek lennie, mely ilyen levegőt szí.

A jelen színházi viszonyok sokkal pikánsabbak, semhoggy magokhoz ne édesgetnének, mint ősszel valami jól termett szőlő. Minden modern drámának, regénynek magva tulajdonképen ez: A nemi ösztön, melyet közönségesen szerelemnek neveznek, akadályokba ütközik; s hogy célját érje, minden isteni és emberi rendet hősieken felforgat. E mellett megható szenvvel (pathos) mutatja ki, mily vakmerőség ez isteni és emberi rendtől, hogy átalában létezni bátorodik! Tanulságos, mit e részben Mirecourt Dumas papának szemére hányt. Szóról szóra rá illik a mi mulattató irodalmunkra is, amennyiben alig van valamire való külföldi termék, melyet a felburjánzott, úgy nevezett szépirodalmi lapok azon melegeben rossz fordításban adni nem sietnének. A német irodalom ezen kívül maga is roppant mennyiségű eredetit termel. Mirecourt szavai következők: Ön megölte az irodalmat! Ön meggyilkolta, midőn a rossz izlés élesztőjét, az elvetemültség alapelveit a tömegbe vetette. Ön az ifju nemzedék szeme láttára fosztja meg az erényt dicsfénytől, és elűzi a szemérmet, mint valami utcai ringyót. Önnél a kicsapongás — jó leány, és a bűn több részvétet kelt, mint megvetést. Röviden, ön terjeszti azt a kórságos irodalmat, mely a szenvedélyeket föl izgatja, a vért felkorbácsolja és a fásult emberek szerveit újból izgalomba hozza. Önnek és ön irodalmi szakácsainak tulajdonítható, hogy a közönség minden egészséges szellemi tápot megvet. — Ami hamis, az

csalogatja, ami képtelenség, az magán kívül ragadja, fölveti magát ön háta mögé a szeszély hóbortos lovára. Kisérelje meg valaki a józan emberi ész útjára visszavezetni! akkor haragra gyulva rúg, vág. A jó könyvek mai nap figyelmen kívül maradnak, a magasztos iránynak semmi varázsa többé, az igazság fárasztó, a természetes unalmas. Irjon valaki egy remek művet, s bizton számíthat rá, hogy Önnek első természetlen és hazugsággal teljes tárcacikke nyeri el az elsőséget.“

Az izlés elfajulása, az erkölcsi öntudat tévelygése, a testi és szellemi érzék elvadulása tehát meg volna állapítva; — ez az elbutulásnak egyik fele. Az erkölcsi romlásnak kikerülhetetlen következménye az értelmi romlottság. Egy erkölcsileg elfajult ember az értelmielfajulástól is már csak egy lépésnyire van, ha már is belé nem esett. A t. olvasó megítélheti, vajjon a nagy közönségre nézve másképen áll-e a dolog, mint egyesekre nézve.

Az eddig mondottakon kívül, még külön bizonyítékok is vannak az értelmi butulásra nézve.

Lassale Ferdinand, a polgári rend éles kritikusa, a szabadelvűség közel bukását jövődöli, s ennek szerénce legcsalhatatlanabb jele a polgárság értelmi butasága, melynél fogva az eszméit egyes egyedül az irodalmi gyárakból akarja venni; továbbá annak ösztönszerű gyűlölete minden eszmény, (ideál) iránt. „Ah, mond Lassale, régi törvénye az a történelemnek, hogy egyes rendek ugyanaz által mennek tönkre, aminek emelkedésöket köszönik. A polgárság a munka felosztás kifejlődése által emelkedett uralomra, és a skót Ferguson már 100 év előtt két sorban kimutatja az okot, melynek épen ezen munkafelosztásnál fogva kellett az európai polgárságnak bukását előidéznie, szellemi bukását, mely egyuttal politikai és nem sokára társadalmi bukásának is oka: „A munka felosztás e napjaiban a gondolkodás is külön ipar-üzletté válhatik.“ És külön ipar-üzletté vált, és a polgárság gondolkodása a lognyomorultabb kezekbe jutott — t. i. a „hírlapokéba.“

Kemény szavak egy szabadelvű embertől, de igazak. — A hirlapok fölmentik olvasóikat a gondolkodástól, ők gondolkodnak helyettök, s aztán a gondolatokat mint a mézes madzagot végig huzzák a szájokon. Az újságolvasók legnagyobb részéről elmondhatjuk, hogy magok szívével éreznek ugyan, de más fejével gondolkodnak, és más nyelvvel beszélnek. És utóljára az idegen fej még szívöket is tév-utra vezeti. Bár mily sokat tart is korunk az önismeretről és öngondolkodásról, mégis igen kevés önálló szellemünk van. A tömeg a sajtó befolyása alatt áll. Mindenki önállónak állítja ítéletét, pedig mindenki hirlapja után fecseg, mint a papagály. A legtöbb esetben nem nehéz a társalgás tartalmából kiérezni, hogy az illető mely lapokat olvas. A rokonszenves hangot mindenesetre a hirlapnak kell megadnia, de azután a raj is csakhamar bele száll a kasba. Csak azt kell tudni, hogy a légy az enyvre, az eger a szalonnára, a medve a mézre szeret járni, aztán könnyű elbánni a nemes állattal. Sok igazság rejlik e német mondásban: „az ostobasággal az Istenek sem birnak.“ A hazugságnak és bolondságnak leggazdagabb álarc készlete van a ruhatárban; s ha az mult századi öltözetében jelenik meg, kinevetik, a jelenkori divatruhában pedig imádják. Ugyanazon hazugságok századokról századokra napi ränden vannak, csak hogy más más lével föleresztve.

Rége a közönség néhány szegény ördög uralma alatt állott, kik vásárokbán, utcasarkokon ütötték föl sátorfaikat és csaptak iszonyú zajt tudományukkal. Ilyenek voltak: a csodadoktorok, foltisztítók, porcellánforrasztók, árvizek, tüzesetek és nevezetes gyilkosságok mutogatói; szóval jámbor kuruzsoló, nyegle, bohóc, csepűrágó, paprika Jancsi stefféle népség. Ezeknek magány életéről mennél kevesebbett tudott a közönség, mert hiszen nagyon is nyilvános életet éltek, a felsőségtől féltek, tisztelték azt jobban mint mások, és soha senkit sem sértettek. Azok levarázsolták a tyukszemet, kivették a ruhából a foltot, és sok másféleképen segítettek a szenvedő emberiségen. Leghathatósabb szerők

a beszédben állt, és ebben oly ellenállhatatlanok voltak, hogy a közönség újra meg újra megfizetett nekik előre, mint a cigányasszonynak oly jövendőmondásokért, melyek soha sem teljeseznek. Ma már mosolygunk azon az együgyű közönségen.

A mi gyermek korunkban még csak ilyen hűhócsinálók voltak, kiken jól elmulattunk olcsó pénzért, sőt ingyen is. De soha sem lehetett hallani, hogy azok a társadalmi rend ellenségei volnának, vagy hogy az erkölcsiséget megölték volna. Új vallást nem találtak ki, és gyógyszereik nem sokba kerültek, senkit meg nem mérgeztek, nem küldték jegyöket valamely hölgyhöz, nem utasítottak játékbarlangba senkit, nem hitták a közönséget Bádén Bádénba, vagy Hamburgba, vagy épen Monacóba, nem beszéltek el bűnvádi tárgyalásokat, és nem irtak tárca-regényt. Mondták, hogy a zsebmetszők műveleteit megkönnyíték, no ebben volt valami igaz. De legalább nem alapítottak részvénytársaságot, nem árultak ígérvényeket (Promesse,) és az iparlovagok, kik a csoportozatok zsebeitfürkésztek, alig húztak ki onnan egyebet, mint egy-egy rossz zsebkendőt. És mind e művész összevéve mennyibe került az összegyűlt közönségnek? Alig egy forintba naponként!

Veuillet sajnálja e szegény ördögöket az irodalom, az egészség, a társadalom, az erkölcs szempontjából és minden kigondolható szempontból!

Azt fogja valaki mondani, hogy csalás minden időben volt, valamint olyan ember is elég, ki magát meghagyta csalni; korunk műveltségének szemmel látható haladását azonban bizonyítja az a körülmény, hogy a hírlapoknak mégis sokkal finomabban kell a támadást intézniök, mint a régi nyeglék tették, ha a közönséget lépre akarják csalni. De ez nem áll. Mert nem csak a nápolyi haj és szakállnövesztő kenőcs és társai állanak ugyanazon kovászból, melyet a régi csodadoktorok már ismerének, hanem a hírlaptöltelékek is épen oly bárgyúk, mint a régi piaci mendemondák. Mi mindent nem hisz a mai közönség a pápa és jezsuiták kecskelábaitól kezdve egész a szellem-idézésig és a tizenhármasszám

baljelentéseig? És mily alakban kapja most a hirlap-tölteléket! Erre nézve Wuttke pompás esetet beszél: A lipcsei „Komet“ kiadója Herloszsohn cseh ember volt, a leg szeretetre méltóbb és legjobb szívű ember, akit vala ismertem u. m. Nem egyszer társalogtam vele, annál inkább meg voltam lepve, midőn egyszer 1840. vagy 41. évben lapjában egy gyalázó közleményt találtam egy munkámról és személyemről. A legközelebbi találkozásakor haragosan megtámadom; ő nagyon elbámulva és zavartan tekint rám jó akaró szemeivel! — Herloszsohn nem tudta mi áll lapjában! Ekkor tudtam meg, hogy neki az a szokása volt, hogy mikor közleményeket kapott, a nélkül, hogy azokat rendesen átolvasta volna, futólagos bepillantás után egy nagy zsebbe dugta. Mikor aztán a szedő gyermek ment, és kéziratot kért, bele nyult a nagy zsebbe, és átadta neki, ami éppen a kezébe akadt. Az elrendezésről a nyomda vezetője gondoskodott.

Elhitesi a t. közönség, hogy a mi lapjaink is legnagyobb részt hasonló módon készülnek. Legfőlebb, hogy ma nem nagy zsebből, hanem asztalfiókból, kosárból vagy egy-egy irodalmár zavart agyából kerülnek ki a cikkek. Micsoda különbség van tehát a régi szemfényvesztők és a mai hirlapok közönsége közt? — Amazok nem hitték, amit a szegény ördögök nekik fecsegték, a hirlapolvasók meg hiszik a hühót, amit nyomtatásban olvasnak. Azért butulnak is napról napra jobban és természetes eszköz mind inkább fogyó-félben van. Nincs a világon semmi korlátoltabb és izetlenebb, mint egy fölvilágosodott ujságot olvasó szótára!

Eltekintve a hirlapok tárgyilagos tartalmától és nyelvbeli előadásától, már magának a hirlapok berendezésének kártékonyan kell a szellemre hatnia. A sok külön nemű tudósítás, újdonság minden pillanatban megosztják szellemünket, félbe szakítják gondolatmenetünket, igazi érdekeltséget nem kelthetnek, inkább eltompítanak. Igazi zagyvalék. Azért nem ritkaság, hogy olyanok, kik naponkint egy kazal ujságot föllegelnek, legkevesbbé értik meg korukat és ujságaikat. Hát még

az egy újságú ember! Az ám rettenetes bölcs, kivált ha oly hírlapot olvas, melynek elve nem az igazság, hanem a kormányra jutás, vagy azon maradás, minő most világszerte a lapok legnagyobb része.

A vendéglőkbe, korcsmákba stb. rendesen a legroszabb hírlapok járnak. Talán azon atyafiságnál fogva, mely a szeszes italok és az újságok között főnáll, t. i. — mind kettő részegít. Az azonban még mindig kérdés marad, vajjon az emberek a bor-mámorban beszéltek-e több bolondot össze, vagy az újság-mámorban. Nézzünk körül a nyilvános helyeken! Ha a vendéglős egy jó lapot is rendel, mi nagy ritkaság, azonnal megindul a mozgalom; szidják, átkozzák, eltépik a lapot, elégetik, rá gázolnak, leköpködik, elmaradással fenyegetőznek, míg a vendéglős a béke kedvéért a lapot szép csendesen el nem távolítja. E jó emberek jól tudják mely lapok mellett lehet legjobban lerészegedni; tudják, hogy oly lapokat az emberek inkább pityókos mint józan állapotban vesznek magokhoz. Az újságok tették igazán a korcsmát a köznép udvarává. Ott kezdenek bölcseskedni a foltozó szabók és vargák, s örülnek, ha szabadelvűeknek tartják őket. — Hanem kimondhatatlan könnyű e korcsmapolitikusokat megugratni, ha az ember rá mutat tudományuk forrására, talán a legközelebb előttök fekvő újságra, vagy annak mellékletére, s egy kis más tudományt állít eléjük: akkor bizonyosan a legelső félmeszely lekortyantása után elpárolognak, vagy elhallgatnak, mint oly légkörben, mely az ő szárnyalásaiknak nem kedvező.

Mióta a hírlapok, Journálok, annyira elszaporodtak, még a csöcselék fölkelései is sokkal ostobábbak, mint az előtt. Nem akarom azt az élcet említeni, mely szerint 1848. valamelyik német fővárosban azt kívánta a tömeg, hogy a kormány télen minden sétányon fűtessen be. Történeti dolgot beszélek el még pedig Párisból, hol a fölvilágosító Journalokban bizonyynyal nincs hiány. Ki tudja, a februári forradalomban mily nagy szerepet játszott Rothschild édes mandulája? Ilyen formán történt.

Mikor Rothschild látta a vihart, féltette a Wertheim kasszát, ha már volt akkor ilyen; és iparkodott a néppel „kis babást“ játszani. Amerikában borzasztó mennyiségű gabonát vásároltatott össze, és azt eladta Párisban a piaci áron alul. De a sors nem engedte, hogy a rettegés a jótékonyság álcájában jelenjék meg. A „Nationál“ c. hirlap vádolta az első zsidó bárót, hogy a lisztet a nép verejtékével áztatta meg. Meg kell vallani, hogy az ily kenyér nem a legjobb ízű lehet. De a nép elnyelte ez örült keveréket. Más lapok hangosabban s mind hangosabban kiáltották a népnek: „Vigyázzatok! Az a kenyér nem kenyér! Rothschild lisztje nem liszt! hanem korpa, gipsz, őrlött üveg, arzenikum!“ A nép kétkedni kezdett. — Végre egyik Journal fölvilágosította a népet, hogy a báró romlott lisztet hozatott, mely sokkal olcsóbb, s hogy némileg élvezhetőbbé tegye, é d e s m a n d u l á t kevertetett közéje. — A kedves nép persze nem tudta, hogy az édes mandula háromszor annyiba kerülne, mint a liszt. Mondja aztán valaki, hogy századunk nem fölvilágosodott!

Mind e szomorú adatok után ideje volna valami vigabbal is szolgálnom a t. olvasóknak.

1781. jun. 11-én József császár szabad sajtóval örvendeztette meg népeit; a sajtó azonban oly módon viselte magát, hogy e szabadságot két év múlva, 1873. marc. 3-án más vissza kellett vonni.

Akkoriban egy bizonyos matematikus a bécsi butaságot következőképen számította ki: az eredi bécsi butaság kezdetben nem nyomott többet mint 36 mázsát. Ehhez azonban más nemzetek fiai és lányai által jött 8 mázsa természetes okosság; továbbá saját fáradozásaik útján szereztek 4 mázsa felvilágosodást. E két utóbbi összeget levonván a föntebbi számból, maradt nekik tartaléknak 24 mázsa butaság. Ellenben a sajtó szabadság óta hozzá járult 247 mázsa új butaság. E szerint a bécsi butaság növekedett volna 235 mázsával.

Még cifrább képet nyújt ama sajtó szabadság tudományos vívmányairól Blumauer, kit Lukas hirhedett lángésznek, Ausztria Voltaire-jének mond, ki miután a

jezsuitáktól kicsapták, a piszkos költészetre és az egyház kigunyolására adta magát. — Ez következőleg ir egy helyen: „Akkoriban mindenről irtak, előrántották a legközelebbi tárgyat, föleresztették majd hosszú, majd rövid, majd sós, majd sótalani lével, aztán föltálalták az éhes közönségnek.“

Hogy mi mindenről irtak, még pedig tudományos vagy erkölcsös értekezéseket megítélhetni az efféle címekről: „A bécsi szobaleányokról. A bécsi komornákról. A leányasszonyokról. A polgár leányokról. A bécsi kisasszonyokról. A főnemességről. Az orvosokról, sebészekről és gyógyszerészekről. A házi urakról. A bécsi kereskedőkről. A bécsi stutzerekről, ami annyit jelentett akkor, mint most dandy, előbb arszlán. Szabókról, pékekről, parókacsinálókrol, fodrászokról, szóval mindenféle osztályról, foglalkozásról, lelkes és lelketlen tárgyról. De a legfontosabb tárgyat mégis a bécsi szobaleányok szolgáltatatták; azokról valami 25 röpirat jelent meg, miből világosan kitetszik, mily jelentékeny tényezők azok a szobaleányok. E tárgy valami Rautenstrauch urnak és társainak igen jól jövedelmezett; mi épen elég volt arra, hogy azt mások is tanulmányozzák. Ez időtől fogva a napi gyártás szakadatlanul folyt úgy annyira, hogy Blumauer szerint 50—60 ilyen 10 kros röpiratra bizonyosan lehetett számítani havonként! Csoda-e aztán, hogy az írói név oly sokat veszített méltóságából, hogy ha még soká így tart vala, Ausztriában már már gúny névvé lett volna, és épen oly megbélyegző, mint a rómaiaknál a fur szó, ami annyit jelent, mint tolvaj.

Mit mondana Blumauer most — kérdi Lukas — ha a mai bécsi zsidó sajtót megérte volna; és hány mázsára lehetne tenni a mai bécsi butaságot a föntebbi számítás szerint!

Az eddig mondottak szerint tehát a modern sajtó feszült viszonyban áll az állammal, egyházzal, tudmánynyal, társadalommal és az emberi józan észszel. Hatását mindenek szemeikkel látják; de azt hiszik, hogy

az megszüntethető a nélkül, hogy az okot ragadnák meg gyökerében.

Kétségkívül igaza van Veuillot Lajosnak, ki ekképen ír: „A mai korszellem, melynek legbensőbb lényje az elbarmulás, elállatiasodás, nem alkothatott vészhozóbb valamit, mint ezt az örökké működő gépet (a napi sajtót), mely az irodalomnak, művészetnek, tudománynak legkülönb nemű illata és a ledérség diadalmas varázsa által hat a szellemre, melyet amint megragad, visz minden éghajlaton át, izzasztja minden képzelhető gőzben, bevonja minden képzelhető füstfölleggel, sajtolja minden képzelhető hengerrel, törí minden képzelhető mozsárban, huzza, vonja minden képzelhető gerebenen át, úgy hogy utóljára semmi sem marad belőle, mint csepű, melyen minden gonosz szellem nyugodtan szendereg.

X.

Sajtó szabadság.

Lukas, egy uti kalandot beszél el, melynek megértésére a következőket kell tudni: Regensburgból egy óra járásnyira fekszik Donaustauf, hol Lajos, bajor király, az úgy nevezett Walhallát emelte. Ez a Walhalla egy pompásan díszített terem, 304 lábnyira a Duna fölötte, melynek belseje 53' magas, 48' széles, 168' hosszú; rendeltetése pedig az, hogy a német fejedelmek, bölcselek, költők, művészek mellszobrait foglalja magában. Ettől egy keskeny völgy által elválasztva láthatók az ősi régi Stauf várának romjai. Közeliében pedig az 1872-ben byzanci stílusban megújított st. Salvador templom, hucsujáró hely. Mind oly helyek, melyek a velünk született vagy belénk oltott százados kegyeletnél fogva ezer meg ezer látogatót vonzanak magokhoz évenként. A Regensburgból oda vivő út mellékén ujnyi vastag fácskák vannak ültetve, mondja Lukas, ki midőn 12 évvel előbb ott járt, már ott találta a fácskákat, melyek akkor is oly magasak és vastagok voltak,

mint utóbbi utazásakor; sőt itt ott már vastagabbakra és magasabbakra is emlékezett. A járás hivatalnokai mindent elkövetett, hogy az ezerektől járt utat jótékony árnyas fákkal ékesítse; de az ut mentében fekvő földek birtokosai, a parasztok, egyetlen egy fát sem hagynak felnövekedni, féltvén földjeiket az árnyéktól. — Mintegy 10 év alatt vagy 20 ezer fiatal fát vágta ki.

Amint látjuk ez uton nem valami régi babona, hanem a modern szabadság elve uralkodik. A járás tisztviselőjének teljes szabadsága van évenként 2000 új fácskát kiültetni, és a parasztok teljes joggal vesznek magoknak szabadságot, hogy azokat újból és újból kivagdadják.

Igy vagyunk a sajtó szabadsággal is.

A társadalmi élet mezején is számtalan derék és szent férfiú fáradozott századokon keresztül, hogy erényt és isteni félelmet, hitet és hűséget terjeszsen; és most a sajtó mind e nagyszerű veteményezést gúnykacajjal tépi ki! És miért nem volna ez rendén, gondolja valaki? Akinek nem tetszik, szabadsága van újra veteményezni.

A sajtó nem egyéb, mint a sokszorosított szó, és akinek szája van, e birtok-jognál fogva, szabadságában áll beszélnie is. Az első szájkosarat néhány századdal előbb Németországban találták föl, nem a paradicsomban. — A sok beszédnek is meg van sokszor a jogosultsága. Ha valaki pl. a kutba esik, jó ha kiabál, hogy sokan hallják. Aki rablók kezébe kerül, meggazdálkodik a lövést és megmenti életét, ha egy pillanat alatt föllármázhatja a falut. A „Times“-be írni, mondják az angolok, utolsó menedéke az elnyomottnak. Aki valami jó felfödözést tesz, jól cselekszik, ha azt közhasználatra bocsátja. Ha a pap szónokol, kíváncsi, hogy mennél többen hallgassák. De hogyan áll a dolog, ha valaki hazudni, becsmérlni, rágalmazni akar, ha az igazságot megmérgezi? Nincsenek dolgok, melyeknek titokban kellene maradni? Ha irtózunk a hienától, mely a sírokból a hullákat fölvájja, miért nem iszonyodunk az

az éhes ujdondásztól, ki a családi titkok sirboltjait fölveri?

A szó szabad, — de minden szabadságnak két korlátot kell ismernie; saját kötelességét és másoknak jogát. Ha a korlátokat nem tiszteljük, akkor minden emberi szabadság földönfutóvá lesz, mint a vad állat.

A forradalom első szülött fia, s legédesebb gyümölcse a sajtó szabadság. Velünk született, elidegeníthetetlen jogunk, hangzik a jól betanult szólam, gondolkodni és gondolatainkat közölni akár élő szóval, akár írásban, vagy nyomtatványban; szóval a közölhetésnek minden kigondolható módjával szűkebb és tágabb körben; és a korlátozásnak minden ide vonatkozó alakja az emberi méltóság lealázása stb. Ki nem sóhajtott már valaha épen oly bensőséggel, mint elragadtatással Posa marquis-val, ki Schiller Don Carlosában ekképen rajong: „Fölség! adjon gondolatszabadságot!” ki nem ragadtatott el, kérdem velem együtt, e nagy mondástól a nélkül, hogy csak távolról is eszébe jutott volna, hogy mily ostobaságot mondott ki ezzel Posa marquis? Mert csakugyan nevetséges a gondolkodás jogáról beszélni; a gondolat, minden földi hatalom jogán kívül esik; és minden emberi kényszer ellen biztosítva van; nem ismer más bírót, mint azt, ki a szíveket és veséket vizsgálja. A gondolat, mondja a német közmondás, nem fizet vámot, mi sokkal észszerűbben, az igaz, hogy kevésbé klasszikusan is van mondva. — De másképen vagyunk a kimondott gondolattal, a szóval. Ez belvilágunkból a nyilvánosságra lép; a gondolat igévé, az ige testté válik. — Azonban mindennek, mi az emberi társadalomban szabadon működik, alkalmazkodnia kell a rendhez, és alá van vetve úgy az óvó, valamint a megtorló törvénynek. Lehetetlen megengedni, hogy mindent mondhasson az ember, amit akar; mert másképp meg kellene engedni azt is, hogy mindent tehessen, ami tetszik! mert előbb minden tett gondolat volt, és épen az ige által lett a gondolat tetté.

Nincs isteni, nincs emberi törvény, melyet pusztán szóval át nem lehetne hágni, ha mindjárt tett nem kö-

veti is. Egyetlen egy kis szóval meg lehet tagadni Istent, káromolni a nevét, el lehet rabolnunk felebarátunk becsületét, hamis tanuságot lehet tenni, mondom, egyetlen egy szócskával.

Azon parlamenti harcokban, melyeket a königrätzi napok előtt Bismarck hercegnek, akkor még grófnak kellett küzdenie, egyike a leghíresebb szónokoknak azt a kérdést is fölvetette, vajjon képviselőnek a parlamenti szólásszabadság jogánál fogva, szabad-e mindent kimondania, ami a szájára jő. Erre Bismarck egy hatalmas szónoklatot tartott. „Az urak tehát azt kívánják, szól a többi között, hogy mindazon bünt büntetlenül elkövethessék, amit a nyelvvel el lehet követni? — Az országgyűlési tudósításban e szavak után ezt jegyezték a gyorsírók: (Mozgás.) De arról nem szólt a tudósítás, hogy ama szabadelvű szájhősök a feladott kérdésre feleletet adtak volna. Königrätznél aztán Bismarck az osztrákokat s azokkal együtt jó magunkat is jól elvert, a porosz parlamentnek pedig betömte a száját: azontul az északnémet parlament tanácskozásait az ujságok nem zsákmányolhatták ki kedvökre. Az elvi igazság kétség kívül a hatalmaskodó Bismarck részén van. A sajtónak még jobban tiszteletben kell tartania minden isteni és emberi törvényt mint a parlamentnek: a törvénynek védnie kell egyeseket úgy, mint az elveket a sajtó kihágásai ellen. Oly értelemben vett sajtó szabadság, mint a porosz parlament gondolta a szólásszabadságot, fejetlenség és barbárság lenne. A hirlapoknak van joguk beszélni, más ember fiának van joga azoktól meg nem sérteni. Minden jogot mások joga korlátoz.

A korlátlan sajtószabadságot már számtalanon védelmezték és védelmezik még ma is. Ugyanazon emberek, kik minden kiváltságnak határozott ellenségei, a sajtó számára föltétlen kivételt követelnek, kivételt minden szabály alól. Hát ez nem kiváltság? A sajtó, mondják, visszaélhet ugyan jogával, de csak is a sajtó által fékezhető, javítható, vagy fenyíthető. Annak gyógyszer önmagában rejlik, amennyiben támadásait vissza

lehet vágni, ámitásait rendre utasítani, az igazságot ki deríteni. Ily ál-okoskodással viszik az embereket or ruknál fogva. Így okoskodhatott Commodus római császár is, ki mondják, igazi Hercules alak volt, habár oly hős tetteket nem birt is véghez vinni, mint ama félisten. De azért azt akarta, hogy őt Herculesnek tartsák s azért épen úgy öltözködött, mint Hercules, ugyanoly bunkóval fegyverezve járta be Róma utcáit, és mikor fölséges szeszélye úgy kívánta, neki esett a járókelőknek s leverte őket lábaikról; azután egy-egy darab aranyat vetett nekik, hogy magokat orvosolhassák. E szeretetre méltó zsarnokot utóbb is a maga fegyverével tették el láb alól, a 192. év első éjszakáján őt is agyon bunkózták. De elveit némi módosítással a sajtószabadság újra előrántotta. Ha most ugyanis valamely hirlap a tekintélynek, közrendnek, vallásnak, erkölcsnek s embertársa jó hírének kezét, lábát elvágja; nem ad ugyan nekik egy-egy aranyat az orvoslásra; de nagylelkűen megengedi, hogy az illetők gyógyíthassák magokat — egy más hirlap hasábjain. A müncheni népkör 1867. aug. 16-án tartott gyűlésében bizonyos Knorr Gyula, a *Neueste Nachrichten* szerkesztője, vagy munkatársa, panaszt emelt, hogy némely lap eltorzított tudósításokat közlött a kör üléseiről, s indítványozta, hogy ama lapokba helyre igazításokat kell küldeni. — Azonban bizonyos dr. Freund azonnal ellene szólott, még pedig a sajtószabadság érdekében, hisz ugymond, Knorr urnak módjában áll saját lapjában amazok ellen felszólalni? Ime mennyire elvesztették némelyek ép érzéköket. Hát akinek lapja nincs, hol szólaljon föl?

Minden korlátlan szabadság ököljog, egyetemes háború az egyetemes világ ellen. Ha az erősebbnek joga van elnyomni a gyöngébbet, ez által nemcsak az erősebb szabadsága sértetik, kinek hatalma van erejével visszaélnie; hanem a gyöngébb szabadsága is, ki a visszaélés védtelen áldozatává válik. Már a korlátlan iparszabadság is társadalmi harcot idézett elő; és a gyöngéket eltapossa a tőkepénz vas lába. És mégis a szabadság még mindig korlátolva van e téren, ameny-

nyiben némely üzletágak rendőri ellenőrzésnek vannak föntartva. Így pl. nem szabad döglött álatok husát árulni, a bort mérgezni, roszul épült házakat bérbe adni; már t. i. rendezett államban. Csak az elvek és eszmék mezejét kell védtelenül zsákmányul engedni? A sajtó legszentebb fölhaborodással követeli, hogy igazságot, vallást, erkölcsöt jó lélekkel bizhatunk a közönség józan fölfogására és jóakarátára; a közönség alatt természetesen az újságírókat értik. És pedig mind a történelem, mind a tapasztalat azt bizonyítja, hogy törvényes ótalom nélkül semmi sem állhat fön a világon. A társadalom mezejét épen úgy nem szabad romlott emberek rosz akaratának oda vetni, mint egy szántóföldet. Mi lenne viruló mezeinkből, ha minden sühedernek szabadságában állna azokon keresztül kasul futkosni, nyargalózni, kocsikázni; a gabonát fölgyújtani, lekaszálni, vagy lelegeltetni, a csöszöket jól elverni? Vagy talán elég az, hogy a földművesnek szabad lenne újra bevetni a letarolt földet! Így a buza kenyér aligha meg nem ritkulna a piacon. Hát az erkölcs mezején bár mely gazság vagy pajkosság bitangolhat? A gondolat és sajtószabadság nevében megengethető, hogy a vallást kigunyolják, a jó erkölcsöt sértsék, a műveltséget arcul csapdossák? Ne szóljunk többet erről! Ahol ilyen sajsószabadság létezik, ott a társadalom lemondott a jövőről! — Az emberiségnek joga van arra, hogy kormányozzák.

Arról van tehát szó, hogy a sajtót szájkosárral tiszteljük-e meg; s ekkor nem csoda ha rúg, vág, kiabál és fejét jobbra balra rángatja. Mert hogy fegyelmetlen mint egy darázs, az bizonyos. De elkerülhetetlen úgy a sajtó, mint a közönség érdekében. [Hisz a kényszerzubbonynak is megvan a maga jogosultsága, nehogy bizonyos betegek az ablakon kiugorjanak; és a závár tökéletesen helyén van, hogy a rablók a becsületes emberekre ne törhessenek. Ezzel aztán ki van mondva miféle korlátok azok, melyek a szabad szó elé vethetők: — elővigyázati rendszabályok és megtorlások.

Némelyek azt tartják, hogy a büntető törvények is elegendők, az előzetes intézkedésektől el kell állani. — De ez téves nézet. Hisz akkor meg kellene engedni mindenkinek azt is, hogy fegyveresen járjon; és megelégedni azzal, hogy a büntető törvénynek a testi sértések ellen szóló szakaszait időnkint kidoboltassák. Az a szerencsétlen azonban, ki egy 4 ujjnyi hideg vasat érez bordái között, jogosan követelhetné, hogy az ő élni való jogát jobban tiszteljék, mint a veszekedők szabadságát. A toll hegyével épen ugy lehet sérteni, mint a törrel, vagy pisztolylyal, azért a társadalmat az ellen is biztosítani kell.

Azon pontjára értünk a sajtókérdésnek, melyen minden eddigi párt állást foglalt. Sokat kinlódtak már a sajtóügy törvényes szabályozása körül, de minden kísérlet e két szó körül forog: Sajtószabadság? vagy censura (könyvvizsgálat)? A könyvvizsgálat, mely e század első felében még uralkodott, most mindenütt száműzetett, kivéve talán Oroszországot, és hála Istennek, hogy így van, — A censura egészen jogosult volna, ha censorokul az angyalok sziveskednének szolgálni; de míg emberek végzik e tisztet, addig Isten mentsen tőle. Éljen a sajtószabadság, még a korlátlan is! Kiált föl Lukás, s nekem nincs mit tennem, mint utána kiáltanom; mert bizony az nagy áldás, a becsületes emberekre nézve is, ha az igazat kimondhatják. Ha ugyanis pl. napjainkban censura léteznék, azt bizonyosan mindenütt az igazság képviselői nyögnék. Elég nagy baj az az úgynevezett szabadelvűségre nézve, hogy a konzervatív sajtót el nem némithatja; de csak viselné magát ez oly féktelenül, mint a szabadelvű sajtó viselte, míg a husos fazekak nem az ő orra alá párolgottak; majd meglátnók, hogy nem tennék-e meg az óvó rendszabályokat a sajtó ellen épen ugy; mint az általok kezdeményezett, de utóbb ellenők irányzott utcai tüntetések ellen! Tehát ilyen a sajtószabadság! Ha már bukni kell, jobb, ha az ember karddal kezében bukik, mint ha hátra kötött kezekkel kellene magát levágatnia. Szomorú idő volt a censura ideje, ha a mostani

tollforgató ifju nemzedék azt tudná, aligha jobban nem becsülné a szabadságot, aligha nagyobb méltósággal nem élne e megbecsülhetetlen szabadsággal. Mikor egy Széchenyinek is külföldre kellett munkáját küldenie, hogy kinyomják! E rabigától minden párt jobbjai borzadtak és küzdöttek ellene. Minden támadást, mely Isten és emberek ellen volt irányozva, áteresztettek a cenzorok, kivéve a bürokraták ellen valókat; és ami a megtámadottak védelmére szolgált, azt kiméletlenül kitörölték. Hogy tiszteletre méltó kivételek itt is akadtak, azt fölösleges talán említenem is. Ilyen sajtó szabadság volt nálunk is a Back korszakban, mikor Lonkay úr nyakába azért akasztottak sajtópert; mivel én azt az igazságot mertem a Tanodai lapokban közölni, hogy bizonyos leánytanoda tanszékére beadott pályázatok évekig elintézetlenül heverték — valahol a főbíró úr fiókjában. Irhattam, mert mint egyik pályázó tudtam, hol hevernek, s hogy állításom igaz volt, mutatja az is, hogy az ügy maig sincs elintézve, az a tanoda maig sincs fölállítva, s folyamodványom maig is ott hever valahol, annak pedig Isten kegyelméből most vagy 25 éve.

Igy tehát a cenzura kora szerencsésen lejárt volna s valószínűleg többé vissza sem tér. De a korlátlan sajtószabadság képtelenség és az marad, míg az emberek társadalmi rendben akarnak élni egymással. Ennél fogva nem marad egyéb hátra, mint észszerű sajtótörvény, mely a szabadság elvén alapszik. Ily törvény már Európa legtöbb részében létezik. A mi hazánk, fájdalom, azok közé tartozik, melyekben ha van is olyan amilyen törvény, de annak divatozó végrehajtása oly gyarló, hogy a mellett minden előbb remélhető, mint oly, főleg napi vagy időszaki sajtó, melyet tisztességesnek lehetne nevezni.

Mi valamint az önkormányzat egyéb terén, úgy itt is azt bizonyítottuk be rövid 10 évi gazdálkodás alatt, hogy a legszebb szabadság élvezetére és megvédésére nem vagyunk megérve. Tudjuk, hogy a sajtóvétségeket esküdtszék szokta megítélni; esküdtszék, mely saját polgártársaink soraiból választatván, minden biztosíté-

ket látszik igérni; de csak látszik. Nálunk ugyanis minden eddig tárgyalt sajtóvétség megítélésében többnyire pártszempont volt az irány-adó; oly keresetekben pedig, melyeket a kormány képviselője indított, rendszeren az államot ítélték el, hacsak oly egyéniség nem ült a vádlottak padján, ki egyenesen az alkotmány vagy a haza egysége ellen vétkezett; pl. Miletics stb. Megtörtént az is, még pedig nem régen s nem valami alsó rendű városban, hogy az elnöknek azon kérdésére: vajjon a szóban forgó cikk tartalmaz-e vétséget, vagy sértést? szavazattöbbséggel igent mondtak; mikor pedig azt kérdezte: tehát a vádlott bűnös-e vagy nem? ugyancsak szavazattöbbséggel, nemmel válaszoltak. Ez, legszélídebben szólva, gyermekes éretlenség.

Különben, hogy máshol sem állnak a dolgok valami rózsás színben, azt eddigi előadásaimból is láthatta a t. közönség. Honnan ez iszonyú sajtóragály, mely oly nagy rombolást tesz a világon? Miképen ingathatja a sajtó minden törvény mellett büntetlenül a trónokat és oltárokat; miképen üzhet gúnyt minden elvből; hogyan áshat alá minden tekintélyt; hogyan üldözhet minden személyiséget? — A törvény holt betű, csak gúny és megvetés tárgya, ha nem nyugszik az engesztelhetetlenül büntető igazság kezében. Azonban ki hajtja végre a törvényt, ki képviseli az igazságot a társadalomban, kedi Lukás? Nem ugyancsak a társadalom tagjai-e, kik magok is megmételvezvők, kik a mérget inkább védik és terjesztik, hogysem büntetnék és irtanák. Micsoda eredményök volt már évek óta a sajtóvétségek ellen indított törvényes kereseteknek, mint a gonosz sajtó diadala, melyet az a törvényes üldözőn aratott? Mivé lesz a sajtótörvény egy megmételvezett tisztviselőség vagy a megmételvezett néprétegekből összeállított esküdtszék kezében? Khinában az ópiumkereskedés szigorúan el van tiltva. Mint e tilalom érdekes odaljegyzékét egyszer a „Moniteur“ következő ujdonságot közölt: „14 nap alatt Hongkongból különböző kikötőkbe 3200 láda indiai ópium

küldetett szét. A legszigorúbb tilalmak nem sokat használnak, mert a törvény végrehajtásával megbízott mandarinok nagyobb részt magok is rabjai e veszélyes élvezetnek. Mijelenleg e kétségbeejtő körben forgunk: A hitetlenség nemzi a rossz iskolát, ez nemzi a tisztviselőt és irodalmárt, ezek ismét nemzik a sajtót, és a sajtó nemzi ismét a hitetlenséget. Aki sorvadásban van, annak fogai fáznak, mivel idegei lázasak, és idegei még lázasabbak, mivel fogai fáznak; utóljára mindenféle kórságba bele esik, pedig szigorúan véve nincs egyéb baja, mint az életerő hiányzik nála. A mi beteg társadalmunknak is csak életeréje hiányzik. Minden gyógyszerünk csak leplező, (palliatív) szer; azonban, mivel néha ez is nagy fontosságú lehet, azért vizsgáljuk a dolgot tovább.

Csupán törvényekkel a társadalom fön nem tartható. A törvény épen nem a társadalom dolga, hanem az államé. Törvények választják el és vonnak határt a számtalan jog bonyodalmas ösvényei között. A társadalom ragaszát, ha szabad így szólni; a hit és erkölcs teszi és ezekhez az államnak semmi köze, mint hogy azokat jogaikban védje és fön tartsa. A mai társadalom már beteg, az állam távol tarthatja a betegőt a káros befolyásokat, de meg nem gyógyíthatja, és legkevesebbé törvények által.

A sajtó hatalma már oly nagyra növekedett, hogy helylyel közzel magát a birói kart is rettegésben tartja. Ez eset az esküdtszékeknél különösen szemmel látható; az úgy nevezett híres esetekben az esküttek nem saját meggyőződésökből, hanem a közvéleményből merítik ítéletöket. Természetesen el kell ismerni, hogy az ő meggyőződésök a közvéleménnyel többnyire összeesik; mert az esküdtek érzelmi biráskodást üznek, érzelmöket pedig épen a közvélemény irányozza. A törvényesen képzett bírák egészben és nagyban meg tudják őrizni önálló ítéletöket, jól lehet már a törvényszékek karzatairól is hallható itt-ott egy-egy „éljen,“ egy-egy „helyes“. A gyöngeségnek csak egyes jelei mutat-

koznak itt-ott és pedig épen az ujságok irányában. A bécsi „Morgenpost“ hirhedett szerkesztője Schnutti a törvényszék ítélete után és annak dacára még azután is mindig dr. Landsteinernak írta magát, noha, mint érintettem, soha sem fáradott a tisztos címért; míg a Vaterland-é, dr. Keipp még élt, Ausztriában soha sem írhatta magát doktornak, miután egy vétkes nyilatkozataért a doktor cím elvesztésére ítéltetett vala. Schnutti persze rendes tagja volt a bécsi hirlapíró körnek, dr. Keipp pedig — ne tessék megijedni — klerikál-féudalis volt. De hogyan is lehetnének szilárdabbak a bírák, mint azok, kiknek nevében ítélnék, — t. i. a királyok? Hisz magok a királyok is meg vannak félemedve a sajtóval szemben. Ép úgy vannak, mintha anná előbbre való és szentebb fölségi teendőjök sem volna, mint minden alkalmat fölhasználni arra, hogy a tollforgató banditákat a fegyházakból és várakból kegyelem útján szabad lábra helyezték.

Sokkal sajnálatosabb az európai igazságszolgáltatás betűbálványozása, mint az önállóság nélkül való alkalmazkodás jele. A bírák özön víz előtti együgyűséggel vannak megáldva; fogalmok sincs a képszerűségről, sejtelmők sincs a szatira borzasztó fegyveréről. A leggyalázatosabb szólamokat, a legcsípősebb gúnyolódásokat teljes lelki nyugalommal szürcsölik mint a tiszta forrásvizet; komolynak tartanak oly dolgokat, melyeknek gonosz irányán az egész világ nevet. Ha azt írjátok, hogy a király előbb meghal, mint ti, elítélnek benneteket; de ha azt mondjátok, hogy ti a királyt túlélitek, akkor fölmentenek. Hajdan azt mondták, a szóval nem törődik a bíró; most azt kellene mondani, hogy a képletekkel nem törődik. A jó jogász, t. i. bíró, soha sem folyamodhatik saját eszéhez, soha sem kérdezheti lelkiismeretét, úgy kell kezelnie törvénykönyvét, mint az orosz számoló gép a számokat.

Ez eljárásnak borzasztó következményei voltak; ez vitte hirlapjainkat arra, hogy a nyelvet kiforgassák. Hogy a sajtótörvény farkasvermeit kikerülhessék; kezdék a nyelvet csürni, csavarni, huzni, vonni, kétértel-

műségbe, szójátékba, célzásokba burkolni; mellék jelentményt adtak a szóknak, bevonták oly mázzal, mely minden színben játszik. „Vissza kell adni a szóknak saját jelentményöket“; mond IX. Pius és ez volt e század legvilágosabb nyilatkozata.

Érdekes, amit e tekintetben Lukás a német nyelvről mond, mit nem csak azért vélek bátran utána mondhatnom, mivel a német hírlapok nálunk is nagyobb tért foglalnak el, mint maga a magyar hírlapirodalom; hanem azért is, mivel többé kevesbbé rá illik mind az a magyar nyelvű hírlapokra is. „Nem értenek, nem beszélnek, nem irnak németül a nélkül, hogy egy sereg más dolgot ne kevernének bele, mi azt adja ki, amit egykor jól németül férfiasnak neveztek. A német nyelv nem tűri a hazugságot. „Igazán úgy van! Németország-ból irták nekem“; kiálta föl a pápa, mikor valamely hirt hallott. A német lénye annyira átment nyelvébe, hogy a kettő egy jelentőségű: ein Mann, ein Wort!“ És mi az igazi német lényege? Igazságos és becsületes szokás, és amint beszél, úgy is gondolkodik. Hogy németül beszélhessen valaki, jó adag lovagiasságot és vallásosságot kell lelkében vallania. Talán remek íróinkat vetitek ellenem, kérdi Lukás? Sokan közülük csak csinált és hamisított német nyelvet beszéltek. Egy köznapi lélek, egy csalárd lélek, egy önző sőt egy csupán hitetlen lélek soha sem beszél jól a Nibelungen, a Regensburgi Berthold, a Kaiserbergi Geiler, Görres és Sailer nyelvét. Ujságainkban csak a német hangok, de nem a német ritmus található, tehát csak a test, de nem a lélek. Hebehurgyaság, homály és dagály uralkodik bennök. Az ujságok megfojtják a nyelvet! mert hogyan hazudhatnának, ferdíthetnének a nélkül, hogy ne fojtogassák azt a nyelvet, melyet a kereszténység a gondolkodástan, (Logika) és igazság számára alkotott? A hírlapok a köz butaság számára vannak, a német nyelv a józan értelmére. Másképp írni, másképp beszélni, — olasz praktika. Ujságaink elrontják a nyelvet, és jogászaink, államférfiaink, képviselőink és irodalmáraink csábítják arra őket. Reichens-

perger Augustzt külön segédkönyvet irt az ujságolvasók számára, melyben a szók tulajdon értelményét iparkodik a szólamok (frázisok) ámitásaiból, homályából kimenteni. Ő a német nyelvnek és igazságnak kedves szolgálátot tett, de a romlást már nem lehet föltartóztatni. Minden bomlásnak, pusztulásnak indul, ami az irodalmárok kezébe kerül.“

Felső Bajorországban egy pátriarkális szokás van még most is divatban, mint nem nagyon régen, bár más alakban, nálunk is divatozott, az úgy nevezett pelengérre állítás. Ha t. i. valamely falusi nagyság, akár férfi, akár nő, rosszul viselkedik, a köz erkölcsiséggel, vagy törvényt dacol, és botrányt okoz: éjnek éjszakáján összejönnek a falu férfiai, körül állják a falut fegyveresen, hogy minden háborgatástól biztosítva legyenek; és egyikök felolvassa a botránykoztatónak bünrovását. Ha zsandár, vagy más valaki zavarná e fegyelmi törvényszéket, amint már többször megtörtént, akkor hirtelen abban hagyják a bünrovat olvasását, előrántják Klopstock-ot, vagy valamely naptárt, vagy ill a berek, nád a kert, elpárolognak! Mennyire nehez-
tel ezért a művelt világ! egész zászló-aljakat küldöttek már egyszer másszor a „békerontó“ faluk ellen, rájuk löttek, szigorú vizsgálatot indítottak ellenök stb. A hirlapírók e szigorú rendszabályokkal szörnyen megvannak elégedve; mert, ha már — gondolják — a kritika nyaktilóját, (guillotinját) a nyilvános rágalmazást, becsületsértést az ő hirlapjaik hasábjaira ültették át: akkor illő, hogy a pelengérre állítás egyedurúságát, (monopoliumát) is ők gyakorolják. De nem lehet belátni, honnan veszik az irodalmár urak a fegyelmezés e jogát és tisztét. Pedig ők követelve követelik magoknak minden képzelhető visszasság, visszaélés megrovását: egész éven át pelengéreznek pápát, papot, császárt, királyt, érseket, püspököt, minisztert s minden élő teremtményt, és ez ellen az igazságszolgáltatásnak semmi szava sincs! Pedig egy békés falu lakói előtt kipelen-

gézertetni igazi gyermekjáték ahhoz képest, amint azt a hirlapok teszik a megtámadottal egész Európa, sőt egész világ előtt, ahol csak betűt ismernek. A falusi pelengérezők sokkal lovagiasabbak mint a hirlapiak: azok életüket, szabadságukat kockáztatják abban az esetben, ha tán hazugságot mondanának. A hirlapi fecsegők pedig biztos rejtekből szórják sértegetéseiket s ördögi pófával kacagnak hozzá. A felső bajorországi pelengér minden esetre úgy áll a hirlapokéhoz, mint a kovács fűjtatója "Aeolus torkához; s míg az igazságszolgáltatás a fűjtatót keresztül szurja, addig a szelet hagyja fujni tetszése szerint.

Minden művelt ember egyet ért abban, hogy a személyes megtámadás és gyanúsítás becsstelen cselekedet. Tisztességes egyének utálattal fordulnak is el az effélétől; de amint föntebb volt szerencsém kimutatni, azok után ismerjük a sajtó csatlósait és azoknak műveltségi fokát. Azok ellen minden becsületes embernek védve kellene lennie, és pedig nincs, mint szintén kimutattam közel és távol eső példákkal. Helyre igazításokat vagy föl nem vesznek, vagy megcsonkítják, nevetségessé teszik; eltekintve attól, hogy azok úgy is mindig későbbben jelenhetnek meg, mikor a rágalom a félvilágot megjárta. És egy kis eszélylyel bár mely gázsgot el lehet követni a nélkül, hogy a sajtótörvénybe ütközzék a gonosz akarat. Egy gazdag ember csak segíthet magán utózára is azzal, hogy megfizeti a a nyílt tért, (offener Sprechsaalt,) mit a hirlapkiadók igen szívesen fölvesznek, t. i. a nyílt tér árát, de mit tehet egy szegény barát, káplán, vagy egy szegény beteg apáca, hogy a sajtó keselyűi ellen megvédje magát?

A mostani igazságszolgáltatás szervezete sajtóviszonyainkkal szemben egyáltalában hiányos. Ily körülmények között Lukas minden ildomos gondolkodása és keresztény érzülete mellett is azt vitatja, hogy a párbajokat nem lehet kiirtani, míg törvénykezésünk más irányt nem vesz. Erre nézve egy esetet beszél el a mult évtizedből; „Nem rég, úgymond, egy nemes embert

lőttek agyon párbajban. A viszály oka az volt, hogy egyik a másiknak szemébe mondta: A te feleséged is csak olyan (sz.-ha.) céda, mint az enyém.“ A sértés nagy volt, és ugyan hol és hogyan lehetett volna elég-tételt keresni? A nyilvános törvényszéki tárgyalásban nagy számú botrányosó hallgatóság előtt? éhes ujság-levelezők előtt? a vádlottak padján? két beszédes ügy-véd kereszt tűzében, kik mint védők mindent mondhat-nak, amit akarnak? Nem, ezt egy nemes ember ki nem állhatta volna. Inkább meghalni, mint magát ily szé-gyennek kitenni! Vannak erkölcsilehetetlenségek, melye-ket még az úr Isten is, sőt még a kazuisták is tekin-tetbe vesznek. Ilyen pör kimenetele a dolgon mit sem változtatna, mind a két fél elvesztené. A gavallér em-bernek ily esetben fönmarad még a párbaj; a papnak nem marad egyéb, mint a türés, hallgatás és imád-kozás.“

Igy gazdálkodik tehát a sajtó majdnem féktelenül a társadalomban. A sajtópör természete, annak alkal-mazásmódja, a törvénykezés drágasága és nyilvános-sága, védtelenül hagyják az egyes embert. Az állam meg mindazon elveket, melyeken a rend alapszik, min-den kigondolható támadásnak önként martalékul adja. Ezt nevezik sajtószabadságnak, más szóval nevezik az igazságszolgáltatás elválasztásának is, nem a kormány-zattól, hanem a köz erkölcsiségtől.

Csupán egy oldalról előzékeny és óvatos a sajtó, nemcsak, sőt épen rabszolga módra alázatos — le felé! A közönséggel szemben a sajtó épen ámitó. Mig a hirla-pok föl felé nyelvöket öltögetik, gunyolódnak, csufoló-dnak: addig reszketnek a parancsokra, melyek alulról ellenök dördülnek. Ez irányban nem csak a parancso-kat hajtják végre, hanem minden hóbortos kívánságot előzékenységben részesítenek, minden szeszélynek híze-legnek; minden gyarlóságot istenítenek; új szükségeket találnak ki, csak hogy szolgálhassanak.

A közönség nem lehet oly sok fejű, mint amily sok oldalú a sajtó a ragaszkodásban. Alkalmazkodás az elő-fizetők izléséhez és minden önállóság megtagadása első

és fő tulajdonsága a jó irodalmárnak. És ezt nevezik sajtószabadságnak! Minden felé a felforgatott rend mutatkozik, mint a sajtó elve. Föl felé fenyegetőzik, le felé hunyászkodik; föl felé biráskodik, le felé hizeleg; föl felé kardját forgatja, azaz: tollát, le felé a hátát tartja. Ez a sajtó lényege és más nem is lehet, — és e lényeg a forradalom lényege. Az egyház épen ellenkezőleg cselekszik; le felé szónokol, oktat, prédikál, föl felé imádkozik, könyörög.

Lássunk még röviden néhány óvszert.

XI.

S e g é l y.

A sajtó rombolásai ellen fölötte kevés gyógyszer áll rendelkezésünkre. Gyökeres szer épen nincs. Vannak és voltak, kik olyan formán szeretnének a sajtóval elbánni, mint a győri mészárosok egy gazdag fősvény kutyájával, mely gazdájától nem kapván kellő táplálékot, kinjában oly ordítást vitt végbe, hogy a szomszéd mészárosok csak úgy válthatták meg éjjeli álmokat, hogy jó nagy csontokat hánytak át szegény párának, amivel aztán reggelig elmulathatott volna, ha t. i. gazdája meg nem látja a jó velős csontokat és a maga konyhájára le nem foglalta volna. A jámbor állat utóbb is végrendeletet csinált, melyet gazdája lelkiismeretesen végre is hajtott, t. i. ő maga ugatott, ordított az elhunyt eb helyett, míg a mészárosok a kutyaszerepre vállalkozott dúsgazdag házi urra rá nem ismertek, akkor aztán természetesen mást dobáltak át, nem csontot. E kis valóságos mesének első részét szeretnék, mondom, némelyek a sajtó éhes farkasaival is gyakorolni, mihez persze nem közönséges csont, hanem milliók kellenének, melyeken összevásárolnák a gonosz lapokat, tisztességes konzervatív vagy mi egy: hazamentő szerkesztőséggel látnák el, istenes irányba terelnék az egész gépezetet. De ugyan mi lenne az eredmény? Az, hogy tíz betömött száj helyett száz éhes torok gyujtana rá az

ordításra, s utoljára is a jó irányu lapok ujra összezsugorodnának, az ujonan keletkezett gonosz lapok lépnek helyökbe. Hisz a hirlapok csak a keresletet elégítik ki. Azaz: amilyent a közönség kapkod, olyant árulnak.

Csak nem rég olvastam a pesti utcasarkakon Carré Oskár circustulajdonostól egy kis nyílt levelet a Pesther Journal szerkesztőjéhez, melyben tudtára adatott a közönségnek, hogy Schnitzer ur, a Journál szerkesztője, a circusbán két ingyen-zártszékkal rendelkezett, azonban azzal nem elégedvén meg, páholyt kért; mit Carré megtagadván, azon nemes boszunak tette ki magát, hogy a Pesthet Journál ellene fordult, szidta a közönséget, miért jár a circusba, miért nem jár a színházba, persze a németbe. Én e levélnek csak címét olvastam el, a többire következtettem, és, amint másoktól hallottam, helyesen. Erre ismét a Pesther Lloydban támadták meg Carré uramat, mire ő megint egy nyílt levelet ragasztott ki a sarkákon, melyben egy circustulajdonoshoz méltó elemésséggel visszautasítván az alaptalan vádakat, azon meggyőződésnek adott kifejezést, mely szerint ez új Schnitzert is a Pesther Journál szerkesztője követhette el. — De azért a Journál a legkapósabb fővárosi pletykalap; a P. Lloyd a legtekintélyesebb német nyelvű magyar lap, melynek dörgedelmei előtt miniszterek és nem miniszterek egyaránt meghajólnak! És a közönség mit tesz az ilyesekkel szemben? — Legfőlebb egyet nevet és — szolgáltatja nekik az eszközökét.

Helyesen mondja Lukas: Javítsátok a közönséget és javulni fognak a hirlapok; javítsátok az iskolákat, és javíttjátok az irodalmárokat, tépjétek ki a kórót gyökerestül, és virágai magokban elhervadnak; oltsátok el a tüzet, és a füst csakhamar szétoszlik. Amint már egyszer mondta; irodalmár és közönség kölcsönösen rántják egymást a piszokba.

A sajtó nem helyi baj, melyet csak úgy el lehetne távolítani, mint a tyukszemet. Aki a korszellemet meg tudja javítani minden kigondolható tényezőjével, az átalakíthatja a sajtó szellemét is; minden egyéb csak

csirizelés és foltozgatás. Alapíthatunk jó lapokat, írhatunk azokba szorgalmasan — ingyen, szerezhetünk nekik előfizetőket, sőt kioszthatjuk azokat ingyen! ez mind igen szép, igen jó és igen üdvös; de a gyökeres gyógyításra ily helyi enyhítéssel nem sokat nyerünk. — De kell segíteni, mondja valaki, rögtön kell segíteni! Igen, kell és rögtön, de gyümölcssei csak egy század mulva fognak mutatkozni. Egy romlott népet, sőt még egy várost sem lehet egy nap alatt fölépíteni. — Csoda gyógyszerek, melyek máttól holnapra hatnak, csak az ideálisták és nyeglék előtt ismeretesek. Lukás nem hisz semmiféle általános gyógyszerben; én pedig csak a hidegvizben és jó étvágyban hiszek.

Utóljára is minden gyógyszernek csak az a rendeltetése, hogy a természet működését gyámolítsa. Az állatok önmagok gyógyítják magokat; és egész gyógyszer-tárukban e háromféle szer található: Koplalás, mozgás és alvás. A társadalomnak e három szerhez kell folyamodnia, ha gyógyulni akar; a koplalás abban állna, hogy a mérges olvasmányoktól óvakodjunk; a mozgás abban, hogy minden becsületes ember kellő tevékenységet fejtsen ki; az alvás végre, hogy a nép gyermekded (naiv) kedélyét gondosan óvjuk és ápoljuk. Akkor aztán ki fog tűnni, vajjon a mai társadalom élet-ereje elég erős-e még arra, hogy még egyszer összeszedje magát. Eddig ugyan a történelem még nem mutathat egy népet sem, mely a tulságos finomodás, erőtetett műveltség betegségéből fölépült volna. Nem hiába hagyta Isten az Egyiptomból kivezetett zsidókat a pusztában mind kiveszni; nem hiába ütött be a népvándorlás; — a görög és római népet még a kereszténység üde szelleme sem volt képes meggyógyítani. Hol vannak ők, az utókor e bálványai? Még névleg sem élnek! És úgy látszik, Európa mindazon népei, melyek azoknak örökségébe léptek, szintén megért gyümölcsök, melyek a mai sebesen egymást érő rázkódásoktól előbb, utóbb de menthetetlenül és nem sokára egymás után fognak lehullani.

Mai társadalmunk anyagivá lett; s kérdés megfélemléke valaki a varázs ígét, mely ismét szellemet öntsön beleje. Minden esetre az ujitást, a reformot minden egyes embernek magán kellene kezdenie, mint egykor a kelesztény remeték, hitvallók, szerzetesek és világiak cselekedtenek; ennek más módja nincs. Így képződhetik aztán kicsinyenkint egy-egy új réteg a hasonló gondolkodásaikból, és ha a talaj, melyen állunk, még ki nem halt egészen, így rakodnak le évről évre új rétegek a mag körül, míg egy egész erdő nem keletkezik.

Záradéku álljon itt még egy rövid magyarázata a föntebbi önorvoslásnak. Első és legszükségesebb a koplálás! Mint az egyszeri írlandi pap körül lelkesedve csoportosult az ottani nép, hogy azon fogadásban egyesüljön, mely szerént a pálinka-ivásról lemond: úgy kell a kalholikusoknak, e legjobban zaklatott, gúnyolt és üldözött egyháznak első sorban és minden vallásos embernek második sorban egyesülniök a pálinkás irodalom kiirtására. Nem is az tehát az első teendő, hogy a jó irányú sajtót terjeszszük, hanem, hogy a roszat elnyomjuk, kiirtsuk. Nem áll, hogy a sajtó csak sajtó által küzdhet le. Valamint a bűn, úgy ez ellen is az igazságszolgáltatásnak és közerkölcsiségnek kell sikra szálani. Hogy az igazságszolgáltatás eddig mily kevéssé mert hozzá nyulni, azt már láttuk; a közerkölcsiség egy hajszállal sem tesz különben.

Második szer a mozgás, a tevékenység. Ha már a szézes italok nélkülözhetetlenek, legalább az ártalmasokat mellőzzük, s helyettök gondoskodjunk ártalmatlanokról. Tehát már csak az önvédelem végett is szükségesek jó lapok úgy az egyház, mint az állam és egyesek érdekében. Ide irányozvák a pápa és püspökök sürgös felszólalásai, és intelmei a jó irányú sajtó támogatására. Azokba kell irni, azokra előfizetni, a hirdetéseket azokban közölni, azok alapításában részt venni. Azokat kell ajánlani a magán összejövetelekben, szóval a rosz lapok helyett a jók terjesztésére működni. Ahol valami jót kell tenni, ott a derék ember sehol sem hiányzik.

Harmadik természetes szer a nyugvás. Ahol még

a hirlapolvasás szükséggé nem lett, ott egyáltalában nem kell e szükséget ébreszteni. A hirlapi szellem épen nem tartozik a jó szellemek közé. Mert a világ folyásáról a legjobb hirlap sem hallgathat; és a becsületes, romlatlan népre nézve nem lehet üdvös a hazugság, erőszakoskodás, csalás, rablás, sikkasztás, öngyilkosság, kicsapongás zagyvalékának naponként való szemlélete. A közönséges polgár és parasztra nézve jobb épen semmi ujság mint maga a jó is; vannak ám más csillagok is, melyek a kor kérdésében irányt adhatnak. A hirlap utójára is legkevesebbé, sem álló csillag, hanem bolygó, lidérc, hulló csillag, üstökös.

Ha azonban valaki minden áron valami általános gyógyszerzt óhajt a sajtóra nézve, Lukas ilyennel is szolgál, mely ebből áll: Adjátok vissza Európának, adjátok vissza a világnak a kereszténységet, a benső vallásosságot, és minden bajainknak vége lesz!

Utó hangok.

Midőn e könyvet a tisztelt közönség elé bocsátom, nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy ennek eredetije, melyet alapul vettem, 1867. évben jelent meg Németországban második kiadásban.*) — Ezen körülményből, valamint több helyen nyilván kitett megjegyzésemből nem lesz nehéz kitalálni, mit vettem a derék német szerzőtől, mit változtattam és mit adtam hozzá. Sok olyast, mi kizárólag a német viszonyokra vonatkozik, egészen mellőztem.

Más, amit el nem hallgathatok, az, hogy e könyv nagy részét a budapesti II. kerületi „népszerű felolvasások rendező egyesület“ 1875—1877-iki estélyein nagy számú és művelt közönség előtt felolvastván, azon megnyugtató tudatot szereztem, hogy az előadott és itt közlött kemény, de megcáfolhatatlan igazságok nem csak visszatetszést nem szültek, mitől, megvallom, néha magam is tartottam: hanem mind nagyobb érdekeltséggel és tetszéssel találkoztak.

Ezek tudatában engedtem egy pár jó akaratú, nemzetünk jólléteért buzgó barátom abbeli ösztönzésének, hogy felolvasásaimat kiegészítve a nagyobb közönség elé bocsássam, mit midőn ezennel teszek, kívánom, hogy az én dolgozatom annyi élvezetet és tanulságot szerezzen a tisztelt olvasóknak, a mennyit Lukás

*) Die Presse, ein Stück moderner Versimpelung. Von Jos. Lukas. Zweite Auflage. Regensburg. etc. 1867. — Én e címet könnyen érthető okokból jónak láttam megváltoztatni s eredeti címzésemhez visszatérni. — Azok számára, kik talán a nagy hatalmak számának nem tudásával vádolhatnának, megjegyzem, hogy a sajtó előbb volt már nagy hatalom, mint Olaszország a régi öt nagy hatalom rangjára fölkapaszkodott.

6
könyve nekem és mindazoknak szerzett, kik azt eredetiben olvasták. Mindenek fölött pedig, hogy azon eszméletű hatást gyakorolja, minek szükségessége napról napra kiáltóbbnak mutatkozik.

Végre még helyes írásomra nézve kell kijelentem, miszerént a mindennapi használattól sokban észlelhető eltérésem oly elvek kifolyása, melyeknek igazolását más téren és más alkalommal szándékozom megkísérteni. A még e helyen nem teljesen keresztül vitt következetességet mentse ki a munka különböző időben készülése és sürgetve történt kiadása.

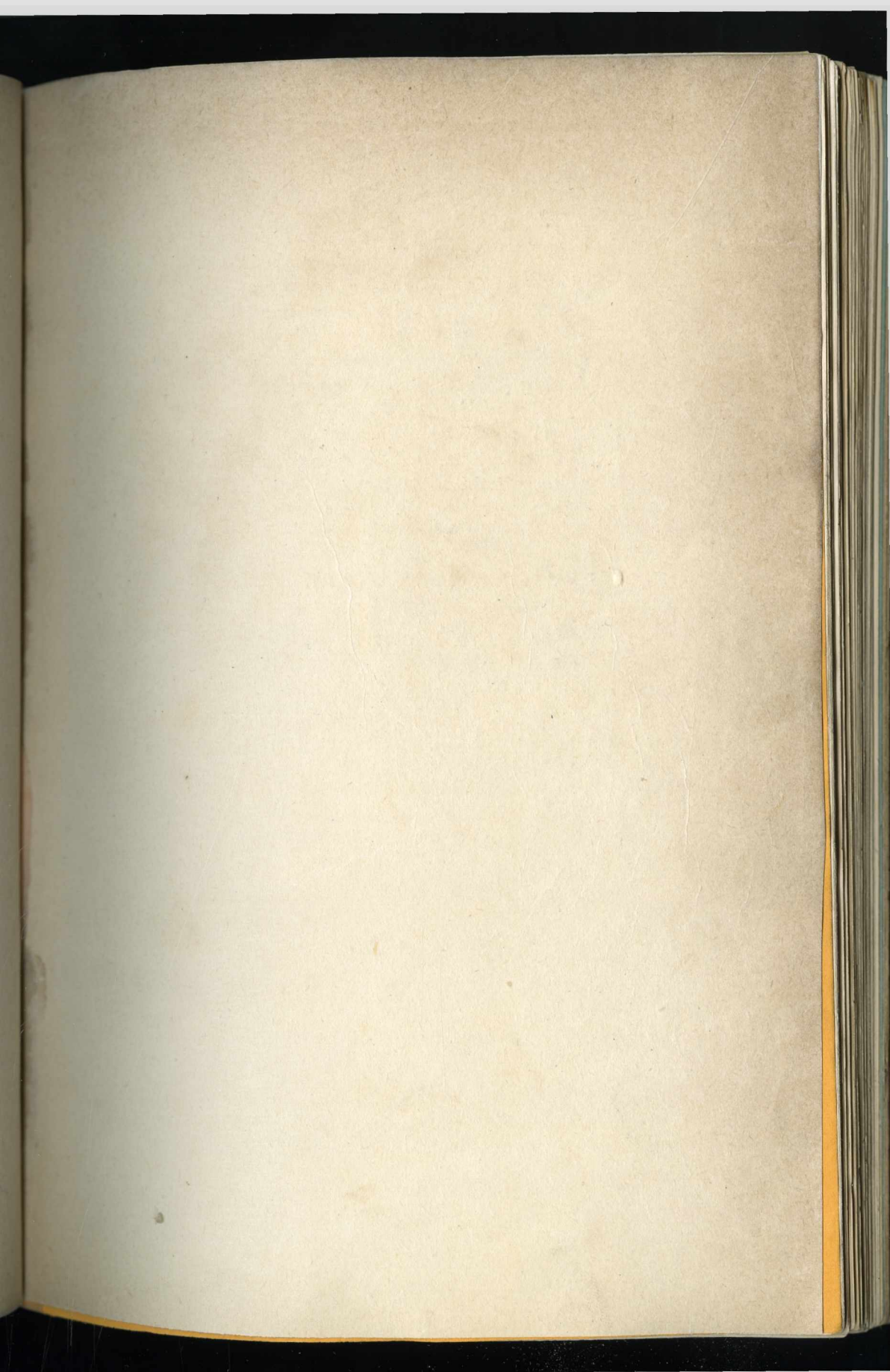
Kelt Budapesten 1877. év tavaszán.

Tomor Ferenc, tanár.

II. ker. bécsi kapu-utca 605.

TARTALOM.

	Lap.
I. A sajtó	3
II. Az irodalmárok	16
III. A sajtó-üzlet	31
IV. Sajtó-üzleti morál	43
V. A sajtó és az állam	65
VI. A sajtó és az egyház	81
VII. A sajtó és a tudomány	94
VIII. A sajtó és a társadalom	113
IX. Általános elbutulás a napi sajtó által	136
X. Sajtó szabadság	154
XI. Segély	169
XII. Utó hangok	174

Ára 1 forint.

Megrendelhető a „Hunyadi Mátyás“ intézetben (Budapest, zöldfa-utca 39.) vagy a szerzőnél Budán, II. ker. bécsi kapu-utca 605.

